

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

POROČILO PROJEKTA

Model razvoja e-založništva v javnem interesu v Sloveniji ter primerjava s stanjem in podatki iz primerljivih evropskih držav

ŠTEVILKA POGODBE:
3330-13-844104

NAROČNIK:
Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo

IZVAJALEC:
Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije

VODJA RAZISKAVE:
dr. Marija Breznik Močnik

RAZISKOVALNA SKUPINA:
dr. Marija Breznik Močnik, Tomaž Trplan, dr. Aldo Milohnič

Trajanje projekta: marec – oktober 2013

Ljubljana, oktober 2013

VSEBINA

KAJ JE E-KNJIGA?.....	5
E-ZALOŽNIŠTVO	10
Vzpon e-založništva v ZDA.....	10
Svetovna e-knjižnica, kot so si jo zamislili Google in nasprotniki	13
Je e-knjiga že prišla?.....	16
E-založništvo na neameriških trgih	17
E-ZALOŽNIŠTVO V SLOVENIJI	21
Primerjalni statistični podatki o informacijski družbi v EU	21
Slovenski e-založniki.....	24
Ruslica.....	24
Genija d.o.o.....	24
Založba Multima d.o.o.....	27
E-knjigarna Ptica	27
Založba Obzorja	27
Založba FDV	28
Študentska založba.....	30
Mladinska knjiga	33
Založba Goga.....	36
ANKETA	37
Obseg knjižne produkcije in izdajanje e-knjig.....	37
Šest založb je v letu 2012 izdalo 5 ali več e-knjig.....	37
1. Založbe, ki že izdajajo e-knjige.....	38
2. Založbe, ki načrtujejo izdajanje e-knjig	44
3. Založbe, ki še ne nameravajo izdajati e-knjig	47
4. Upravljanje avtorskih pravic	48
Povzetek ugotovitev iz ankete.....	59
STRUKTURA STROŠKOV IN PRIHODKOV: ALI BODO E-KNJIGE CENEJŠE?	62
Prihodki iz prodaje predstavljajo 20 odstotkov vseh prihodkov v prvem letu po izdaji	62
Prihranek izdelave e-knjig, če bi opustili t-knjige, je 10 odstotkov.....	63

E-knjiga je dražja tudi zaradi višjega DDV.....	65
FORMATI IN METAPODATKI	67
PDF	67
EPUB.....	68
Uporaba formatov v Sloveniji	71
Metapodatki	73
UPRAVLJANJE Z DIGITALNIMI PRAVICAMI	76
DOSTOPNOST DIGITALNIH VSEBIN ZA OSEBE S TELESNIMI OVIRAMI	80
JAVNO POSOJANJE E-KNJIG.....	87
1. Omejeno število bralcev, ki lahko istočasno berejo e-knjigo (<i>1 licence 1 loan system</i>).....	92
2. Mikro-plaćila za vsako posamezno izposajo.....	92
3. Vnaprej določeno število izposoj za vsak izvod e-knjige	93
4. Odkup za knjižnice z zamikom (embargo)	93
5. Delitev dobička.....	93
DOSTOPNOST E-KNJIG V SLOVENSKIH KNJIŽNICAH IN JAVNIH ZBIRKAH.....	97
NUK	97
1. Zbiranje e-knjig z obveznim izvodom	98
2. Digitalizirane e-knjige	99
Združenje slovenskih splošnih knjižnic.....	100
Portal Zgodovina Slovenije – Slstory.....	103
PREDLOGI RAZNIH MODELOV DOSTOPA	106
I. Dela, ki niso več avtorskoppravno varovana	107
II. Avtorskoppravno varovana dela	110
1. Avtorskoppravno varovana dela, ki so še v prodaji.....	111
2. Avtorskoppravno varovana dela, ki niso več na zalogi.....	113
PRIPOROČILA	115
POVZETEK	118
SUMMARY	119
LITERATURA.....	120

KAJ JE E-KNJIGA?

Elektronska knjiga, e-knjiga ali digitalna knjiga je knjižna publikacija, izdana v digitalni obliki, bodi samostojno, bodisi kot različica klasične tiskane knjige. Publikacija je tako namesto v fizični obliki dostopna s pomočjo računalniške naprave in se bralcu izpisuje na zaslonu, danes dostopna tehnologija pa računalnikom omogoča tudi branje takega besedila s pomočjo sintetizatorja govora. Distribucija elektronskih knjig poteka prav tako elektronsko, prek različnih prenosnih elektronskih medijev ali svetovnega spleta. [...] Obstaja mnogo formatov, ki se uporabljajo za zapis knjig v elektronski obliki, od navadnih tekstovnih datotek v standardu ASCII do različnih odprtih ali lastniških standardov. Enoten standard ne obstaja. Kompleksnejši formati e-knjig ponujajo dodatne funkcionalnosti, kot so nadbesedilne povezave do dodatnih vsebin, vključevanje multimedijskih vsebin (npr. slik), možnost dodajanja zapiskov ipd.

(Elektronska knjiga, Wikipedia)

Navedek iz slovenske različice Wikipedije dobro poveže običajne definicije e-knjige in hkrati pokaže, da so se nekateri krogi že dobro spoznali z e-knjigo, preden so jo nedavno odkrili založniki. Izdaje niso bile številne, a prve izdaje v html formatu sežejo v leto 1995, ko je Miran Hladnik objavil 60 klasičnih del v Zbirki slovenskih leposlovnih besedil na strežniku Inštituta Jožefa Štefana. Kmalu za njim je tržaški arhitekt Franko Luin, zaposlen kot tipograf na Švedskem, oblikoval zbirko Besede z več kot 200 e-knjig v pdf formatu in s švedskimi ISBN številkami. Zbirka zdaj že pokojnega tipografa je na voljo v Elektronski knjižnici Društva paraplegikov Istre in Krasa. Odtlej je nastal že kar dolg seznam manjših zbirk in posamičnih objav e-knjig slovenskih pisateljev in pesnikov.¹ Leta 2000 je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU oblikoval zbirko Beseda (http://bos.zrc-sazu.si/main_si_l2.html) z objavljenimi celotnimi besedili za iskanje po besednem korpusu literarnih del. Če smo nehoti zašli v delitev zaslug, omenimo Mitja Peruša, ki je leta 2000 s pomočjo založbe DZS izdal strokovno delo *Biomreže, mišljenje in zavest* najprej kot e-knjigo (Wikipedia,

¹ Glej Miran Hladnik, Za elektronsko knjigo, <http://lit.ijs.si/zaeknjigo.html#7>.

Elektronska knjiga), in Miha Mazzinija, ki je leta 2002 na internetu objavil roman *Drobtinice* (Mele, 2010). Kakšnih deset naslovov, vsi zahtevne filološke in kritične izdaje iz zbirke Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva (EZISS) pri Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC-SAZU so izjemni dosežki med elektronskimi knjigami. Prvo e-knjigarno Ruslica pa je ustanovil časnik Večer leta 2008 z zbirko, ki ima danes okoli 160 knjig. Vmes pa je nastala tudi nacionalna digitalna knjižnica dLib, kjer so doslej zbrali preko 3.000 e-knjig. Izpustili smo mnoge zanesenjake, ustvarjalce in založnike, ki so izdajali e-knjige, a žal te knjige niso popisane, nikoli niso bile katalogizirane v vzajemni bazi Cobiss, zato je odkrivanje prepuščeno spretnosti in predvsem vztrajnosti raziskovalcev.

Bežen ogled na preteklost e-knjige pri nas, na številne formate, v katerih se pojavljajo, z raznimi uredniškimi prijemi in načini dostopa zastavlja vprašanje, kaj sploh je e-knjiga. Kot smo videli, je e-knjiga lahko tekoče besedilo v html ali doc zapisu na internetu, zapis v formatu, ki se lahko prilagaja zaslonu bralne naprave, kompleksen prikaz z multimedijskimi vsebinami, predmet, ki je zavarovan z DRM zaščito pred nepooblaščenim kopiranjem ali ne. A vse dvoumnosti, problemi definicije elektronske knjige, niso nič novega v primerjavi z odprtimi nedorečenimi vprašanji pri njeni prednici, t-knjigi.

Prvo vprašanje je dolžina, obseg besedila, ki naj ga pričakovali pri e-knjigi. V nekaterih statističnih kriterijih je dolžina razločevalni kriterij, ki naj bi ločil »knjigo« od pamfleta, prospekta, letaka, članka, separata in podobno. Unescova definicija loči knjigo od drugih naštetih publikacij glede na dolžino kot enkratno publikacijo z 49 strani in več.² A z Unescovo statistično definicijo izgubimo, denimo, »otroške knjige«, ki imajo manj strani: slikanice, kartonke, skokice (pop-up book) (Kanič, 2011). Izgubimo pa tudi druge publikacije, ki so lahko sklenjene in zaključene celote o neki temi in imajo vse vsebinske in strukturne značilnosti monografije, a imajo manj kot 49 strani. Pri e-založništvu se bodo ta vprašanja še zapletla, ker e-knjige niso več vezane na našo predstavo o fizičnem objektu, ki naj bi imel okoli 200 tiskanih strani in več. Pritiski po nižanju cen e-knjig in produkcijskih stroškov bodo založnike v prihodnosti morda spodbudili, da kot samostojne e-knjige ponudijo tudi dela, ki

² »A book is a non-periodical printed publication of at least 49 pages, exclusive of the cover pages, published in the country and made available to the public«, Unesco, Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals, 19. november 1964, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pregledano 11. 7. 2013).

jih doslej ni bilo mogoče osamiti in so krajša od tradicionalnih tiskanih knjig. Nazadnje ostane čisto formalni kriterij, ISBN številka, s katero naj bi bila opremljena vsaka e-knjiga in bila dokaz, da gre za monografsko publikacijo, a celo ISBN številka lahko označuje poleg knjig tudi druge predmete, kot so, denimo, računalniški programi.

Druga odprta dvoumnost je, da se je že izraz knjiga nanašal tako na fizični nosilec kakor tudi na vsebino. Z e-založništvom se je pomenska dvojnost izraza knjiga razširila na štiri elemente: na medij (elektronski format), napravo (hardware), dostop (internet) in vsebino (monografija). Izmed več deset raznih formatov (Wikipedia, gesli *Comparison of e-book formats* in *Elektronska knjiga*) se je ePub uveljavil kot najverjetnejši kandidat za standardni format e-knjige, ki ga Evropejcem in Evropejkam priporočata avtorja študije *On the Interoperability of eBook Formats* (Bläsi in Rothlauf 2013). ePub »omogoča založnikom, da ustvarijo in pošiljajo datoteko posamezne digitalne publikacije po distribucijskih kanalih, uporabnikom pa omogoča interoperabilnost med programske in strojno opremo za nešifrirane pretočne digitalne knjige (*unencrypted reflowable digital books*) in druge publikacije« (Carreiro 2010, 224–225). Nasprotno, veliki distributerji e-knjig, zlasti Amazon in Apple, so razvili »lastniške formate« in jih opremili s svojo DRM zaščito; tako so lahko razvili zaprte poslovne modele (»ekosisteme«) in zaprli nakup e-knjig v svojih knjigarnah za branje na lastnih bralnih ali drugih napravah. To pomeni, da je zaščitene datoteke e-knjig, ki jih kupimo pri enem posredniku, mogoče brati le na tistih napravah, za katere se ponudnik odloči, da bo omogočil dostop. E-knjige potemtakem ni mogoče definirati po enem elektronskem formatu. Tistim, ki trdijo, da se je elektronska knjiga rodila šele s formati, ki lahko prilagodijo obliko in velikost črk bralnim napravam, nasprotuje empirični podatek, da je najbolj razširjeni format, kot je pokazala študija, še vedno pdf (Portable Document Format) format (Carreiro 2010, 225).

Bralne naprave so lahko specifične, namenjene izključno branju knjig, kot so e-bralniki (npr. kindle, nook, kobo), a večina uporabnikov dostopa do knjig na napravah za splošno uporabo, računalnikih in telefonih. Kot kaže, se branje e-knjig na tabličnih računalniki širi hitreje kakor na e-bralnikih. Branje je manj udobno, toda večnamenske naprave so za uporabnika priročajše.

Dostop do e-knjig je lahko neposreden, kar pomeni, da je mogoče knjige brati neposredno na internetu ali si jih, po želji, prenesti na svoje naprave. Tak dostop omogočajo veliki prostodostopni repozitoriji e-knjig Project Gutenberg z 43.590 e-knjig, Internet Archive z 4.781.860 in World Public Library z več kot 2 milijona e-knjig. E-knjige komercialnih založnikov je pogosto mogoče brati le brez povezave, če prenesemo dokument, ki je zavarovan pred nepooblaščenim kopiranjem, na svoje naprave. Dejanske prakse pa vključujejo številne kombinacije raznih možnosti.

Vprašanje vsebine e-knjig navadno avtorji rešujejo po bližnjici, s tem da strukturo besedila v e-knjigi preprosto primerjajo s fizično tiskano knjigo in običajno razdelitev na poglavja z morebitnim predgovorom ali spremno besedo, vsebino in kolofonom, ter literaturo in indeksom na koncu, če ne gre za literarno delo. Kljub temu nekateri menijo, da ju ne bi smeli povezovati. Nekatere e-knjige imajo vgrajene slovarje, zato da bi bile čim bolj uporabne, in druge povezave. Knjige je mogoče, v nasprotju s tiskanimi knjigami, tudi stalno popravljati in vnašati nove podatke, kar je za referenčna dela odlična možnost za stalno obnavljanje gesel, medtem ko se pri vseh drugih delih zastavlja vprašanje avtentičnosti besedila, katera verzija je tista ta »prava«.

Magda Vassiliou in Jennifer Rowley sta pregledali 37 raznih študij o e-knjigi, iz katerih sta na z metodo »vsebinske analize« izpeljali definicijo e-knjige. Predlagali sta dvodelno definicijo: prvi del je obči in se ne spreminja glede na razvoj tehnologije, drugi del pa je zgolj začasen, odvisen od trenutnih možnosti, ki jih ponujajo tehnologije:

- (1) E-knjiga je digitalni predmet z besedilno in/ali drugo vsebino, ki nastane z združitvijo znane zasnove knjige s posebnostmi, ki jih omogoča digitalno okolje.*
- (2) E-knjige imajo navadno vgrajene posebnosti, kot so funkcije za iskanje in križno iskanje referenc, nadbesedilne povezave, zaznamki, dopisovanje opomb, podčrtavanja, multimedijske predstavitve in interaktivna orodja.*

(Vassiliou in Rowley 2008, 363)³

³ Definicija v izvirniku je: »(1) An e-book is a digital object with textual and/or other content, which arises as a result of integrating the familiar concept of a book with features that can be provided in an electronic environment. (2) E-books, typically have in-use features such search and cross reference functions, hypertext links, bookmarks, annotations, highlights, multimedia objects and interactive tools.«

Definicija, ki sta jo avtorici izpeljali iz obširne literature, se potemtakem izogne izbiri določenega formata, distribucijskih poti, predstavitve vsebine ali bralne naprave. Njuna definicija e-knjige je nasprotno odprta za razne formate, načine branja in naprave, ki jih imata avtorici za naključne zgodovinske pojave.

E-ZALOŽNIŠTVO

Z e-knjigo so eksperimentirali že v 40. letih 20. stoletja, ko so jo imenovali *memex*, v 60. letih je dobila ime *dynabook* in v 70. letih se je začel uporabljati izraz »electronic book«. Prostodostopno e-knjižnico Project Gutenberg so ustanovili na univerzi v Illinoisu že leta 1971. V 90. letih so izdelali prve bralnike: NuvoMedia je ponudila bralnik Rocket EBook in SoftBook Press je izdal SoftBook Reader (Ya-ning Chen 2003). A e-založništvo še dolgo ni naredilo tistega preskoka iz t-knjige v e-knjigo, kakršnega je doživelo akademsko založništvo v zadnjih desetih letih. Avtor Jeff Gomez je še leta 2008 izdal knjigo o »digitalni prihodnosti« in o koncu Gutenbergove dobe, a jo je izdal na papirju (!). Založniki - tudi na slovenskem knjižnem sejmu – pa so še nedavno govorili, da taktilnosti fizične knjige nič ne more ogroziti.

Vzpon e-založništva v ZDA

Odločilen premik v e-založništvo sta hkrati spodbudila spletni iskalnik Google in distributer knjig Amazon. Google je digitaliziral ogromno količino knjig v dogovoru s štirimi ameriški knjižnicami z namenom, da da odlomke iz knjig brezplačno na voljo javnosti na osnovi izjeme iz varstva avtorskih pravic, a so ga avtorji in založniki ustavili s tožbo na newyorškem sodišču. Amazon pa je v istem času kupcem bralnika Kindle ponudil tudi seznam e-knjig po cenah, ki so bile po mnenju založnikov dumpinške, nižje od produkcijskih stroškov, in tako kupce vabil h kupovanju bralnika.

Amazon si je lahko to privoščil kot največja spletna knjigarna tiskanih knjig, ki je zalagala svetovni trg z 2,3 milijona tiskanih knjižnih naslovov na zalogi (Laing in Royle 2013, 116). Leta 2007 je Amazon dal v prodajo svoj bralnik Kindle in hkrati napovedal, da bodo nove izdaje za

Kindle na voljo za 9,99 USD,⁴ medtem ko je Penguin istočasno prodajal svoje e-knjige za isto ceno kot tiskane in Sony z 20 odstotnim popustom (Thompson 2010, 361). Svežo e-izdajo knjige Alana Greenspana *The Age of Turbulence* je Amazon ponudil za ceno, s katero je pridelal finančno izgubo, a jo je menda pokrili s prodajo bralnikov (Thompson 2010, 362). Podobno cenovno politiko je imel Amazon v Evropi: šest izmed desetih najbolj prodajanih knjig na UK Kindle so stali manj kot en funt in le dva sta stala več kot pet funtov. V to pa ni vključenih deset najbolj branih knjig, ki so bile zastoj (Rigby 2012, 50). S cenovno dostopnimi bralniki in s cenami e-knjig pod produkcijskimi stroški je Amazon zgradil veličasten vrt z visoko ograjo – lastniškimi formati, ki jih je mogoče brati samo znotraj Amazonovega zaprtega ekosistema, na njihovih strojnih ali programskih bralnih napravah.

Med vojno, kdo bo določal cene e-knjig, so se besni založniki obrnili k drugemu velikanu – Applu, ki je leta 2010 dal na trg iPad in je z aplikacijami iBooks in iBookStore lahko konkuriral Kindlu. Veliki založniki, »velikih 6« – MacMillan, Penguin Group, Simon & Schuster, Hachette Book Group, Random House in HarperCollins – so svoje zaloge ponudili Applu pod pogojem, da sami določijo cene e-knjig (*agency model*): Apple je lahko prodajal njihove knjige preko iBookStore, založniki pa so sami lahko določili ceno e-knjig v zameno za 30 odstotno provizijo distributerju. Tako so prisilili tudi Amazon, da je nekoliko zvišal cene svojih knjig (An electronic shock 2012). Apple v nasprotju z Amazonom založnikom omogoča, da poleg plačljivih e-knjig v iBookStore objavljajo tudi brezplačne knjige brez dodatnih stroškov. Toda tudi Apple gradi ograjo okoli svojega tržnega deleža z lastninsko zavarovanim iBooks formatom, zaradi katerega je mogoče e-knjige kupovati in uporabljati le znotraj Appleove programske in strojne opreme.

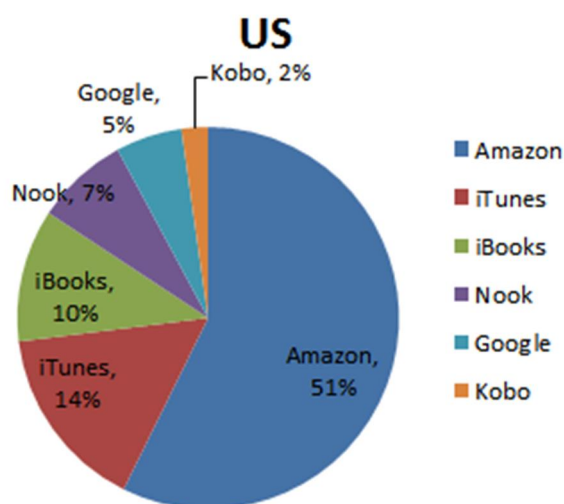
Vojna za cene e-knjig se je nazadnje končala kontroverzno: Apple in vse vpletene založbe so tožili za kartelno dogovarjanje in so morali vsi po vrsti plačati odškodnino.⁵ Kakor koli, glavna nasprotnika sta uravnotežena po prodaji svojih naprav: Apple naj bi doslej prodal 30 milijonov iPad-ov, Amazon pa 35 milijonov Kindlov (Rigby 2012, 49). Vendar Amazonov Kindle se v glavnem uporablja le za branje e-knjig, medtem ko uporabniki iPad-a tablični računalnik najpogosteje uporabljajo, zato da pregledujejo elektronsko pošto ali novice,

⁴ Ko so v ZDA ukinili režim fiksne cene za knjige, *Net Book Agreement*, ki je veljal med letoma 1900 in 1997, so knjigarne smele ponuditi popuste, kar so si lahko privoščile večje in sčasoma izpodrivale manjše. To strategijo je izkoristil tudi Amazon pri e-knjigah, potem ko je dal na trg svoj bralnik Kindle.

⁵ Glej tožbo US v. Apple, <http://assets.nationaljournal.com/img/us-v-apple.pdf>.

medtem ko je delež branja e-knjig le 17 odstotni. Amazon ima temu primerno večji tržni delež pri prodaji e-knjig: 51 odstotkov, medtem ko je Applov tržni delež 24 odstotkov.

Slika 1: Tržni deleži ameriških distributerjev e-knjig

Vir: <http://www.karenbaney.com/tags/ebook-market-share/> (Podatki povzeti po raziskavi RR Bowker).

Drugi tekmeči kljubujejo duopolu s poslovnimi modeli, v katerih imajo malce odškrtnjena vrata za uporabnike. V zelo kratkem času, od leta 2010 je kanadsko podjetje, zdaj v lasti japonske družbe Rakuten, pridobilo precejšnji tržni delež z bralnikom Kobo in lastno ponudbo e-knjig. Kobo nima svojega lastniškega formata in podpira ePub in pdf, nekateri Kobo e-bralniki podpirajo tudi (nezaščiteni) mobi/pocket format. Ameriški distributer Barnes & Noble ponuja bralcem prav tako svoj bralnik Nook; za nameček je ena najbolj založenih knjigarn s tremi milijoni e-knjig, med katerimi so nekateri razvpiti best-sellerji. E-knjigarna je v preteklosti uporabljala format eReader, vendar so dandanes v glavnem na voljo v ePub formatu. Knjige Barnes & Noble je mogoče brati na strojnih bralnih napravah B&N (npr. na e-bralnikih Nook) in na vseh drugih strojnih in programskih bralnih napravah, ki podpirajo Barnes & Noble bralne aplikacije. Te so na voljo za različne operacijske sisteme. Njihove knjige pa je možno brati tudi preko aplikacije Noof for Web neposredno v brskalniku.

Distribucijska platforma Google Play ima na voljo preko pet milijonov knjig, ki jih je mogoče poleg vseh drugih naprav brati tudi na Applovih napravah, saj je Google Play Books

aplikacija na voljo tudi v Applovem iTunes. Ni pa na voljo v Kindlu. Položaj Googla kot spletnega iskalnika je malce drugačen v primerjavi z drugimi, saj želi z brezplačnimi vsebinami pritegniti pozornost uporabnikov interneta in s tem tudi potencialnih oglaševalcev.

Svetovna e-knjižnica, kot so si jo zamislili Google in nasprotniki

Googlov projekt digitaliziranja knjig ima burno predzgodovino. Google je založnikom najprej ponudil *The Partner Program*, brezplačno oglaševanje knjig na internetu (t.i. internetni marketing), kar so založniki sprejeli z veseljem: založniki so dali na voljo omejen obseg posamične knjige, Google pa je priložil povezavo na stran založnika ali distributerja, kjer je bilo knjigo mogoče kupiti. Prah je med avtorji in založniki dvignil naslednji Googlov projekt, *The Library Project* oziroma dogovor z univerzitetnimi knjižnicami iz Harvarda, Stanforda, Oxforda, Michigana in New York Public Library, da digitalizira vse njihove knjige in jih ponudi javnosti na internetu v celoti ali samo v odlomkih v skladu z izjemo pri varstvu avtorskih pravic (Thompson 2010, 357–360).

Ceh avtorjev in Združenje ameriških založnikov so zato na newyorško sodišče vložili skupinsko tožbo proti Googlu zavoľo kršitve avtorskega prava pri knjigah, ki so to varstvo še uživale. Leta 2008 so stranke došgle sporazum: Google je lahko po dogovoru digitaliziral knjige, vendar pa mora deliti dobiček iz prikazovanja knjig v razmerju 37:63 med Googlom in Book Rights Registry (BRR), ki naj bi delil nadomestila imetnikom pravic, avtorjem in založnikom v enakem razmerju (Band 2008). Dogovor je prvi sporazum te vrste med avtorji, založniki in ponudniki spletnih storitev o prikazovanju e-knjig na internetu, zato se bomo pri njem malce ustavili. Pri sklepanju sporazuma so e-knjige razdelili na tri skupine:

1. dela, ki niso več avtorsko varovana;
2. avtorsko varovana dela, ki so še na prodaj;
3. avtorsko varovana dela, ki niso več na voljo v prodaji.

S sporazumom, ki pa velja le za knjige, izdane pred 1. januarjem 2009, so vsi uporabniki interneta dobili prosti dostop do podatkovne zbirke na naslovu Google Book Search. Google

je seveda dobil proste roke pri prvi skupini avtorskih del, ki niso bila več avtorsko varovana, zato je lahko te knjige ponudil v celoti.

Pri delih, ki so še na prodaj, Google lahko po sporazumu prikaže le naslovnico, kolofon, kazalo in index.

Pri delih, ki niso več na prodaj, pa lahko Google prikaže 20 odstotkov vsebine, ki je prosto dostopno, z izjemo specifičnih del (na primer, drame) in nekaterih dodatnih vsebin (denimo, fotografije, razpredelnice ipd.). Uporabnikom lahko Google ponudi dostop do celotnega besedila proti plačilu, a mora cene določiti po vnaprej dogovorjenem pravilu: 5 odstotkov vseh knjig lahko stane 1.99 \$, 10 odstotkov 2.99 \$, 13 odstotkov 3.99 \$, 13 odstotkov 4.99 \$; 10 odstotkov 5.99 \$, 8 odstotkov 6.99 \$, 6 odstotkov 7.99 \$, 5 odstotkov 8.99 \$, 11 odstotkov 9.99 \$, 8 odstotkov 14.99 \$, 6 odstotkov 19.99 \$ in 5 odstotkov 29.99 \$. Kupec ima po nakupu knjige dostop do besedila s katerega koli računalnika, naenkrat si lahko natisne štiri strani, z več ukazi pa celo knjigo. Univerzitetne knjižnice imajo pravico do prostega dostopa do besedil v celoti (Public Access Service, PAS) na terminalih v svojih knjižnicah in so upravičene do enega terminala na 4.000 študentov. Dostop do celotnih besedil je po sporazumu mogoče dobiti tudi z institucionalno naročnino (Institutional Subscription Database, ISD), ki avtoriziranim članom institucije daje prosti dostop v njenih prostorih, medtem ko se oddaljen dostop lahko omogoči le visokošolskim ustanovam. Ceno naročnin določata skupaj Google in BRR po dveh načelih: realizacije dohodka po tržnih cenah iz licenc in širokega dostopa javnosti do knjig. Sporazum pravi, da naj bi bila cilja kompatibilna, saj lahko hkrati zagotavljata dolgoročne dohodke imetnikom pravic in dostop javnosti do knjig.

Knjižnice, ki so vključene v *The Library Project*, so dobile posebne pravice. Polna članica (fully participating library)⁶ ima pravico dostopa do digitaliziranih knjig iz svoje zbirke in do knjig iz zbirk drugih polnih članic v obsegu, sorazmernim z lastno zbirko. Knjige, ki niso več na prodaj, lahko daje na voljo osebam s telesnimi ovirami in v raziskovalne namene. A do

⁶ Ameriškim knjižnicam so se pri projektu pridružile tudi evropske knjižnice in ena japonska. Poleg štirih že omenjenih so na Googlovem seznamu knjižnic še Avstrijska nacionalna knjižnica, Bavarska državna knjižnica, Univerza Columbia, Univerzitetna knjižnica iz Genta, Univerza iz Cornella, Univerzitetna knjižnica Keio, Mestna knjižnica Lyon, Univerza iz Kalifornije, Katalonska nacionalna knjižnica, Univerza iz Princetona, Univerza Complutense iz Madrida, Univerzitetna knjižnica v Lausanni, Univerza iz Virginie, Teksška univerza v Austinu in Univerza iz Wisconsin – Madisona (glej <http://www.google.com/googlebooks/library/partners.html>).

Googla in BRR imajo te knjižnice številne obveznosti glede varnostnih ukrepov proti nepooblaščenemu dostopu do svojih knjig in so v primeru kršitev tudi finančno odgovorne. Knjižnice so lahko izbrale tudi status »sodelujoče knjižnice« (cooperating libraries), ki so dovolile digitaliziranje svojih knjig, a jih same ne hranijo in zato ne odgovarjajo za varnostne ukrepe. Knjižnice v javni domeni (Public domain library) dovolijo digitalizacijo le svojih knjig v javni domeni in jim zato ni treba skrbeti za varnostne ukrepe.

Vse vključene knjižnice lahko sodelujejo v projektih digitalizacije z drugimi partnerji (načelo ne-ekskluzivnosti), ne le z Googlom. Sporazum za nameček dovoljuje knjižnicam, da digitalizirano gradivo uporabljajo tudi v raziskovalne namene (Research Corpus). V tem primeru imajo lahko dostop le avtorizirani člani knjižnic za opravljanje specifičnih raziskav, v katerih se raziskovalci ne ukvarjajo s samo vsebino (se pravi, ne smejo »konzumirati« vsebine - kot pravi sporazum, gradivo lahko uporabljajo samo za *non-consumptive research*). Take raziskave lahko uporabljajo metode za izdelavo statističnih in lingvističnih analiz, iskanje citatov, samodejne klasifikacije in podobno. Research Corpus mora zagotoviti, da se knjige ne uporabljajo za razumevanje intelektualne vsebine in da se rezultati raziskav ne uporabljajo v profitne namene. Raziskovalci morajo pri Research Corpus vložiti vlogo z dovolj natančnim opisom raziskave, da ta lahko ugotovi, ali gre res za *non-consumptive research*.

Po sporazumu ima Google na voljo pet let, da omogoči prosto iskanje knjig, PAS in ISD za vsaj 85 odstotkov avtorsko varovanih knjig, sicer lahko knjižnice in BRR poiščejo novega partnerja in pri tem uporabijo kopije, ki jih je digitaliziral Google. Google mora tudi vložiti sorazmerne napore (»commercially reasonable efforts«), da omogoči dostop do knjig osebam s telesnimi ovirami z glasnim branjem ali Braillovo pisavo. Če tega ne stori v petih letih, lahko knjižnice poiščejo novega partnerja, ki bo omogočil te storitve.

Vsebinsko sporazuma iz leta 2008 smo tako povzeli. Le nekaj let za tem je sporazum zamajala nova odločitev sodišča v tožbah avtorjev, ki pravijo, da sporazum in dopolnilo k sporazumu ne nudita zadostnega varstva avtorskih pravic. Leta 2011 je tako prišlo do nove odločitve sodišča (Page 2011), po kateri Google nima več pravice samodejno digitalizirati in ponuditi javnosti dela brez privolitve avtorja.

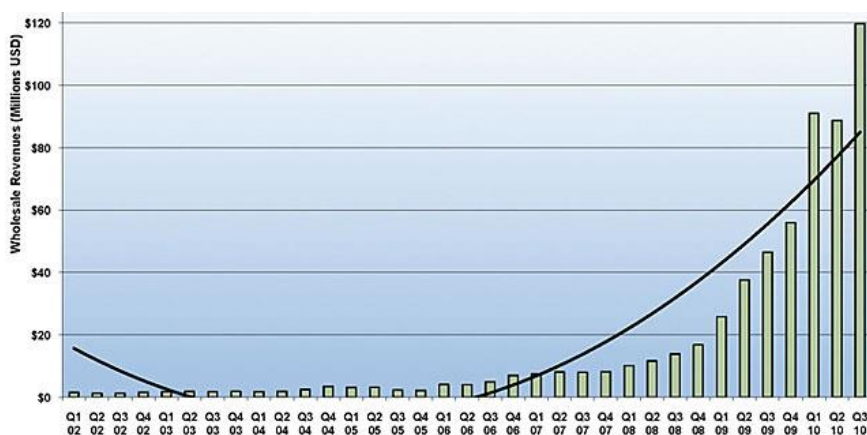
Je e-knjiga že prišla?

Tistim, ki godrnjajo nad obotavljanjem e-revolucije, jim Thompson odgovarja, da se je »revolucija v založništvu že zgodila in še vedno poteka, vendar je to prej revolucija v procesih, kakor pa v samem produktu« (Thompson 2010, 321). Dodobra je že spremenila proces dela v založništvu pri:

1. elektronskem izročanju vsebin avtorjev,
2. upravljanju z vsebino in digitalnem procesu dela (t.i. *digital workflow* pri urejanju, pripravi knjige za tisk in tisku),
3. operacijskih sistemih in pretoku informacij v sami založbi, med založbami in prodajnimi mesti,
4. prodaji in marketingu (e-marketing).

A tudi podatki o prodaji e-knjig lahko poženejo kri založnikom, ki so še nedavno trdili, da e-knjiga ne bo tako zlahka nadomestila tiskane verzije. Slika spodaj prikazuje rast prodaje e-knjig, ki od leta 2006 nezadržno raste v ZDA, sčasoma pa tudi v drugih državah.

Slika 2: Prihodki iz prodaje e-knjig v ZDA

Vir: International Digital Publishing Forum, <http://idpf.org/about-us/industry-statistics>.

Od leta 2006 prodaja ne samo raste, temveč se lahko iz leta v leto podvoji ali pomnoži. Nigel Newton iz založbe Bloomsbury ugotavlja, da je »bilo za založbo leto 2011 leto e-knjige, ko je naša prodaja v prvi polovici leta skočila za 564 odstotkov« (Rigby 2012, 50). Ob interpretiranju statističnih kazalcev moramo biti vendarle previdni, saj jih lahko interpretiramo kot vodo v pol praznem ali v pol polnem kozarcu; kljub temu, kot pravi vodilni

uslužbenec iz ene izmed velikih ameriških založb, ne glede na delež prodaje e-knjig v primerjavi s tiskanimi ali zvočnimi, že leta narašča le prodaja e-knjig (Thompson 2010). Tudi splošni statistični kazalci kažejo pomembne znake, da e-založništvo postaja širše sprejemljiv način izdajanja pisnih del, zlasti v ZDA, kjer se je tržni delež e-knjig povečal s 6,4 odstotka leta 2010 na 20,2 odstotka leta 2011. Na drugih trgih ta delež zaostaja, a vendarle sledi ameriškim trendom. V Nemčiji, Franciji, Španiji in Italiji je delež prodaje od enega do dveh odstotkov. V Braziliji predstavlja en odstotek, v Rusiji in na Kitajskem 0,5 odstotka in v Indiji 0,05 odstotka (Anthony 2012, 273). Hkrati se povečuje tudi število e-knjig, ki so na voljo, h katerim moramo dodati še prostodostopne e-knjižnice s precejšnjimi zalogami e-knjig. Pomembna spodbuda k branju e-knjig so cenovno dostopni bralniki: Amazonov Kindle stane med 69-139 dolarjev, Kobo med 79-250 dolarjev, Nook knjigarne Barnes & Noble med 99 in 179 dolarjev. Dražji je le Applov iPad med 400 in 830 dolarjev (Anthony 2012, 277-278).

E-založništvo na neameriških trgih

V Nemčiji je Združenje nemških založnikov in knjigarjev (Börsenverein des Deutschen Buchhandels) leta 2006 ustanovilo distribucijsko podjetje za e-knjige Libreka, ki ima 275.000 e-knjig na zalogi, od tega 40.000 v nemščini. Nemški distributer tiskanih knjig Libri ima tudi svojo e-knjigarno s 450.000 knjigami, od tega 80.000 v nemščini. Aprila 2011 je Amazon odprl nemško verzijo trgovine Kindle in takoj ponudil 650.000 knjig, izmed katerih jih je bilo 25.000 v nemščini. Kanadski Kobo pa je postal partner Libreke z zalogo 2.4 milijona knjig, 80.000 v nemščini (Anthony 2012, 274). Vse omenjene platforme so po obdobju, ko je Anthony zajemal podatke, imele precejšen prirast novih e-knjig in skupaj povečale delež e-knjig z 2 na 5 odstotkov. Pridružile pa so se jim še druge e-knjigarne Ciando (250.000 e-knjig), Txtr (700.000 e-knjig), Sony Readerstore, Bookwire, KN Digital (Wischenbart 2013, 30). V Nemčiji in na drugih evropskih trgih so bili bralniki Nook, Kindle in iPad nedavno precej dražji kot v ZDA (Anthony 2012, 278). Knjigarniški mreži Thalia in Welbild-Hegendubel sta izdali bralnik Tolino, s katerim poskušata zmanjšati Amazonov tržni delež v Nemčiji. Poleg tega so se pojavile tudi e-knjižnice, kot so Skoobe (ki ponuja 25.000 knjig na izposajo za mesečno naročnino 9,99 evrov), Amazon.de, Cianco, Libreka in druge (Wischenbart 2013, 26-30).

Amazon je kmalu po Nemčiji oktobra 2011 ustanovil tudi francosko verzijo trgovine Kindle z 825.000 e-knjigam, izmed katerih jih je bilo 35.000 v francoščini. Še isti mesec sta pogodbo o sodelovanju sklenila Kobo in Fnac s ponudbo 82.000 e-knjig. E-knjigarna Numilog je v tistem času ponujala 130.000 prosto dostopnih e-knjig in 34.000 komercialnih, od tega 22.000 v francoščini. Založbe Gallimard, Martinière/Le Seuil in Flammarion so skupaj ustanovile e-knjigarno Eden-Livres s 5.000 knjigami. Aprila 2011 pa je Syndicat de la Librairie Française za svoje člane postavil portal s katalogom, v katerem so ponudili 1 milijon knjig oziroma 80.000 e-knjig v francoščini (Anthony 2012, 274-5). Knjigarna Fnac je razvila svoj bralnik FnacBook, sicer pa so v Franciji na voljo še bralniki OYO, francoski različici Kobo in Kindle, Dybook Orizon, Opus, Sony reader, iPad ipd. (Anthony 2012, 278–279).

V Španiji je s prodajo e-knjig začela Libranda septembra 2011 z okoli 5.000 e-knjigami, decembra 2011 pa Casa del Libro s 60.000 e-knjigami. Amazon je po nemškem in francoskem trgu decembra 2011 stopil tudi na španski trg in ponudil 22.000 e-knjig v španščini (Anthony 2012, 275). Poleg španske verzije bralnika Kindle sta na voljo tudi španska modela bralnika Tagus in Movistar Ebook bq (Anthony 2012, 279).

Isti mesec, decembra 2011, se je Amazon razširil tudi na italijanski trg s 16.000 italijanskimi e-knjigami. Italijanski založniki Feltrinelli, RCS Libri in Messaggerie Italiane so ustanovili e-knjigarno eDigita s 1.500 naslovi, Berlusconijska založba Mondadori in drugi založniki pa Cubolibri s 23.000 naslovi (Anthony 2012, 275). Preden sta na italijanski trg stopila italijanski Kindle in iPad, so bili na voljo že bralniki e-ink reader in leggo (Anthony 2012, 279).

V Braziliji je več e-knjigarn: Gato Sabido s 130.000 knjig v angleškem jeziku in 7.300 v portugalsščini; Livraria Saraiva (205.000 angleških in 6.000 portugalskih), Livraria Cultura (130.000 angleških in 6.000 portugalskih) in Iba (6.000 portugalskih) (Anthony 2012, 276). Decembra 2012 so vsi trije svetovni ponudniki e-knjig Kobo (v partnerstvu z Livraria Cultura), Amazon in Google hkrati na isti dan odprli e-knjigarne v Braziliji. V Braziliji imajo bralci e-knjig na voljo bralne naprave iPad, Positivo Alpha, iRiver in Cool-er (Anthony 2012, 279–280). Cene bralnikov svetovnih e-knjigarn, ki so bile veliko dražje v primerjavi s cenami istih izdelkov v razvitih državah, so se bistveno zmanjšale po vstopu na brazilsko tržišče decembra 2012.

V Rusiji so e-knjigarne Ozon.ru (s 15.000 e-knjigami v ruščini), LitRes (s 60.000 e-knjigami) in Digital Distribution Center, ki vključuje KnigaFund s 54.000 e-knjigami in BestKniga s 6.000 e-knjigami (Anthony 2012, 276). Ruski bralnik OZON so nehali proizvajati, na voljo pa je še vedno PocketBook (Anthony 2012, 280), ki podpira največ formatov.

V Indiji je podobno kot v drugih državah prihod Amazona avgusta 2010 z 1 milijonom knjig povozil lokalne ponudnike Junglee (s 100.000 e-knjigami), Infibeam (s 500.000 e-knjig) in WinkStore, ustanovljen avgusta 2010, z 200.000 e-knjigami (Anthony 2012, 276). Poleg Kindla in iPad-a sta v Indiji na voljo še lokalna bralnika Pi in Wink (Anthony 2012, 280).

Založniki na Kitajskem pričakujejo, da se bo trg e-knjig povečal na 25 odstotkov do leta 2015, kot so napisali v 12. petletnem načrtu (Siyu Meng 2012, 128). Nedvomno je kitajski trg e-knjig poleg ZDA najhitreje rastoče tržišče s ponudniki Fanshu (600.000 e-knjig), ChineseAll (100.000), Hanvon (130.000), Cloudry Corporation (5,2 milijona e-knjig), Suning (600.000), DangDang (50.000), 360Buy (80.000, a zaloga se povečuje) (Anthony 2012, 277). Amazon je skupaj s China International Publishing Group odprl podružnico septembra 2011 (Siyu Meng 2012, 128). Kitajski bralnik je Wisereader, na voljo je tudi korejski bralnik iRiverStory, prodajata pa se tudi Kindle in iPad, a nista v kitajski različici (Anthony 2012, 280–281).

Evropski, nemški, španski in francoski ponudniki e-knjig napovedujejo, da bo prodaja e-knjig dosegla ali presegla 10 odstotkov knjižnega trga, v Italiji med 5 in 7 odstotkov. Prav toliko naj bi zrasla v Braziliji, v Rusiji pa na 5 odstotkov (Anthony 2012, 281).

Prvi vtis po pregledu ponudnikov e-knjig in bralnikov na neameriških trgih je, da je prodor globalnih e-knjigarn na lokalne trge zelo hiter. Glavni ponudniki se srdito borijo za tržne deleže v večjih jezikovnih skupinah in groteskno stopajo na isto tržišče kar na isti dan, kot v primeru Brazilije, ker se bojijo, da bi si konkurent ustvaril monopol na določenem tržišču. Druga ugotovitev je, da so cene bralnih naprav (zlasti iPada in Kindla) precej višje na neameriških trgih, vse dokler ne pridejo z e-knjigarno na tuji trg in se hkrati pocenijo tudi bralne naprave.

Na vseh trgih iz ogleda so se razvili lokalni ponudniki s spoštovanja vrednimi katalogi po več deset ali sto tisoč naslovi in v nekaterih primerih tudi s svojimi bralniki. Od leta 2011 svetovni ponudniki e-knjig prodirajo na lokalne trge z osnovnim katalogom knjig v angleščini in z

manjšim katalogom v lokalnem jeziku. Leta 2010 je Amazon že stopil na indijski trg in s katalogom e-knjig povsem zasenčil lokalne ponudnike. Leta 2011 je prišel na kitajski trg v partnerstvu z lokalno medijsko skupino. Istega leta je prodrl tudi na evropske trge, nemški, francoski, italijanski in španski trg. V letu 2012 se je Amazon razširil še v Brazilijo. Ne more se sicer primerjati z lokalnimi ponudniki e-knjig po številu knjig v lokalnih jezikih, a jim je zelo resna grožnja z angleškim katalogom in ekskluzivnim poslovnim modelom, s katerim pripravijo bralce k lojalnosti. Amazon je za evropske ponudnike nevzdržen tekmelec tudi, ker evropske podružnice vodi iz Luksemburga, kjer je davek na e-knjige 3 odstoten, s čimer se izogne plačilu višjih davkov v drugih evropskih državah, kjer je davek okoli 20 odstoten.⁷ Poročilo *Global eBook: A Report on Market Trends and Developments* (oktober 2013, 7) povzema izjavo iz zaslišanja v britanskem parlamentu novembra 2012 o izogibanju davkov: "Ne obtožujemo vas nezakonnosti, obtožujemo vas nemoralnosti". Evropska podružnica Amazon EU S.a.r.l. iz Luksemburga je poročala, da je imela 20 milijonov evrov profita na osnovi 9,1 milijarde prometa. Britanska podružnica Amazon UK Ltd. je plačala 1,8 milijona funtov na osnovi 200 milijonov funtov prometa v letu 2011. Google je imel v istem letu 2,5 milijarde prometa v Veliki Britaniji, plačal pa je le 3,4 milijona davkov (Wischenbart 2013, 7). Francoska vlada ocenjuje, da Amazon samo Franciji dolguje 252 milijonov dolarjev neplačanih davkov (Garside, 2013).⁸

Kanadsko podjetje Kobo, zdaj v lasti japonskih lastnikov, se je razširilo na evropske trge s strategijo povezovanja z lokalnimi ponudniki: v Nemčiji z Libreko, v Franciji s Fnacom, na Nizozemskem z Libris Blz (Campbell 2012), v Italiji s skupino Mondadori (Farrington 2012) in v Braziliji z Livraria Cultura. Kobo je prisoten tudi na vseh drugih anglosaksonskih trgih: ZDA, VB, Nova Zelandija, Avstralija, Južna Afrika ipd. Miha Kovač je v *Publishers Weekly* (Global e-Book Market 2011, 24) že napovedal partnerstvo Mladinske knjige s Kobo, a do sodelovanja nazadnje ni prišlo. Z novimi lastniki je prioriteta Kobo, kot je povedal Miha Kovač v intervjuju, večji trgi in zlasti japonski trg.

⁷ Iz istega razloga imajo sedež v Luksemburgu tudi Kobo, Apple in Barnes & Noble.

⁸ Česar Amazon ne bo mogel več izkoriščati od januarja 2015, ko se bo po direktivi (2008/8/EC) DDV obračunal na kraju nakupa in ne na kraju prodaje, zato se Amazon ne bo mogel več izogniti davku, četudi ima sedež v davčnem raju. Glej http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/vat/traders/e-commerce/.

E-ZALOŽNIŠTVO V SLOVENIJI

Za primerjavo z drugimi založniškimi trgi lahko damo okvirno oceno, da je v Sloveniji okoli 1.300 e-knjig v ePub in drugih formatih. Ponujajo jih proti plačilu ali brezplačno mnoge založbe (Študentska založba, Mladinska knjiga, Ruslica, E-knjigarna Ptica, Založba FDV, Založba Obzorja in druge manjše), a veliko med njimi je klasičnih del slovenskih avtorjev in avtoric, ki se pri založbah podvajajo. Za nameček je še okoli 2.700 prostodostopnih knjig v pdf formatu, ki jih je zbral NUK v digitalni knjižnici dLib med letoma 2009 in 2012 (Letno poročilo NUK 2012, 64), leta 2013 pa že dobrih 3.000 e-knjig. Slovenija pri ponudbi e-knjig zaostaja za britanskim, francoskim in nemškim trgom, a če upoštevamo majhnost trga, je primerljiva z drugimi mediteranskimi državami. K temu je prispevala poleg slabe ponudbe e-knjig, kot bomo videli spodaj, tudi slabša razširjenost bralnih naprav v Sloveniji in manj pogosto kupovanje blaga in storitev preko interneta na sploh.

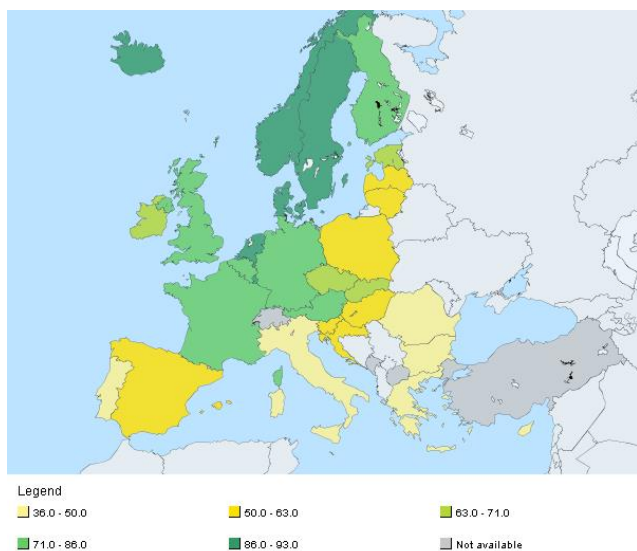
Primerjalni statistični podatki o informacijski družbi v EU

Pomembno je poudariti, da Eurostatova statistika o rabi interneta ne zbira ločeno podatkov o kupovanju e-knjig ali o napravah, posebej namenjenih branju e-knjig, zato natančnih podatkov o razširjenosti branja e-knjig v Eurostatovi zbirki podatkov ni. Videti je, da so evropski regulatorji pozabili na knjižno kulturo, ki je bila nekdanj temelj evropskih kulturnih politik. V statistiki o informacijski družbi najdemo, nasprotno, razne podatke o presnemavanju iger, filmov in glasbe po internetu, ki so nedvomno komercialno bolj zanimivi, ni pa podatkov o razširjenosti bralnikov. Podatek o bralnikih je vključen v vprašanje o vseh ročnih napravah, kot so igralne konzole ali MP3 predvajalniki, ki jih ljudje uporabljajo

za dostop do interneta.⁹ V Sloveniji je v letu 2012 te ročne naprave uporabljalo 4 odstotke vsega prebivalstva, se pravi, okoli 80.000 oseb. Te naprave so bile bolj razširjene na Norveškem (13 odstotkov), v Veliki Britaniji (9 odstotkov), Luksemburgu (8 odstotkov), Belgiji 7 in na Švedskem (6 odstotkov), a Slovenija je nad povprečjem EU28. V kategoriji, kjer so zajeti le tablični računalniki, je Slovenija pod EU povprečjem: v Sloveniji uporablja tablične računalnike 4 odstotke (se pravi, spet okoli 80.000 posameznikov), medtem ko je EU povprečje 7 odstotkov. Večji odstotki so na Norveškem in v Veliki Britaniji (23), na Nizozemskem (21), v Luksemburgu in na Islandiji (19), na Švedskem (14), na Danskem (12), v Belgiji (10), na Finskem (9), v Franciji (8), v Malti, Španiji in Avstriji (7), v Nemčiji, Estoniji in na Irskem (5).

Tudi pri uporabi interneta Slovenija zaostaja za več evropskih držav, saj je le 63 odstotkov prebivalstva v zadnjih treh mesecih dostopalo do interneta. Knjige bi si sicer bralci lahko prenašali na svoje naprave tudi v službenem času, kjer ima večji delež prebivalstva dostop do interneta.

Slika 3: Raba interneta posameznikov v zadnjih treh mesecih, starost 16–74, 2011 (Eurostat)

v

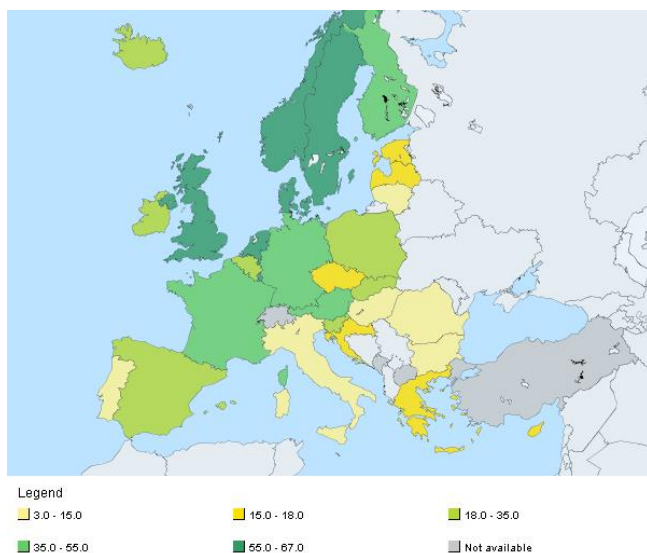
Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tin00075&toolbox=types>

⁹ Kategorija, v katero so vključeni tudi bralniki, je takole predstavljena: »Individuals used another handheld device (e.g. PDA, MP3 player, e-book reader, handheld games console, excluding tablet computer) to access Internet«.

Slovenci tudi manj kot drugi Evropejci kupujemo preko interneta. Povprečni delež posameznikov, ki so v zadnjih treh mesecih kupovali preko spleta, je v Sloveniji 22 odstotkov, kar je precej pod evropskim povprečjem (35 odstotkov). Zanimivo je, da je delež moških precej višji kakor žensk: moški so v Sloveniji kupovali povprečno 26 odstotkov, ženske pa 19 odstotkov.

S stališča bralne kulture so zanimivi tudi splošni podatki, da se v Sloveniji nadpovprečno uporabljajo naprave za osebno zabavo, medtem ko v vseh drugih kazalcih zaostajamo.

Slika 4: Nakup blaga ali storitev, ki so jih opravili posamezniki za osebno rabo preko interneta v zadnjih treh mesecih, leto 2012, v odstotkih

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tin00067&toolbox=types>.

Slovenski e-založniki

Ruslica

Prvo slovensko e-knjigarno, ki jo vodi urednica Helena Grandovec, je ponudil dnevni časopis Večer.¹⁰ Zbirka danes zajema okoli 170 naslovov starejših in sodobnih slovenskih avtorjev, ki so na voljo v formatih lit, mobi, ePub, lrf in azw. E-knjige stanejo 2 evra (za dela slovenskih klasikov, katerih materialne avtorske pravice so že potekle) in več, a ne več kot 10 evrov za dela sodobnih avtorjev in zahtevnejših knjig. Zbirko uredniki redno pretvarjajo v sodobne formate in so po nakupu kupcem vedno na voljo v posodobljenih formatih. E-knjige so zaščitene pred kopiranjem, zato kupljenih e-knjig ni mogoče kopirati.

Genija d.o.o.

Aprila 2012 je založba Genija d.o.o., sicer specializirana za mladinsko literaturo, odprla e-knjigarno z okoli 120 del klasičnih in sodobnih (slovenskih) avtorjev na internetni strani e-knjiga.si, ki jih je ponudila brezplačno. Založbo so v letu 2012 posebej prizadeli varčevalni ukrepi v šolstvu, s čimer so se zmanjšala sredstva šolskih knjižnic za nakup knjig, zato so začeli razmišljati o drugih založniških modelih in prodajnih poteh. Zbirko so izdelali sami z lastnim znanjem in brez javnih subvencij, da bi pritegnili kupce na svojo spletno stran za nakup programa tiskanih knjig in si utrli pot v e-založništvo. Knjige izdajajo v formatih pdf, mobi in ePub, s čimer pokrivajo večino bralnih naprav. Knjige izdajajo brez zaščite: knjigo je mogoče poljubno krat shraniti, posojati in kopirati. Prepovedujejo pa prenos e-knjig na druge spletne strani in medije, ker želijo, da novi uporabniki uporabljajo njihovo spletno mesto za dostop do zbirke.¹¹ Čeprav so knjige brezplačne, iz tega razloga tudi ne dovolijo, da so knjige na voljo v knjižnici dLib.

¹⁰ Z urednico žal nismo mogli vzpostaviti stika, da bi opravili intervju, zato imamo na voljo le podatke, ki smo jih uspeli zbrati na strani e-knjigarne: <http://www.ruslica.si/v2/default.asp>.

¹¹ Navodila za uporabnike e-knjig: »Brez dovoljenja založnika ni dovoljen prenos e-knjig, besedil ali slikovnega materiala na druge spletne naslove ali medije. Brez dovoljenja založnika ni dovoljeno reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba v kakršnem koli obsegu ali postopku. Za osebno uporabo lahko e-knjige uporabljate brezplačno in neomejeno. Prosimo, da vsako novo kopijo prenesete ali delite neposredno z našega portala. Na ta način boste prispevali k nadaljnjemu razvoju spletne knjižnice e-knjiga.si.«

Podobno kot Ruslica tudi založba Genija d.o.o. sprejema dela drugih založb ali avtorjev in avtoric neposredno, ki bi želeli objaviti v njihovi e-knjigarni. Rokopis so pripravljene celo zastonj spremeniti v vse tri formate, če so imetniki avtorskih pravic pripravljene knjigo ponuditi brezplačno v njihovi e-knjigarni. Z odzivom sodobnih avtorjev niso najbolj zadovoljni, nekaj pa so jih morali zavrniti. Veliko založnikov je želelo objavljati na njihovi strani, a ko so ugotovili, da e-knjige nimajo zaščite pred nepooblaščenim kopiranjem, so si premislili. S svojimi avtorji imajo običajni dogovor, da njihove knjige ponudijo kot e-knjige brezplačno z zamikom, če se avtorji strinjajo. V pogodbah urejajo pravice za tiskano in elektronsko objavo, za starejše pa sklepajo novo pogodbo za e-izdajo, če je prej niso. Prenos pravic si praviloma zagotovijo za vso trajanje, vendarle pa avtorji obdržijo pravico, da lahko tiskano izdajo objavijo tudi pri drugih založnikih. Za zdaj še ne izdajajo e-knjig tujih avtorjev, ker so po njihovih izkušnjah pravice za e-knjige pri tujih avtorjih dražje kot za tiskane. Dela avtorjev, ki jim je čas varstva avtorskih pravic že potekel, bodisi skenirajo ali pretipkajo in v obeh primerih besedilo pred prelomom jezikovno pregledajo.

Založba Genija d.o.o. je upala, da bo za izdajanje e-knjig lahko pridobila javna sredstva, a še ni bilo razpisov za ta namen. Poskušali so tudi pridobiti sponzorje, toda za e-knjige ni bilo velikega zanimanja, še manj za založbo, ki ne more pritegniti medijske pozornosti. Zato bodo kmalu morali vsaj za en del e-knjig zahtevati plačilo, ki bo po vsej verjetnosti primerljivo cenam e-knjigarne Ruslica ali še nižje. Doslejšnji obisk e-knjigarne je bil zadovoljiv. V 15 mesecih se je nabralo skoraj 65.000 prenosov, se pravi, več kot 4.000 na mesec:

[..N]ajbolj popularne knjige so imele 4.000 prenosov, najmanj popularne 20, 50 ali 100. Nekaj naslovov so predpisali za Cankarjevo tekmovanje, zato ti odstopajo po prenosih (na primer, Moje življenje Ivana Cankarja). Med deset najbolj popularnih e-knjig sta dva ali tri klasična dela, sicer se več izposoja leposlovje domačih sodobnih avtorjev. Podatki o prenosih so agregirani podatki, ki niso prečiščeni, zato moramo biti pazljivi pri interpretaciji, saj nekateri uporabniki kopirajo vse po vrsti z interneta, kar je na voljo. Na forumih pišejo, da imajo po 10.000 knjig in bi rabili tri življenja, da bi vse prebrali. Lestvica priljubljenosti pa je dokaj zanesljiva. Najbolj popularni so sodobni avtorji in lahka literatura, ki vleče že skoraj na rumeno, in zabavna literatura.

Opazili smo, da se je, ko smo dali brezplačno na voljo e-knjige na internetu, povečala izposoja naših tiskanih knjig v javnih knjižnicah, ki smo jo na začetku spremljali. ... Gluvičeve knjige so se 4 ali 7-krat več kopirale z interneta kot e-knjige, kot so si tiskane

izvode izposodili v knjižnici. To je sicer težko primerjati, ker je knjige v knjižnici lahko bralo istočasno le omejeno število bralcev, na internetu pa je dostop neomejen.

A že na osnovi povpraševanja po brezplačnih e-knjigah, ki ga ni mogoče pričakovati pri e-knjigah za plačilo, je poslovni model precej neugoden:

Če je cena 6-9 evrov, ko odštejete rabate od 30 do 40 odstotkov za distributerja, bančne položnice, provizije za bančne transakcije, davke ipd., dobite 2 evra čistega dohodka in od tega boste plačali še za avtorjev honorar. Ugotovite, da morate prodati 2.000 izvodov, da bi lahko avtorju dali spodoben honorar. 2.000 bralcev e-knjige pa je težko najti, tudi če je knjiga zastonj.

Pri slovenskih avtorjih je še mogoče nižati ceno, pri prevodni literaturi pa to ni mogoče, ker sta stroška za prevod in avtorske pravice zelo visoka. V tem primeru je treba prodati več kot 1.000 izvodov, da bi lahko plačali prevajalca. A veliko knjig, 30 odstotkov e-knjig, ki so zastonj, ne doseže 1.000 downloadov. Celo pri avtorjih, kot so Darja Hočevar in Stella Norris, ki so že leta med 15 najbolj izposojenimi avtorji v javnih knjižnicah, na naši strani pa so zastonj, število prenosov doseže 1.000 izvodov, a ne dosti več.

Zato so pri založbi Genija, podobno kot vsi drugi založniki e-knjig, prišli do ugotovitve, da bosta t-knjiga in e-knjiga morali živeti še nekaj časa vzporedno, ker si bodo morali založniki s tiskanimi knjigami deloma povrniti stroške izdelave knjige, dokler bralne naprave ne bodo dovolj razširjene in se bralci ne bodo v večjem številu preusmerili v branje e-knjig.

Pri založbi so naredili že veliko finančnih ocen o vzdržnosti izdajanja e-knjig med pritiski po zniževanju cen e-knjig in stalnega zmanjševanja nakupov bodisi individualnih kupcev ali javnih knjižnic zavoljo varčevalnih ukrepov. Zato menijo, da bo vprašanje višine rabatov ključno za preživetje malih založb. Javno-zasebno partnerstvo, kot je Biblos, pravijo, deluje na povsem tržni osnovi in od založnikov pobira 25 odstotni rabat. Javni sistem, nasprotno, bi moral omogočiti platformo za distribucijo in zaščito knjig, ki ne bi bila komercialne narave, kjer bi založniki lahko knjige tržili, jih dajali zastonj, toda brez provizije. Tako platformo bi lahko izdelali doma z lastnim znanjem in bi za nameček javna sredstva potrošili v Sloveniji, ne v tujini.

Založba Multima d.o.o.

Založba iz Kisovca je pod podobnimi pogoji ponudila manjšo zbirko del, skupaj 38 e-knjig, za brezplačno in neomejeno osebno uporabo. Knjige so na voljo na spletnem mestu E-preberi.si v formatih ePub in mobi. Podobno kot pri Geniji d.o.o. se e-knjig ne sme objaviti na drugih internetnih straneh ali medijih, lahko pa se jih brez omejitev prenese na lastne naprave. V svojo ponudbo je založba pripravljena uvrstiti dela drugih založb in avtorjev, ki jim nudijo tudi izdelavo e-knjig. V zbirki so v glavnem klasični avtorji: Cankar, Prešeren, Vandot, Milčinski, Trdina, Tavčar, Jurčič, Kersnik, Levstik, Erjavec, Kveder in nekaj sodobnejših avtorjev.

E-knjigarna Ptica

Leta 2012 je e-knjigarno odprlo tudi podjetje iz Mengša, ki je ponudilo svojo zbirko e-knjig na spletnem mestu E-knjigarna Ptica: <http://www.eknjigarnaptica.si>. V zbirki je več kot 100 e-knjig v slovenskem jeziku in malce manj naslovov v angleškem jeziku. Zbirka podobno kot zgornji vključuje večinoma klasične avtorje iz slovenskega in angleškega govornega območja, manjši del zbirke pa je s področja »duhovnosti«. Knjige so na voljo za plačilo od 2,29 do 29,99 evra za knjigo, odvisno od obsega dela, na voljo pa so brez DRM zaščite.

Založba Obzorja

Veliko slovenskih založnikov e-knjige izdaja pri velikih svetovnih e-knjigarnah iBookStore, Kobo in Amazon. Po ugotovitvah ankete med slovenskimi založniki subvencioniranih naslovov se bo število založb pri svetovnih e-knjigarnah v prihodnosti povečalo, saj bodo tudi novi založniki svoje e-knjige distribuirali preko teh platform. Večina založb je v preteklih letih izdajala pri iBookStore kmalu potem, ko so pri Applu odprli e-knjigarno leta 2010: Založba Obzorja, Študentska založba, Založba FDV, Mladinska knjiga, Založba Bird Publisher. Amazon ne podpira knjig v slovenskem jeziku, a kljub temu so nekateri založniki objavljali poleg knjig v angleškem jeziku tudi v slovenskem.

Založba Obzorja je bila prva založba, ki je objavila e-knjigo Borisa Kolarja *Iqball hotel* na iBookStore že leta 2010.¹² Avgusta 2013 na spletni strani <http://www.izobzorja.si> ponuja 24 e-knjig, ki jih prodaja preko iBookStore in Kobo, posoja pa preko sistema Biblos Študentske založbe.

V letu 2011 so se tej založbi na iBookStore, Amazon in Barnes & Noble pridružile še Založba FDV, Založba Obzorja, Študentska založba, Družina in založba Štrancar, večinoma preko posrednika Mario Pušiča iz podjetja Fotospring (Repovž 2011, N.A. 2012).

Založba FDV

Prve elektronske knjige v pdf obliki so pri Založbi FDV začeli izdajati leta 2008. Prve elektronske knjige v ePub obliki, ki z DRM zaščito ustvarja pogoje za trženje elektronskih knjig, pa je tržišču ponudila novembra 2011, takoj ko je podjetje Apple omogočilo prodajo v iBookStore tudi za Slovenijo. Že pred tem so bili v dogovorih za prodajo elektronskih knjig v Sloveniji s podjetjem Trafika, a njihov poslovni model za založbo ni bil sprejemljiv. Zaradi padanja knjižnih naklad so na založbi že nekaj let prej vpeljali tiskanje na zahtevo, razvoj e-založništva v drugih državah pa je bil znak, da je potrebno iti tudi v to smer. Prodajo elektronskih knjig izvajajo preko posrednika v Sloveniji, ki poskrbi za vpis metapodatkov in dostavi knjige v e-knjigarne iBookStore, Kobo in, če je knjiga v angleščini, tudi na Amazon. Založba danes ponuja v elektronski obliki okoli 150 knjig. Elektronske knjige v pdf obliki nimajo DRM zaščite in si jih bralci lahko brezplačno prenesejo na svoje naprave neposredno v njihovi spletni knjigarni. Do knjig v ePub formatu pa lahko pridejo preko povezav na globalne e-knjigarne (povezave so objavljene v spletni knjigarni FDV). Včasih zaradi specifičnih omejitev posamičnih svetovnih distributerjev kakšne knjige ne morejo objaviti v eni izmed e-knjigarn in je na voljo le v ostalih dveh ali eni. Vodja založbe Hermina Kranjc takole ocenjuje poslovne modele treh svetovnih knjigarn:

Apple je zaprt sistem, a je priročen za lastnike Applovih naprav. Prednost pri Kobo je, da si uporabnik njihove knjigarne lahko brezplačno naloži aplikacijo za branje elektronskih knjig v ePub obliki na katero koli napravo (bralnik ali osebni računalnik) in tako so knjige široko

¹² Glej obvestilo z dne 14. decembra 2010 na internetni strani Založbe Obzorja <http://www.zalozba-obzorja.si/novica.php?id=47>.

dostopne, četudi je branje na osebni računalnik manj prijetno (videz je slabši, manj je funkcionalnosti in podobno. Več prodaje smo imeli na Applu, saj so bile prvo leto knjige na voljo samo v njihovi knjigarni. Za kratko obdobje smo imeli v iBookStore pet bolj branih e-knjig zastoj in s tem smo pritegnili pozornost, ker je bila akcija s strani podjetja Apple precej oglaševana. Distributerjem praviloma plačamo 30 odstotkov rabata za vsako prodajo. Applov poslovni model mi je všeč, ker vzamejo odstotke od knjig, ki so plačljive, za prenose brezplačnih pa ne računajo in sami pokrijejo stroške. Enak poslovni model ima tudi Kobo. Pri Amazonu zaenkrat brezplačnih knjig ni mogoče ponujati, pri nizkih prodajnih cenah (npr. pri ceni 1 €) zahtevajo 70 % rabat, pri višjih cenah sicer zahtevajo 30 % rabat, a kupcu pogosto na založnikovo ceno pribijejo še dodatne stroške ... Amazon ima vsekakor bolj zapleten poslovni model. S tem, kako potekajo plačila za prodane e-knjige s strani globalnih distributerjev, se ne ukvarjamo, ker imamo za to posrednika.

Izdaja knjig pri založbi FDV poteka različno. Po eni strani izdajajo v ePub formatu knjige, ki so v preteklosti že izšle v tiskani obliki. Ambicija založbe je v nekaj letih ponuditi večino založbenega programa tudi v elektronski obliki. Po drugi strani založba večino nove knjižne produkcije objavi istočasno v obeh oblikah, tiskani in elektronski (razen, če je izrecna želja avtorja, da knjiga ne izide v elektronski obliki). Zaradi racionalizacije poslovanja pa žal vse več knjig izide zgolj v elektronski obliki.

Pri ceni elektronskih knjig je založba zelo popustila, zato da bi potrošnike navadila na kupovanje e-knjig. Če bi pri oblikovanju cene založba izhajala iz stroškov, bi knjige postale bralcem tako rekoč nedostopne. Zato za vsako knjigo založba potrebuje dodatne vire: bodisi izvajalce, ki so pripravljeni delati zastoj, subvencijo, donacijo, so-založnika ali učbeniški sklad FDV, ki namenja denar za pokrivanje stroškov priprave recenziranih učbenikov. Vsekakor pa s prodajo e-knjig, pravi vodja založbe, ne morejo pokriti stroškov izdelave elektronske knjige.

Zanimiva je izkušnja založbe, ko so po dobrem letu umaknili brezplačne e-knjige in jih ponudili po simbolični ceni 0,99 €. Upad prenosa e-knjig je bil dramatičen.

Ko smo dali prve knjige v iBookStore, je bilo dve tretjini prosto dostopnih e-knjig in tretjina plačljivih. Prve mesece je bilo ogromno prenosov e-knjig, ki so bile prosto dostopne, prenos plačljivih e-knjig pa je bil povprečno pet v tromeščju. Južničeva e-knjiga Človekovo telo, ki je bila prosto dostopna, je imela na primer preko 3.000 prenosov (tiskanih bi verjetno uspeli prodati dobrih 100 izvodov). Popularne so bile tudi knjige Vesne Godina, Mance

Košir ipd., ne pa vse prosto dostopne e-knjige. Za nas kot založnika je pomembno, da se knjige berejo, prihodek od prodaje ni edini motiv. Ni zanemarljiv tudi pri nas, a ni najpomembnejši kriterij. Dobro leto po prvi objavi smo za ePub-e, ki so bili dotlej prosto dostopni, postavili ceno 0,99 €, nekatere prosto dostopne pdf-je pa smo umaknili. Po zatrjevanju slovenskega posrednika je po tem prodaja e-knjig upadla tudi pri drugih knjigah, saj so brezplačne knjige obiskovalce usmerjale tudi k tistim knjigam, ki so bile plačljive. V prvem tromesečju smo imeli dobrih 6000 prenosov knjig iz iBookStore. Kasneje se je to ustalilo na približno 2000 prenosov v tromesečju. Odkar so vse knjige plačljive (ne glede na to, da gre pri večini za simbolično ceno), uporabniki prenesejo v posameznem tromesečju manj kot 10 knjig v vseh globalnih knjigarnah skupaj. Prodaja e-knjig tako zaenkrat ostaja ne enaki ravni, se je pa po umiku brezplačnih e-knjig prenos zelo zmanjšal.

Izkušnja založbe FDV nas lahko pouči, da brezplačni prenosi ne anticipirajo enakega obsega nakupov. Četudi ima vse več ljudi bralne naprave, ki omogočajo branje e-knjig, kupovanje e-knjig ne narašča sorazmerno. Na založbi ocenjujejo, da vsaka novost potrebuje nekaj časa, da jo ljudje sprejmejo, svoje vloge v smislu neodvisnega informiranja javnosti pa v tem primeru niso opravili mediji, ki so vsaj v začetnem obdobju predvsem izpostavljali slabosti elektronske knjige.

Vodja znanstvene založbe FDV je pričakovala, da bo JAK več naredil na področju akademskega elektronskega založništva: da bo naredil nacionalni portal, enotno vstopno točko, kjer bi bile vse subvencionirane e-knjige prosto dostopne, saj je najpomembnejši interes akademskih avtorjev v Sloveniji, da jih berejo in citirajo. (Na honorarje ob ustaljenih nakladah namreč ne morejo računati.) Vsebine bi bilo v tem primeru lažje iskati, ker bi bile vse na enem mestu. Dodaja še, da so bili v sodelovanje z Applom prisiljeni, ker je bila to leta 2011 edina možnost (razen Trafike, kjer pa je bila distribucija bistveno dražja), če so želeli javnosti ponuditi plačljive e-knjige.

Študentska založba

Študentska založba je leta 2011 že izdala 30 e-knjig v e-knjigarni iBookStore. Hitro so ugotovili, kot so povedali v intervjuju, da prodaja e-knjig preko »tujih ekosistemov« ne spodbudi zadosti hitro branja in kupovanja e-knjig.¹³ Jezili so jih tudi oderuški rabati (65 odstotkov) pri Amazonu in omejitve, da je knjige pri Applu mogoče brati le na njihovih mobilnih napravah. Spremljali so pogajanja Mladinske knjige s tretjim velikim distributerjem,

¹³ V intervjuju sta prijazno sodelovala Aleš Šteger in Marko Hercog.

Kobo, ki ima še najbolj odprt sistem, in obžalujejo, da pogajanja niso bila uspešna, a se načeloma na bi preveč zanašali na tuje ponudnike, ki so lahko na lokalnem trgu nepredvidljivi. Videli so, da se ljudje z raznimi napravami vse bolj ozirajo po e-knjigah in da jim potencialni bralci bežijo v druga jezikovna okolja.

Ker se večje založbe niso zganile, so z lastnimi sredstvi in znanji razvili novo platformo Biblos. Za razvoj sistema sta največ prispevala sodelavca Študentske založbe Marko Hercog in Renata Zamida. Podobno kot drugi založniki so tudi ugotovili, da ni mogoče stroškov delovanja sistema elektronske prodaje ali izdelave e-knjige pokriti izključno iz prodaje e-knjig. »Zato so se odločili«, kot je povedal urednik Aleš Šteger, »da poiščemo sistem, ki bi bil v javno dobro, ki ne bi izključeval nobenega sistema in šel z roko v roki z javnim sistemom, knjižnicami.« Vzpostavili so sistem za izposojanje e-knjig v sodelovanju z mrežo splošno-izobraževalnih knjižnic in IZUM-om, ki omogoča izposojanje e-knjig v javnih knjižnicah na osnovi licenčnih pogodb (o sistemu javne izposoje s stališča knjižnic glej poglavje Združenje slovenskih splošnih knjižnic). Ista platforma pa rabi tudi za prodajo knjig.

Biblos je zasnovan kot »enotna vstopna točka«, s katere si člani knjižnic, ki so vključeni v platformo, izposojajo e-knjige in kjer vsi uporabniki interneta lahko knjige kupujejo. Po podatkih baze Cobiss zbirka Biblos trenutno vključuje okoli 500 e-knjig, ki si jih člani knjižnic, podpisnic pogodbe s Študentsko založbo, lahko izposodijo preko sistema Biblos. Med temi knjigami je okoli 170 e-knjig brezplačnih del slovenskih avtorjev, pri katerih je varstvo avtorskih pravic že poteklo. Te knjige je v letu 2013 izdala Študentska založba v okviru zbirke eKlasiki. 70 del pa predstavlja periodiko, posamične številke revije Časopis za kritiko znanosti.

Založba izdaja e-knjige v formatih ePub in pdf pri starejših knjigah, zlasti pri revijah. Format ePub so izbrali, ker velja, kot pravijo, za univerzalen format v mednarodnih krogih in se hitro razvija. Sistem Biblos torej podpira dva formata, ki sta najbolj pogosta in lahko ustrezeta uporabnikom v Sloveniji, ki za branje e-knjig uporabljajo najrazličnejše naprave.

V testnem obdobju smo na Biblosu registrirali 160 različnih naprav, s katerimi so uporabniki dostopali do knjig. V tem obdobju so člani knjižnic opravili 60 odstotkov prenosov na navadne namizne računalnike, ostali na druge bralne naprave; med njimi smo odkrili celo dva televizorja. Sicer so bili najbolj pogosti iPad, androidne tablice, potem pa vse vrste telefonov in drugo.

Ob zasnovi platforme Biblos so sistem povezali s knjižnično bazo Cobiss,¹⁴ kjer člani knjižnice dobijo informacijo o dostopnosti e-knjig, samo izposojajo pa morajo opraviti na spletni strani Biblos. Poslovni model, ki ga trenutno uporabljajo, bo z letom 2014 spremenjen, tako da bodo imele knjižnice v sklopu letne članarine na voljo dostop do vseh brezplačnih e-knjig, za plačljive e-knjige pa bodo morale kupiti licenco za vsako e-knjigo, ki jo bodo želele ponuditi svojim uporabnikom. Ena licenca bo omogočala 52 izposoj posameznega naslova e-knjige.

Sistem Biblos so testirali v desetih splošnih knjižnicah med aprilom in junijem 2013. Člani knjižnic so si lahko knjige izposojali neomejeno. E-knjige so si izposodili 6.400 krat, se pravi, da so si vsako knjigo izposodili 40 krat. Stalnih uporabnikov Biblosa je bilo 1.100 (Bratož in Kopušar, 2013), se pravi, da si je vsak izposodil povprečno 6 knjig. Največkrat so si izposodili Mazzinijevo Nemško loterijo (450 izposoj).

Sistem Biblos uporablja Adobe DRM¹⁵ za zaščito gradiva pri izposoji in prodaji. Za zaščito brezplačnega gradiva bodo v bližnji prihodnosti začeli namesto Adobe DRM uporabljati t.i. vodni žig.

Študentska založba je povabila vse slovenske založnike, da se pridružijo in objavijo svoje e-knjige v sistemu Biblos. Predvideva isti princip delitve dobička za prodajo licenc knjižnicam in končnim kupcem. Trenutno je to razmerje 75 : 25. Drugim založbam za nameček ponuja, da jim pripravijo e-knjigo v celoti, od uredniškega dela, lektoriranja in pretvorbe v ePub format. Za pretvorbo so poiskali strateškega partnerja v Indiji, ki to opravi, po njihovih izkušnjah, dobro in za nižjo ceno, kot naj bi bila v Sloveniji, tako da pretvorba povprečne knjige znesse okoli 60 evrov. Toda:

Založniki imajo veliko zadržkov, so konzervativni in čakajo, kaj se bo zgodilo. S krizo, padcem prodaje in razpadom trga se mnogim založnikom zdi celo 60 evrov za pretvorbo preveč glede na dobičke, ki jih pričakujejo. Zato bi se morala država bolj aktivno vključiti v projekt digitalizacije in jo bolj aktivno podpirati. Večina založnikov je prepričanih, da e-

¹⁴ Založba ima v načrtu, da bi sistem Biblos in Cobiss v prihodnosti še bolj povezali tudi pri samem vpisovanju in zbiranju metapodatkov, s tem da bi se metapodatki samodejno prenašali in da bi prikaz v Cobiss sistemu omogočal vsaj še prikaz naslovnice knjige, odlomka iz knjige in zapis o avtorju. V sistemu Biblos so postavili 24 polj za vpis metapodatkov, iz katerih je polovica obveznih (kot so, ključne besede, kratak in dolg opis, odlomek iz knjige ipd.) za založnike. Vsak, ki nalaga e-knjige v Biblos, mora ta polja izpolniti.

¹⁵ Biblos uporablja Adobe DRM in ima za potrebe zaščite gradiva najet Adobe Content Server preko podjetja Digibooks4all.

knjiga vpliva na prodajo t-knjige; a to ne drži, saj gre za multiplikacijski učinek. Zahteva JAK, da založniki pripravijo tudi ePub, je pozitivna, toda knjiga bi morala obvezno priti v knjižnice. In obveza, da knjižnice morajo odkupiti subvencionirane knjige, bi morala veljati tudi za e-knjige.

Na Študentski založbi pravijo, da morajo založbe pomočiti prst v e-založništvo, četudi ne morejo takoj pričakovati večjih rezultatov iz prodaje, ker se morajo priučiti ne samo novega načina dela, temveč tudi drugih veščin: ustvarjanja metapodatkov, novega načina oglaševanja preko socialnih omrežij in spleta, vodenja specifičnih projektov. Brez tega, pravijo na založbi, ne bo mogoče več prodati knjig.

Pomembno je, da se priučimo novega medija, da ga osvojimo, saj ko bo vzpostavljen, bo prepozno, ker se e-založništva ni enostavno priučiti. Večina založnikov čaka, a tisti, ki se bodo tega lotili, bodo imeli prednost, ker gre za veliko spremembo. Tehnično se tega ne da osvojiti čez noč in vsaj eno leto smo se učili, kako mora biti e-knjiga narejena.

Mladinska knjiga

Mladinska knjiga je svojo e-knjigarno odprla julija 2013 na spletni strani <http://eknjige.emka.si/> z 210 naslovi e-knjig. V Mladinski knjigi so se za e-založništvo odločili, ker so svetovne e-knjigarne (zlasti Amazon in Apple) že toliko premaknile trend v e-založništvo (z obsegom katalogov e-knjig, s tržnim deležem e-knjig v prodaji, z razširjenostjo uporabe bralnih naprav in številom bralcev e-knjig, tudi slovenskih), da tega, pravijo, niso mogli več ignorirati. Po njihovih ocenah je v Sloveniji potencialni trg okoli 30.000 bralcev na elektronskih napravah, ki mu odpirajo svojo e-knjigarno. Že prej so e-knjige prodajali preko iBookStore. Prodaja je bila, po oceni Miha Kovača, pred vzpostavitvijo lastne e-knjigarne primerljiva manjši mestni knjigarni.¹⁶

Mladinska knjiga se je sprva dogovarjala s kanadskim podjetjem Kobo o partnerskem sodelovanju v Sloveniji pri organiziranju distribucije e-knjig, a je dogovor po menjavi lastnika zamrl. Založba je potem najela indijsko podjetje s sedežem v ZDA Impelsys, katere infrastrukturo založba zdaj uporablja za e-knjigarno eknjige.emka.si. Vsi podatki se zato hranijo na strežniku v Bangalorju in v Ljubljani. Isto infrastrukturo najema še veliko drugih založb, med njimi Elsevier, Oxford University Press, HarperCollins, Harcourt, McGrawHill,

¹⁶ Letno poročilo Mladinske knjige za leto 2012 omenja podatek, da je založba v zadnjem kvartalu leta 2012 prodala 2 izvoda na dan, prej 2 izvoda na teden (Letno poročilo Mladinske knjige 2012, 53).

Wiley-Blackwell, The MIT Press in druge (Bratož 2013). Podpora je nekoliko skromnejša kot pri Amazonu, bralci bodo knjige lahko podčrtavali in dopisovali opombe, ne bodo pa mogli, denimo, hkrati komunicirati po Facebooku. Knjige so opremljene z DRM zaščito, ki jo je razvilo partnersko podjetje na Adobovi osnovi, a uporabniku se ni treba registrirati. Prednost pred Amazonom je tudi, da je e-knjigo mogoče trikrat kopirati, zato je v omejenem krogu možno celo posojanje knjig. Knjige se hranijo na strežniku na računu kupca, ki bo knjige lahko bral tudi na internetu in ta kopija se ne bo štela kot tretja kopija. Če pa bi se dve osebi hkrati registrirali na istem računu, bi sistem eni osebi dostop blokiral.

Knjige so narejene v formatu ePub in jih je možno brati na vseh napravah, ki podpirajo ta format. Pripravo knjig so prilagodili, tako da se vedno hkrati pripravlja tiskana in elektronska verzija. Sčasoma bodo povabili tudi druge založnike, da prodajajo svoje e-knjige preko njihove e-knjigarne. Podobno kot pri Študentski založbi, bodo vsem ponudili pretvorbo v ePub format.

Knjige so narejene v formatu ePub in jih je mogoče brati na iPad, iPhone, pametnem telefonu ali tabličnem računalniku z operacijskim sistemom Android. Pripravo knjig so prilagodili, tako da se vedno hkrati pripravlja tiskana in elektronska verzija. Sčasoma bodo povabili tudi druge založnike, da prodajajo svoje e-knjige preko njihove e-knjigarne. Podobno kot pri Študentski založbi, bodo vsem ponudili pretvorbo v ePub format.

DNK Impelsysove e-knjigarne, pravi Miha Kovač, je knjižnična izposoja, saj so jo sprva razvili za založbo Massachusetts Institute of Technology Press za izposajo e-knjig univerzitetnim knjižnicam. Iz tega razloga bodo lahko e-knjigarno sčasoma pripravili tudi za izposojanje knjig. Po njihovi oceni bi bilo vzdrževanje takega sistema lahko cenejše od Biblosa. Kar zadeva sistem izposoje v javnih knjižnicah, Miha Kovač meni:

Načeloma bi bilo bistveno ceneje, če bi imeli samo eno, centralno e-knjižnico, namenjeno vsem, ki želijo brati e-knjige. Seveda pa bi bilo nesmiselno zaradi tega ukinjati knjižnice, saj imajo te izjemno vlogo pri razvoju širjenja branja; raziskave v Veliki Britaniji namreč kažejo, da velik del bralcev knjig izpuhti, če knjigarne in knjižnice izginejo, zato bi podobna politika v Sloveniji (v VB namreč z izgovorom na eknjige in v imenu varčevanja ukinjajo kar 1500 splošnih knjižnic) po moji oceni povzročila pravo kulturno katastrofo. A knjižnice bodo morale svojo funkcijo vsekakor re-definirati in jo prilagoditi sobivanju tiskanih in elektronskih knjig. Vsekakor bo v prihodnosti zelo zanimivo vprašanje, kaj se bo pri nas

zgodilo z branjem ljubezenskih romanov, saj se je to na razvitih trgih skoraj v celoti preselilo iz knjižnic v knjigotrško e-okolje.

V e-knjigarni Mladinske knjige so nekoliko višje cene e-knjig: med 9 in 35 evri oziroma deset odstotkov manj kot stanejo žepne knjige – po približni oceni e-knjiga pri Mladinski knjigi stane okoli 15 evrov. Miha Kovač je nekaj tednov pred otvoritvijo e-knjigarne to odločitev utemeljil z naslednjimi argumenti:

Menimo, da bi morale biti cene tiskanih in elektronskih knjig primerljive s pristavkom, da v primeru, če bo trdo vezana knjiga stala med 35 in 40 evri, mehko vezane izdaje pa ne bo, bo potem e-izdaja istega naslova stala toliko kot žepna knjiga, se pravi okoli 15 €. Izenačitev cen eknjig z žepnimi knjigami je smiselna tudi zato, ker je davek na eknjige 13,5% višji kot davek na tiskane knjige, višje so tudi cene avtorskih pravic, oboje skupaj pa v celoti izniči prihranek pri tiskarskih stroških. V trenutnih razmerah, ko imamo v e-knjigarni prodajo primerljivo prodaji knjig v manjši mestni knjigarni, prodaja tiskane knjige v veliki meri pokrije stroške izdelave elektronske knjige, se pravi, strošek avtorja in prevajalca se pokrije s prodajo tiskane verzije. Če se bo to spremenilo, bo še bolj pomembno, da bodo ljudje vajeni kupovanje e-knjig po cenah, podobnim cenam tiskanih knjig.

Mit, da je e-knjiga cenejša, je razširil Amazon, ker je hotel privabiti čim več ljudi iz zidanih knjigarn, ki so jim glavna konkurenca. Znameniti primer je trilogija Millenium S. Larssona: e-knjiga je pri Amazonu stala 3 funte, založniku pa so plačali 5 funtov. Amazonu s prihodki sedmih Slovenij ni problem pokriti izgube. To pomeni, da so prodajali pod ceno, a z jasnimi nameni, da zvabijo ljudi iz tradicionalnih knjigarn. V času urejenega kapitalizma se je temu reklo nelojalna konkurenca, a zdaj očitno živimo v času, ko si največji igralci na trgu lahko privoščijo čisto vse.

Za vpisovanje metapodatkov uporabljajo standard BISAC (po Book Industry Study Group, ki ga je ustanovilo Združenje ameriških založnikov in poleg standardov pripravljajo tudi analize), ker ta standard zahteva Apple za e-knjige, ki se prodajajo preko iBookStore. Metapodatki so nujni,

ker je 473 odstotkov večja verjetnost, da se bodo knjige prodajale in ker je to pogoj, da je knjige mogoče sploh najti. Uporabljamo obogatene metapodatke, kar pomeni, da bomo poskušali vključiti povezave na objave, avtorjevo spletno stran, debate - vse, kar bo naredilo knjigo vidljivo. Priprava metapodatkov bo postala ena od temeljnih založniških kompetenc, ki je avtorji ne bodo obvladali.

Mladinska knjiga vsem avtorjem ponudi pogodbo tudi za elektronsko objavo. Pogodbo omejijo na 3.000 izvodov tiskanih ali elektronskih knjig, in ko prodajo vse izvode, z avtorjem sklenejo novo pogodbo. Druga možnost je, da dobijo 20 odstotkov od prodajne cene elektronske knjige po odbitku davka. To je več kot pri tiskani knjigi, kjer lahko dobijo 10 odstotkov. Portal pa bi želeli povezati s *print on demand*; v tem primeru bi knjiga sicer stala več kot običajna tiskana knjiga, a zadovoljili bi željo kupcev, ki bi želeli imeti tiskani izvod knjige. Želja Mladinske knjige na sploh je, da knjig ne bi nikoli zmanjkalo ne v tiskani ne v elektronski verziji.

Pri prevodnih delih plačajo tujim imetnikom pravic avans, ki se mora najprej pokriti iz prodaje (se pravi, 10 odstotkov iz prodaje) in se začne izplačevati, ko je avans pokrit. Pri e-knjigi je odstotek višji, 20 odstotkov. Mladinska knjiga zahteva, da se avans pokriva iz tiskane in elektronske verzije, sicer se knjiga ne izda. Eni avtorji oziroma njihovi agenti to sprejmejo, drugi ne, zato dogovor uspejo skleniti za 80 ali 85 odstotkov knjig.

Mladinska knjiga načrtuje tudi vzpostavitev portala ucimte.com za e-učbenike in za znanstveno e-knjigarno do konca leta 2014.

Založba Goga

Pri založbi Goga so v začetku leta 2013 predstavili aplikacijo za operacijski sistem Android, namenjeno predstavitvi njihovih knjižnih izdaj. Aplikacija omogoča predogled njihovih knjig (praviloma odlomek dolžine do 15 strani), zabeležke o avtorju in spremne besede. Aplikacija obenem omogoča nakup tiskanih knjig založbe. Odlomki knjig, ki si jih lahko bralci ogledajo brezplačno, so dostopni v ePub formatu.

ANKETA

Vse založbe, ki jih Agencija za knjigo RS programske ali projektno sofinancira, smo povabili k izpolnjevanju ankete o tematici e-založništva. Na anketo, ki je potekala med junijem in avgustom 2013, se je odzvalo 48 založb od 49 povabljenih. Odzivnost ankete je bila potemtakem 98 odstotna. Odzvale so se vse programske založbe (23 skupaj) in samo ena založba, ki je dobila v lanskem letu subvencijo za izdajo knjige na projektnem razpisu, ni odgovorila na vprašalnik. Skupaj je anketo izpolnilo 25 projektno sofinanciranih založb. Manj kot polovica anketiranih založb (48 odstotkov) je imelo programske subvencije JAK, ostale so dobile subvencije na projektni osnovi.

Obseg knjižne produkcije in izdajanje e-knjig

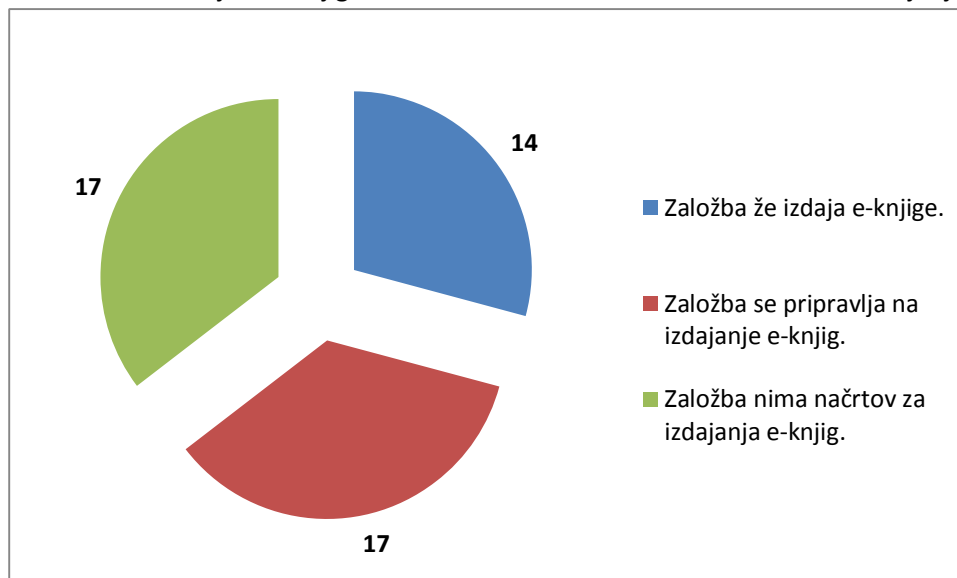
Po podatkih ankete so v letu 2012 založbe skupaj izdale 1.922 naslovov (ena založba ni odgovorila na to vprašanje), med katerimi jih je JAK sofinanciral 335 (v povprečju nekaj več kot 7 knjig na založbo). Po uradnih podatkih (Osutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017, str. 9) je JAK sofinanciral izdajo 352 knjig, torej anketni podatki za manj kot 5 odstotkov odstopajo za uradnimi podatki. Po anketnih podatkih so subvencionirani naslovi predstavljali dobrih 17 odstotkov vseh izdanih knjig. Subvencije JAK so potemtakem najpomembnejša podpora za izdajanje zahtevnejših knjig v Sloveniji, saj so le 4 odstotke knjig sofinancirale druge državne in lokalne institucije iz javnega proračuna.

Šest založb je v letu 2012 izdalo 5 ali več e-knjig

Založbe, ki so sodelovale v anketi, so v letu 2012 izdale tudi 231 e-knjig. Po navedbah v anketi 14 založb (ali skoraj 30 odstotkov vseh založb) izdaja tudi elektronske knjige. 17 založb

ali 35 odstotkov ima konkretne načrte za izdajanje e-knjig in prav tolikšni delež sploh nima načrtov za izdajanje e-knjig.

Slika 5: Ali že izdajate e-knjige oziroma ali imate že konkretne načrte za izdajanje e-knjig?

Število anketirancev (N) = 48

Iz podatkov anketiranih založnikov bi lahko sklepali, da se je večina založnikov že lotila e-založništva, toda natančnejši pregled podatkov pokaže, da bi bil tak sklep morda prehitel. Veliko založb, ki pravi, da so že izdajali e-knjige, je izdalo le po eno knjig; izmed 14 anketiranih založb, ki pravijo, da že izdajajo e-knjige, je le šest založb izdalo 5 in več e-knjig. Med založniki, ki pravijo, da imajo že načrte za izdajanje e-knjig (skupaj 17 založb), pa jih je le malo že identificiralo distributerja in se torej še niso zelo približali konkretnim načrtom.

1. Založbe, ki že izdajajo e-knjige

Doslej je vseh 14 založb izdalo kar 676 e-knjig. Toda tudi na področju izdajanja e-knjig je podobno nesorazmerje kot pri tiskanih knjigah, da majhno število založb izda zelo veliko knjig, veliko število manjših založb pa komaj preseže deset izdanih knjig na leto. Veliko večino e-knjig sta izdali le dve založbi (Študentska založba 406 in Mladinska knjiga 188), tri založbe so izdale 30 (Založba ZRC), 20 (Cankarjeva založba) in 15 e-knjig (Založba Goga).

Ostale založbe so izdale med 1 in največ 5 naslovov (Založba Didakta). Dobro tretjino teh knjig (34 odstotkov) so založbe izdale v letu 2012.

Na vprašanje, ali e-knjige dajejo na voljo javnosti brezplačno ali za plačilo, je 9 založnikov od 14 odgovorilo, da svoje knjige ponuja brezplačno, 8 založnikov pa e-knjige prodaja. Med njimi so torej tudi trije, ki nekatere naslove prodajajo, druge pa ponujajo brezplačno. Z nekoliko previdnosti, ki je nujna pri posploševanju anketnih podatkov, bi lahko ugotovili, da pri nas trenutno približno enako število založnikov e-knjige prodaja in jih ponuja brezplačno.

Založniki, ki prodajajo e-knjige, so naprej odgovarjali, ali kupci dobijo e-knjigo za stalno ali le za enkraten ogled ali pa e-knjige posojajo. Pri večini založb so bralci dobili e-knjigo za stalno, le ena je dopustila le enkraten ogled. V času ankete pa sta dve založbi knjige tudi posojali članom javnih knjižnic preko sistema Biblos.

Enako število založb (5) je odgovorilo, da ima e-knjige le na svoji spletni strani, ostale so odgovorile, da jih imajo tako na svoji spletni strani kot na drugih spletnih servisih (seznam slednjih in število založb, ki so jih navedle, je v razpredelnici 1 spodaj). Približno enako je tudi število založb (4), ki so odgovorile, da e-knjige ponujajo le na drugih spletnih servisih; med njimi je tudi ena založba, ki ima knjige le v digitalni knjižnici dLib. Te knjige so večinoma v pdf formatu.

Razpredelnica 1: Kje so na voljo vaše knjige?

E-knjigarna	Število
iBookStore	4
Amazon	3
Emka	2
Biblos	2
Kobo	1
Google	1
Barnes & Noble	1
Mobilna aplikacija založbe Goga	1

Opomba: Biblos in eKnjige.emka sta začeli delovati šele, ko je spletna anketa že potekala, zato je sorazmerno malo založb imelo svoje e-knjige v teh dveh e-knjigarnah. Ena založba ni napisala, preko katerih knjigarn ponuja e-knjige.

Razpredelnica 2: V katerem formatu ste izdali e-knjige v letu 2012?

Odgovor	Število	Odstotek
daisy	0	0%
ePub	9	64%
Golo besedilo	1	7%
html	1	7%
iBooks (Apple)	2	14%
Kindle	1	7%
mobipocket	1	7%
pdf	9	64%
tei	1	7%

N = 14 (možnih je bilo več odgovorov)

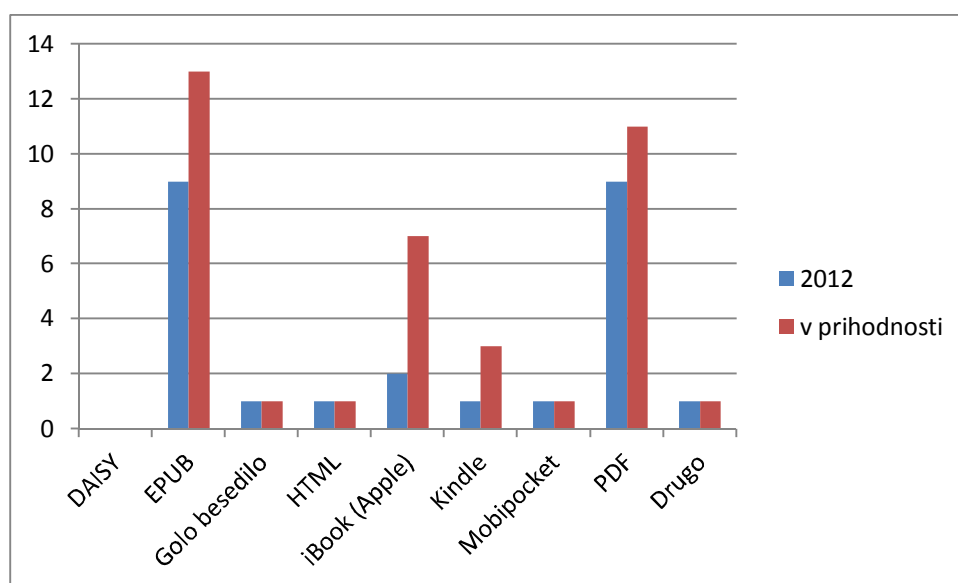
Iz razpredelnice lahko približno ocenimo splošna gibanja glede uporabe različnih formatov e-knjig. Vidimo lahko, da so založniki v letu 2012 izdajali e-knjige v ePub in pdf formatu v enakem deležu. Iz podatkov v razpredelnici 3, ki prikazuje, katere formate bodo založniki uporabljali v prihodnosti, lahko sklepamo, da bo velika večina izdajala e-knjige v ePub formatu. A hkrati se bo povečala tudi uporaba pdf formatov (s 64 na 79 odstotkov). Skoraj polovica založnikov pa bo izdajala v iBooks formatu in torej v prihodnosti namerava prodajati e-knjige preko Appleove e-knjigarne. Tudi ponudba preko Amazonove e-knjigarne se bo povečala.

Razpredelnica 3: V katerem formatu boste izdajali e-knjige v prihodnje?

Format	Število	Odstotek
daisy	0	0%
ePub	13	93%
golo besedilo	1	7%
html	1	7%
iBooks (Apple)	7	50%
kindle	3	21%
mobipocket	1	7%
pdf	11	79%
tei	1	7%

N = 14 (možnih je bilo več odgovorov)

Slika 6: Uporaba formatov e-knjige v letu 2012 in načrti založnikov za prihodnost.

N = 14 (možnih je bilo več odgovorov)

Vsi založniki pravijo, da sami izdelajo e-knjige v enem izmed formatov v zgornjih razpredelnicah. Štiri založbe pa najemata tudi zunanji servis, ki namesto njih poskrbi za pretvorbo formata.

8 založnikov ima e-knjige, ki so opremljene z metapodatki, kot so naslov, avtor, prevajalec, cena, kategorija, biografije avtorjev, citati iz recenzij, vzorčna poglavja ipd. 2 založnika nimata metapodatkov v svojih e-knjigah in 4 ne vedo, ali jih uporabljajo ali ne. Pri tistih, ki jih uporabljajo, so lahko dokaj izčrpni, kot pri Študentski založbi, pri kateri metapodatki obsegajo 32 enot.¹⁷

Razpredelnica 4: Ali so vaše e-knjige opremljene z metapodatki (tj. s podatki o knjigi, kot so naslov, avtor, prevajalec, cena, kategorija, biografije avtorjev, citati iz recenzij, vzorčna poglavja ipd.)?

Odgovor	Število
Da	8
Ne	2
Ne vem	4

N = 14

¹⁷ To so ime .epub datoteke, ISBN e-knjige, ISBN fizične knjige, ISBN izvirnika (fizične knjige), naslov knjige, naslov v izvirniku, podnaslov, podnaslov v izvirniku, jezik (po šifrantu jezikov), jezik izvirnika (po šifrantu jezikov), zbirka, ključne besede, dolg opis (vključuje kratek življenjepis avtorja), kratek opis, leto izdaje, avtorji, prevajalci, ilustratorji, avtorji naslovnice, opremljevalci, avtorji uvoda, avtorji spremne besede, spremna beseda, avtor e-pub datoteke, žanr (po šifrantu), cenovni razred (po šifrantu), primernost za otroke, na voljo za izposajo, na voljo za prodajo, število strani, pravice potečejo, tip gradiva.

Da založniki niso prav dobro informirani o tehničnih značilnostih lastnih izdelkov kaže, med drugim, tudi podatek, da je enako število (7) anketirancev odgovorilo, da ve in da ne ve, ali so njihove e-knjige dostopne (berljive) tudi tistim, ki zaradi telesnih ovir uporabljajo podporne tehnologije (npr. zaslonske bralnike). Med tistimi, ki so poznali odgovor na to vprašanje, jih je več (5), ki omogočajo branje svojih e-knjig tudi uporabnikom s telesnimi ovirami, kot tistih, ki tega ne omogočajo (2).

Razpredelnica 5: Ali so vaše e-knjige dostopne (berljive) tudi tistim, ki zaradi telesnih ovir uporabljajo podporne tehnologije (npr. zaslonske bralnike)?

Odgovor	Število
Da	5
Ne	2
Ne vem	7

N = 14

Nekoliko bolj so založniki obveščeni o tem, ali njihove e-knjige vsebujejo tehnologije za nadzor nad uporabo ali varstvom pred kopiranjem vsebine (t. i. DRM tehnologije). Približno enako število založb, ki so sodelovale v anketi in so doslej izdale kakšno e-knjigo, uporablja in ne uporablja DRM tehnologije.

Razpredelnica 6: Ali vaše e-knjige vsebujejo tudi tehnologije za nadzor nad uporabo ali varstvom pred kopiranjem vsebine (t.i. DRM tehnologije)?

Odgovor	Število
Da	6
Ne	5
Ne vem	3

N = 14

Motivi založnikov, da so se odločili za e-založništvo so različni. V spodnji razpredelnici so zbrani njihovi odgovori na vprašanje, zakaj so se odločili za izdajanje e-knjig.

Razpredelnica 7: Zakaj ste se odločili za izdajanje e-knjig?

1	Ker v e-založništvu vidimo prihodnost. Izdajanje e-vsebin je nujno za preživetje v založniškem svetu. Vzpostavitev lastne e-knjigarne, prisotnost pri velikem ponudniku e-vsebin. Dosegli smo konstantno prodajo e-knjig.
---	---

2	Ker odpira možnosti večje dostopnosti knjig. Ker odpadejo kriminalno visoki stroški poštnine. Ker omogoča geografsko neomejen dostop ipd.
3	Enostavna in brezplačna dostopnost čim širšemu krogu uporabnikov.
4	Večja dostopnost.
5	Želeli smo doseči širše občinstvo, želeli smo pričeti s sodobnimi načini distribucije vsebin, želeli smo se seznaniti s novimi vidiki založništva, želeli smo spoznati tehnične procese, ki so v ozadju digitalnega založništva, želeli smo bralcem ponuditi e-knjige v slovenščini, želeli smo omogočiti dostop do knjig ranljivim skupinam. Zaenkrat smo vse cilje dosegli.
6	Poskusno obdobje, preverjamo in testiramo tržišče, brez resnih komercialnih ciljev.
7	Promocija slovenskih avtorjev in promocija branja.
8	Kot dodatno ponudbo ob tiskanih izdajah. Z e-založništvom šele začnemo, o doseženih ciljih še ne moremo govoriti.
9	Zaradi prihranka stroškov pri tisku in lažje distribucije.
10	Spreminja se bralna kultura, mi ji sledimo v skladu z našim poslanstvom bralcem ponuditi kakovostno literaturo.
11	V bistvu se še nismo odločili, bomo pa prisiljeni, predvsem pri literarnih delih, katerih uporabniki so, sklepamo, tehnološko bolj izobraženi.
12	Dostop do širšega kroga bralstva.
13	1. Ponuditi bralcem prosto dostopne in brezplačne knjige. 2. Ponuditi bralcem v elektronski obliki, da jih lahko berejo tudi na e-čitalniku ali računalniku. 3. E-knjiga je ekološka (prihranitev papirja) in manj stane (prihranjeni stroški tiska). 4. Na dolgi rok bi želeli narediti ponudbo vseh knjig, ki jih izdamo, tako v klasični tiskani kot v elektronski obliki, zaščitene z DRM. (V nižjih nakladah bomo še vedno tiskali klasične knjige, saj jo bralec lahko doživlja z več čuti, po naših izkušnjah pa se tudi lažje in pozorneje bere.)
14	Isto besedilo kot pod 1.

Informacije o e-knjigah založbe najraje posredujejo prek t. i. družbenih omrežij, kot so, denimo, Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn itn. Dokaj pogosto uporabljajo tudi lastna spletna mesta in e-novičnike, bistveno manj pa druga komunikacijska orodja (npr. oglase in naročene članke). Anketiranci, ki so izbrali odgovor »drugo«, so navedli še nekatere oblike promocije: promocijo in prodajo opravlja matična založba, knjižni sejem, dLib, dve založbi pa še nimajo kampanje za e-knjige.

Razpredelnica 8: Katera komunikacijska orodja ali servise uporabljate za promocijo vaših e-knjig?

	Število	Odstotek
družbena omrežja (Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn itd.)	12	86%
e-novičnike	8	57%
spletno mesto naše založbe	10	71%
spletne oglase	2	14%
oglas v tiskanih medijih	3	21%
naročene članke na spletu	0	0%
naročene članke v tiskanih medijih	0	0%
Drugo	5	36%

N = 14 (možnih je bilo več odgovorov)

2. Založbe, ki načrtujejo izdajanje e-knjig

Založb, ki doslej še niso izdajale e-knjig, a to nameravajo početi v prihodnje, je bilo v naši anketi, kot smo že ugotovili, 17.

Razpredelnica 9: Pod kakšnimi pogoji nameravate e-knjige ponuditi javnosti?

Odgovor	Število
brezplačno	4
za plačilo	17

N = 17 (možnih je bilo več odgovorov)

Vseh 17 založnikov namerava knjige prodajati, 4 od njih bodo (verjetno) nekatere ponujali tudi brezplačno. V primerjavi z zatečenim stanjem, ko skoraj polovica ponuja e-knjige brezplačno, se založbe odločajo za e-založništvo v prihodnje, zato da bodo knjige prodajale.

Razpredelnica 10: Na kakšen način bodo na voljo e-knjige?

Odgovor	Število
na prodaj, enkrat za vselej	15
na vpogled za določen čas	5
za izposojlo	7

N = 17 (možnih je bilo več odgovorov)

5 založb bo e-knjige ponujalo samo na svojih spletnih mestih, 7 založb še ne ve, kje bodo ponujale svoje knjige, 5 založb pa v e-knjigarnah Biblos, Primus, Amazon, iBookStore, Libreka, eBesede, Buča. Vse po naši vednosti niti (še) niso e-knjigarne.

V primerjavi s skupino založb, ki se že ukvarjajo z e-založništvom, založbe, ki se na ta korak šele pripravljajo, vidijo v lastnih spletnih mestih ključno komunikacijsko orodje za promocijo e-knjig. Informacije o e-knjigah nameravajo te založbe posredovati tudi prek družbenih omrežij in e-novičnikov. Druga komunikacijska orodja (npr. oglase in naročene članke) naj bi uporabljali bolj sporadično. Kot »drugo« so založniki navedli specializirane trgovine, promocijske materiale, blog založbe in osebno obveščanje.

Razpredelnica 11: Katera komunikacijska orodja ali servise boste uporabljali za promocijo vaših e-knjig?

Odgovor	Število	Odstotek
družbena omrežja (Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn itd.)	14	82%
e-novičnike	10	59%
spletno mesto naše založbe	17	100%
spletne oglase	5	29%
oglas v tiskanih medijih	3	18%
naročene članke na spletu	2	12%
naročene članke v tiskanih medijih	3	18%
Drugo	4	24%

N = 17 (možnih je bilo več odgovorov)

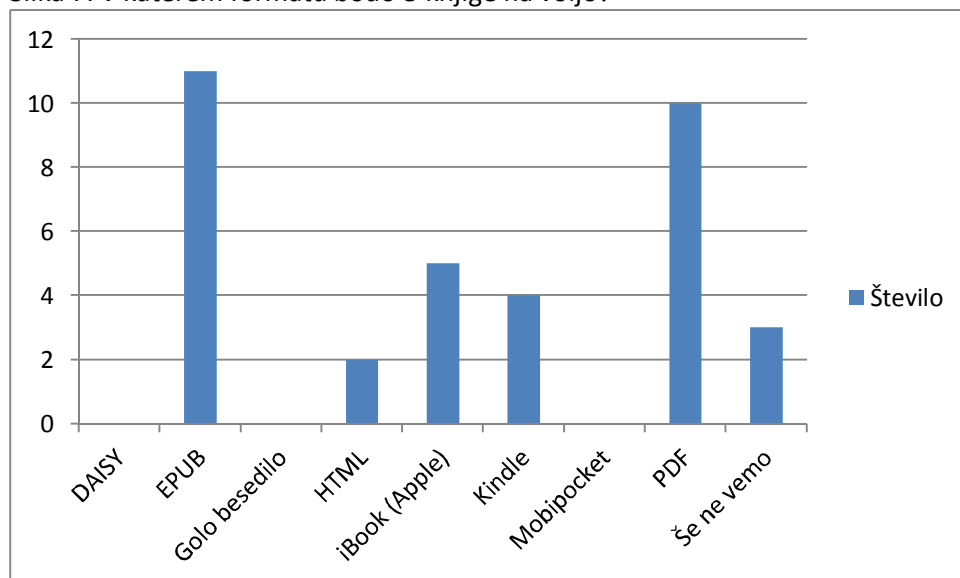
Če primerjamo odgovore obeh do sedaj obravnavanih skupin v treh različicah (razpredelnica 2: formati, ki jih uporabljajo založbe, ki e-knjige že izdajajo; razpredelnica 3: formati, v katerih te založbe nameravajo izdajati e-knjige v prihodnje; razpredelnica 12: formati, ki jih nameravajo uporabljati založbe, ki se z e-založništvom doslej še niso ukvarjale, a to nameravajo početi v prihodnje) hitro ugotovimo, da med njimi ni bistvenih razlik: v vseh treh različicah sta najbolj popularna formata ePub in pdf, vsi drugi dokaj zaostajajo, morda z izjemo formata iBooks, ki naj bi se v prihodnje uporabljal nekoliko več in – vsaj pri skupini prihodnjih e-založnikov – delno tudi Kindle.

Razpredelnica 12: V katerem formatu bodo e-knjige na voljo?

Format	Število	Odstotek
daisy	0	0%
ePub	11	61%
golo besedilo	0	0%
html	2	11%
iBooks (Apple)	5	28%
kindle	4	22%
mobipocket	0	0%
pdf	10	56%
drugo	3	17%

N = 17 (možnih je bilo več odgovorov)

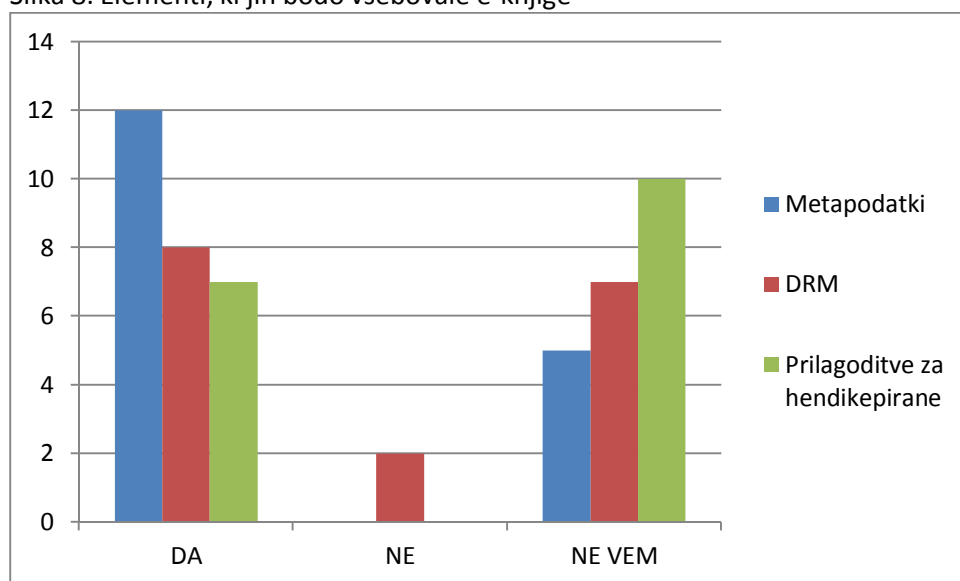
Slika 7: V katerem formatu bodo e-knjige na voljo?

N = 17 (možnih je bilo več odgovorov)

Ta skupina založnikov se od prejšnje, ki že izdaja e-knjige, nedvomno razlikuje po kompetencah. Kar 12 založnikov bo najelo zunanji servis za izdelavo e-knjig, 8 založnikov pa bodo e-knjige pripravili sami ali njihovi stalni zunanji sodelavci. Med njimi je tudi nekaj anketirancev, ki so izbrali obe ponujene možnosti (na to vprašanje je bilo namreč možno izbrati več odgovorov). Prav tako kar precejšnji delež prihodnjih e-založnikov še ne ve, ali bo uporabljal nekatere pomembne sestavne elemente e-knjige ali pa jih morda niti ne pozna, kot lahko vidimo na sliki 8 spodaj.

Slika 8: Elementi, ki jih bodo vsebovale e-knjige

N = 17

3. Založbe, ki še ne nameravajo izdajati e-knjig

Založb, ki doslej še niso izdajale e-knjig in tega, kot pravijo, tudi ne nameravajo početi v prihodnje, je bilo v naši anketi, kot smo že ugotovili, 17. Tej skupini založnikov ni bilo mogoče zastaviti vprašanj iz prvega dela anketnega vprašalnika, zato so odgovarjali samo na vprašanja o upravljanju avtorskih pravic in na splošna vprašanja o pomenu in perspektivah e-založništva v Sloveniji. Iz opisnih odgovorov na eno izmed vprašanj v anketnem vprašalniku pa si lahko predstavljamo, kaj naj bi bili poglobitvi razlogi, da se založniki iz te skupine anketirancev ne želijo ukvarjati z izdajanjem e-knjig. Njihovi odgovori so zbrani v razpredelnici 13 spodaj.

Razpredelnica 13: Odgovorili ste, da doslej običajno niste odkupovali avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig. Opišite razloge, zakaj običajno ne odkupujete pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig.

1	Za to nimamo sredstev. Naš program je predvsem poezija in manj iskane zvrsti. Problematično se nam zdi vprašanje avtorskih pravic.
2	Majhnost trga, visoki stroški razvoja, pomanjkanje virov, potreba po celovitem pristopu na ravni sektorja, ...
3	Elektronske izdaje bi bile za t.i. male slovenske založnike smiselne le v primeru, da bi obstajala širša, morda nacionalna baza elektronskih knjig, v katero bi se vključili. Vendar področje e-založništva v Sloveniji sistemsko ni urejeno.
4	Glavni razlog je poudarek na celoviti podobi vsebina-oblika: izdajamo predvsem poezijo in papirna izdaja nam omogoča vizualno celovit izdelek. Glavna ovira pa so sredstva.
5	Kadrovska šibkost.
6	Ker si s prodajo e-knjig ne bi pokrili niti stroškov (pravice, honorarji, ipd.). Naš trg je premajhen za e-založništvo.
7	1. Profil knjig, ki jih izdajamo, se nam ne zdi primeren za e-založništvo. 2. Ni finančnih sredstev za e-knjige.
8	Neurejen status e-učbenikov. Premajhen obseg e-nakupov splošne literature.
9	Zaenkrat nas ne zanima.
10	Ni učinkovitega poslovnega modela.
11	Majhnost založbe po številu zaposlenih in izdanih naslovih.
12	Izdajamo knjige, v katerih je veliko slikovnega materiala in pretvorba v e-pub format ni tako enostavna.
13	Večina naših bralcev ima raje klasično založništvo in knjige v fizični obliki.
14	Menimo, da teoretske knjige še niso zrele za prehod s papirja. Razmišljamo pa, da bi poskusno prešli z neteoretskim program na e-založništvo.

Če povzamemo komentarje iz razpredelnice 13, so najbolj pogosti, da s prodajo e-knjig ne bi mogli pokriti stroškov (5), da nimajo denarja za razvoj (4), da knjige, ki jih izdajajo (z veliko slikovnega materiala, poezija, teoretske knjige v nasprotju z literaturo), niso primerne za e-

knjige (3), da manjka celovit pristop z nacionalno bazo elektronskih knjig (2), da nimajo kadrov ali da je založba majhna (2), da imajo bralci rajši fizične knjige (1), da je problematično z vidika avtorskih pravic (1) in ker jih e-založništvo ne zanima (1).

4. Upravljanje avtorskih pravic

Z vprašanji v drugem delu anketnega vprašalnika smo ugotavljali, ali založniki, ki so sodelovali v anketi, navadno odkupijo avtorske pravice slovenskih in tujih avtorjev in prevajalcev zgolj za tiskano izdajo ali pa tudi za objavo v elektronski obliki. Zanimalo nas je tudi, ali je morda odkup pravic tista ovira, ki založnike zadržuje, da bi izdajali e-knjige.

Presenetljiva ugotovitev je, da je delež založb, ki odkupijo avtorske pravice slovenskih avtorjev in prevajalcev za objavo v elektronski obliki premo sorazmeren deležu založb, ki se že ukvarjajo z e-založništvom. Ali z drugimi besedami; če je med anketiranimi založbami zgolj ena tretjina tistih, ki že izdajajo e-knjige, jih je kar dve tretjini tistih, ki kljub temu že zdaj odkupijo avtorske pravice za objavo del v elektronski obliki, kot lahko vidimo v razpredelnici 14 spodaj.

Razpredelnica 14: Založba navadno odkupi avtorske pravice slovenskih avtorjev in prevajalcev:

Odgovor	Število	Odstotek
samo za tiskano izdajo	18	38%
tudi za objavo v elektronski obliki	29	62%

N = 47

Kako naj si razložimo to nenavadno dejstvo? Če bi avtorji zaradi dovoljenja za objavo (tudi) v elektronski obliki zahtevali več za odkup avtorskih pravic, in če založbe te pravice sploh ne bi mogle izkoristiti (ne pozabimo, dve tretjini založb do zdaj še nista izdajali e-knjig), bi bilo to z vidika gospodarnega poslovanja nenavadno, zato lahko upravičeno domnevamo, da so založbe po tistem vnesle nove določbe v avtorske pogodbe, s katerimi so si »na zalogo« zagotovile pravico do objave del v elektronski obliki, ne da bi zaradi tega avtorjem in prevajalcem plačale več, kot so jim prej plačevale za odkup avtorskih pravic za objavo njihovih del zgolj v tiskani obliki. V tem primeru gre za posredno sklepanje, a kljub temu je

dokaj verjetno, da bi morebitna analiza zadostnega vzorca avtorskih pogodb to domnevo potrdila.

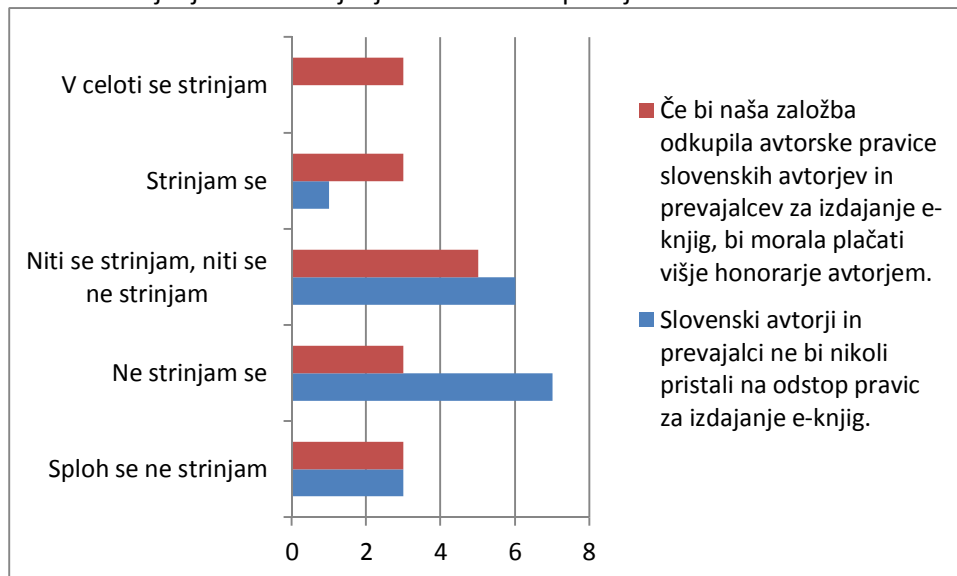
V razpredelnici 15 spodaj smo zbrali kratka pojasnila založnikov, ki doslej še niso odkupovali avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za objave njihovih del v elektronski obliki.

Razpredelnica 15: Odgovorili ste, da doslej običajno niste odkupovali avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig. Opišite razloge, zakaj običajno ne odkupujete pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig.

1	Ker se nam zdi zaenkrat zadeva precej neurejena in netransparentna. Za nakup za prevode pa je treba preveč plačati.
2	Ker do sedaj ni bilo treba izdajati e-knjig.
3	Za prevode moraš imeti tudi avtorske pravice za delo, le teh pa zaenkrat še nismo vključevali v pogodbe s tujino, sedaj jih. Pri nas imamo navado, da je slovenski avtor nosilec avtorskih pravic, tako da podpisujemo pogodbe strogo vezane na izdajo knjige, e-knjigo pa smo začeli vključevati v pogodbe lansko leto. Po emailu: naše pogodbe so vezane na procent prodaje in ne delamo razlik med e-knjigo in papirjem.
4	Za zdaj še ne načrtujemo izdajanja e-knjig. Nimamo distribucijskega kanala.
5	Ker je tak način razmišljanja tudi novost za nas.
6	Ker si s prodajo e-knjig ne bi pokrili niti stroškov (pravice, honorarji, ipd.). Naš trg je premajhen za e-založništvo.
7	Do sedaj nismo poznali te prakse. Letos uvajamo nove pogodbe z upoštevanjem tega dodatka.
8	Ker e-knjig nimamo namena izdajati.
9	Ker jih ne izdajamo.
10	Ker se mi je zdelo, da za naš program ne bi bilo pravih kupcev za e-knjige.
11	Ker doslej še nismo izdajali e-knjig in ker v Sloveniji še ni razvitega trga zanje; predvsem nam manjka enoten bralnik za slovenščino, sedanje branje na tablicah in računalnikih je namreč neustrezen nadomestek. Na e-knjige se pripravljamo, ker nas v to usmerja zadnji razpis JAK. Sicer pa menimo, da je brez ustreznih osnov (enoten bralnik in urejeno tržišče, vključujoč pravila in poslovni model, prilagojen slovenskemu trgu) prehiteno lahko škodljivo.
12	Ker do sedaj nismo veliko razmišljali o e-knjigah.
13	Ker še nimamo e-izdaj.

Stališča založnikov do odkupa avtorskih pravic za objavo del v elektronski obliki smo preverjali z nizom vprašanj v obliki trditev in petstopenjsko lestvico možnih odgovorov (od »v celoti se strinjam« do »sploh se ne strinjam«). Spraševali smo ločeno glede odkupa avtorskih pravic domačih in tujih avtorjev in prevajalcev. Odgovori anketirancev glede odkupa avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev so predstavljeni na slikah 9 in 10 spodaj.

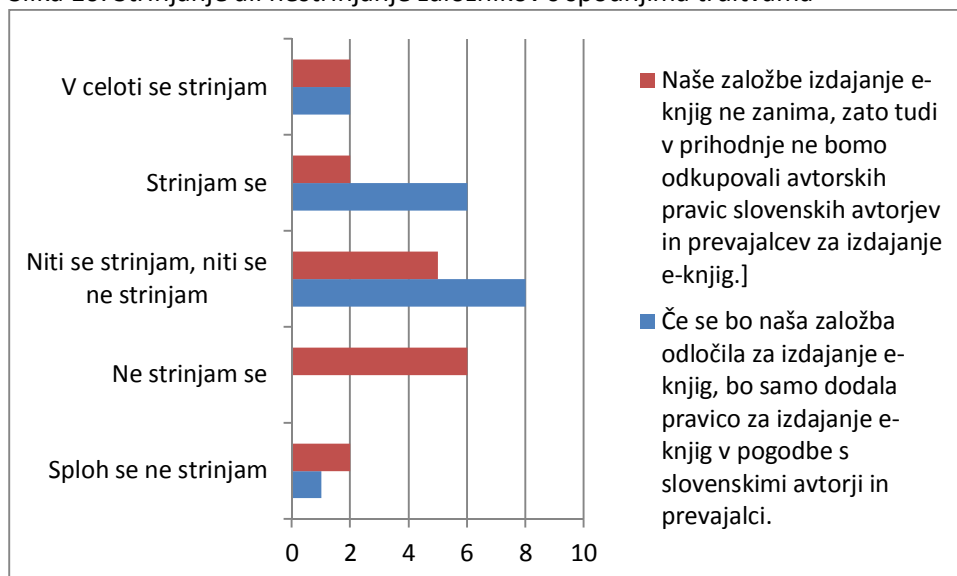
Slika 9: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

N = 17

Kot lahko vidimo iz zgornje slike, so mnenja založnikov deljena (in dokaj enakomerno porazdeljena) glede trditve, da bi se v primeru odkupa avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig povečali stroški založbe zaradi plačila višjih avtorskih honorarjev. Nasprotno pa so anketiranci podobnega mnenja glede trditve, da slovenski avtorji in prevajalci ne bi nikoli pristali na odkup pravic za izdajanje e-knjig, s katero se večina ne strinja.

Slika 10: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

N = 17

Večina iz te skupine založnikov ni podprla trditve, da jih izdajanje e-knjig ne zanima in da zato tudi v prihodnje ne bodo odkupovali avtorskih pravic slovenskih avtorjev in prevajalcev za izdajanje e-knjig. Hkrati pa se tudi niso mogli odločiti, ali bi se strinjali ali ne strinjali s trditvijo, da bodo dodali pravico za izdajanje e-knjig v pogodbe s slovenskimi avtorji in prevajalci, če se bo njihova založba odločila za izdajanje e-knjig. Tisti med njimi, ki so se vendarle opredelili, pa so se bolj nagibali k strinjanju s to trditvijo.

Razpredelnica 16: Založba navadno odkupi avtorske pravice tujih avtorjev za prevode v slovenski jezik:

Odgovor	Število	Odstotek
samo za tiskano izdajo	22	48%
tudi za objavo v elektronski obliki	24	52%

N = 46

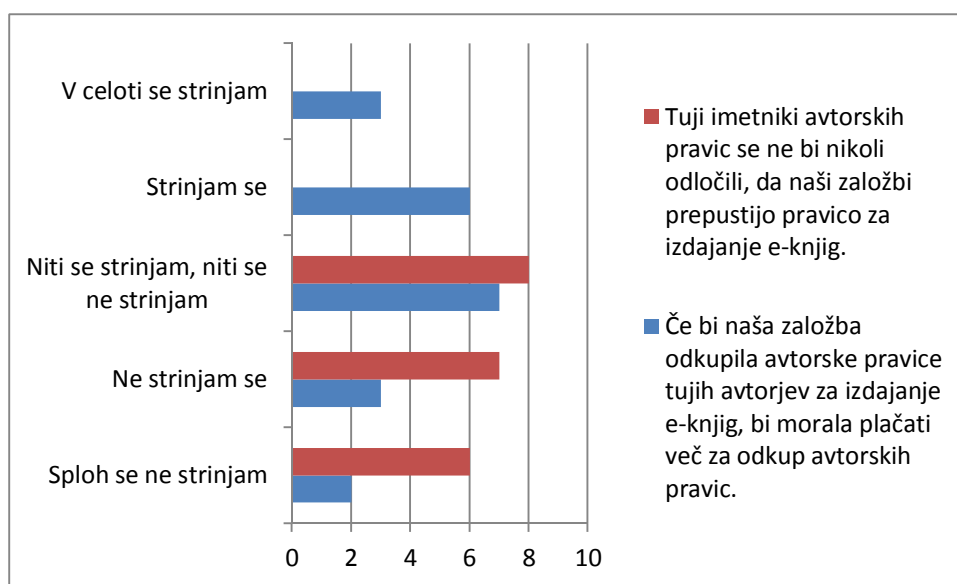
Če podatke v zgornji razpredelnici primerjamo s podatki v razpredelnici 14, v kateri smo prikazali podatke o odkupu avtorskih pravic domačih avtorjev in prevajalcev, vidimo, da založbe za objavo v elektronski obliki nekoliko bolj pogosto odkupijo avtorske pravice slovenskih avtorjev in prevajalcev (62% : 38%), kot pa odkupijo pravice tujih avtorjev za prevode v slovenski jezik (52% : 48%). Zakaj, iz rezultatov naše ankete ne moremo ugotoviti, vsaj del možnih razlogov pa lahko najdemo med opisnimi odgovori, ki smo jih zbrali v spodnji razpredelnici.

Razpredelnica 17: Odgovorili ste, da doslej običajno niste odkupovali avtorskih pravic tujih avtorjev za izdajanje e-knjig. Zakaj se doslej običajno niste odločali za odkup pravic tujih avtorjev za izdajanje e-knjig (prevodov v slovenščino iz tujih jezikov)?

1	Zaenkrat o tem še nismo razmišljali, pa tudi lastniki tujih pravic nam tega še niso predlagali.
2	Nismo zaprosili, kjer bi bili dodatni stroški in za naslove, kjer še nismo imeli konkretnih načrtov za e-izdaje
3	Ker ni bilo treba.
4	Ker nismo doumeli nujnosti tega.
5	Do sedaj nismo imeli namena izdati tujih avtorjev v obliki e-knjig.
6	Izdajanje tujih sodobnikov ni v našem programu.
7	Ker zaenkrat temu nismo namenjali pozornosti.
8	Previsoki stroški. Ne izdajamo e-knjig.
9	Velja enako kot za domače avtorje: do sedaj nismo poznali te prakse, z letošnjim letom uvajamo nove pogodbe z upoštevanjem tega dodatka.
10	Ker e-knjig nimamo namena izdajati.
11	Šele z letom 2013 prehajamo tudi na elektronske izdaje knjig, zato teh pravic doslej še nismo

	odkupovali. Odslej jih bomo upoštevali glede na strukturo naših bralcev in jih odkupovali sproti in tudi "za nazaj", torej tudi za starejše knjige, ki smo jih izdajali vse od leta 1996 naprej.
12	Ker so bile predrage.
13	Ni smiselno kupovati pravic, če jih ne izkoriščaš.
14	Stroški.
15	Ker ne izdajamo e-knjig.
16	Ker bi bili višji stroški za avtorske pravice in ker se mi je zdelo, da ne bi bilo kupcev za naš program.
17	Khm. Ker bi jih prodali 10? Ja, to bo razlog. Torej, ni trga, ni resnega distribucijskega kanala, ni Slovencev, ki bi take knjige kupovali, da ne govorimo o stanju založb, ki nimajo niti evra za vlaganje v razvoj in investicije. Tisti, ki so toliko napredni, da uporabljajo elektronske bralnike oz. niso več napredni, temveč dobri bralci, ponavadi njim ljube avtorje preberejo že v angleškem jeziku.
18	V prihodnje se bo to spremenilo.
19	Isto kot prej, ker še nismo nameravali preiti na e-knjige.

Slika 11: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

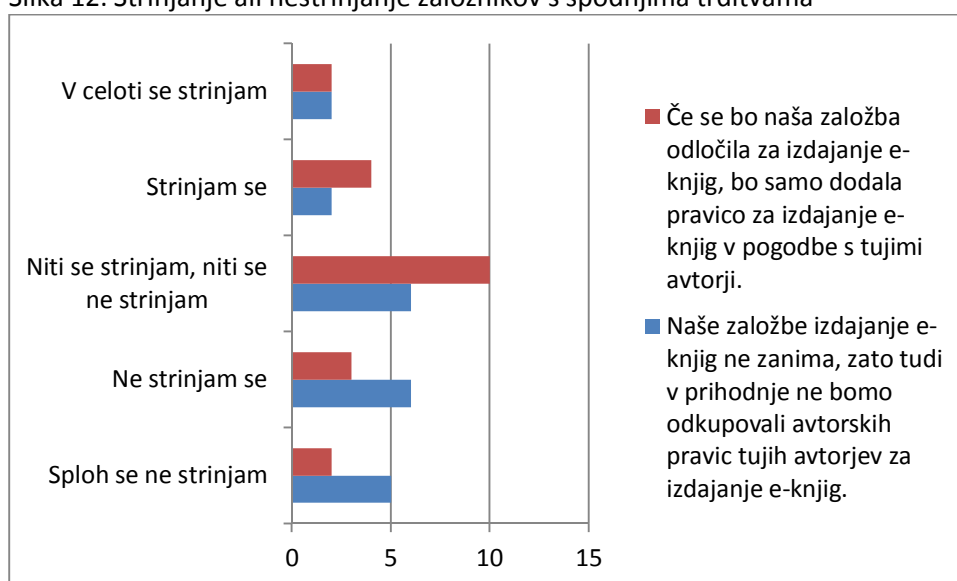
N = 21

Kot lahko vidimo iz zgornje slike, imajo založniki deljena mnenja glede trditve, ali bi morala založba plačati več v primeru odkupa avtorskih pravic tujih avtorjev za izdajanje prevodov njihovih del v elektronski obliki. A več jih je podprlo to stališče in ocenilo, zlasti če to sliko primerjamo s sliko 10, da so pričakovanja tujih avtorjev po zvišanju honorarja v primeru izdaje e-knjige večja kakor pričakovanja slovenskih avtorjev in prevajalcev. Če isti sliko primerjamo tudi pri drugi trditvi – da tuji avtorji ne bi nikoli pristali na odkup pravic za

izdajanje e-knjig – se veliko (opredeljenih) anketirancev ni strinjalo s to trditvijo, še več pa jih je to trditev zavrnilo v primeru tujih avtorjev.

O trditvah, ki sta prikazani na sliki spodaj, imajo anketiranci podobno mnenje kot v primeru enakih trditev za slovenske avtorje in prevajalce (prim. sliko 9): niso se opredelili do trditve, ali bodo le dodali pravico za izdajanje e-knjig v pogodbe s tujimi avtorji, če se bo njihova založba odločila za izdajanje e-knjig. Večinoma se tudi niso strinjali s trditvijo, da jih izdajanje e-knjig ne zanima in da zato tudi v prihodnje ne bodo odkupovali avtorskih pravic tujih avtorjev za izdajanje e-knjig.

Slika 12: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

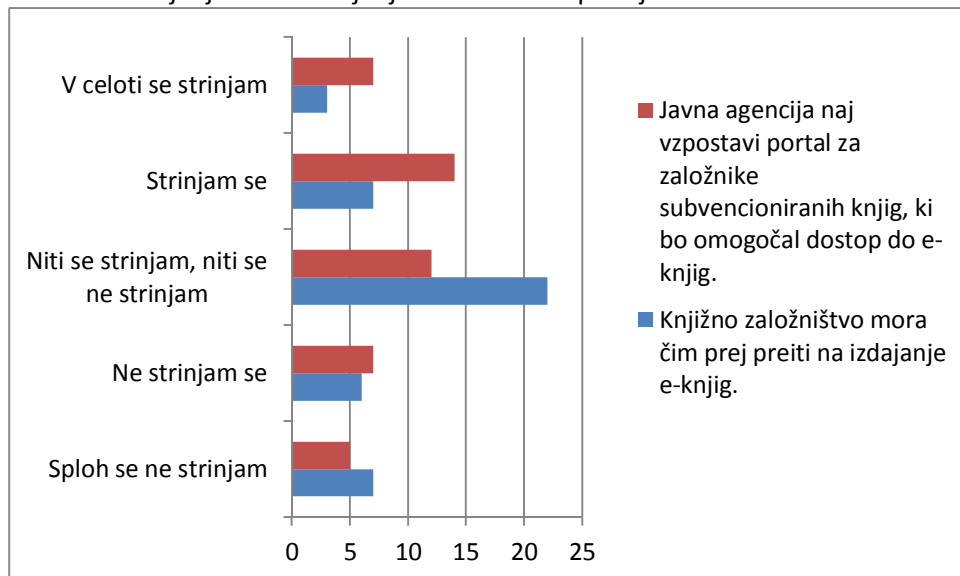

N = 21

Na koncu smo anketirancem zastavili še nekaj vprašanj, s katerimi smo preverjali njihova stališča, ki so lahko zanimiva z vidika kulturne politike na področju e-založništva.

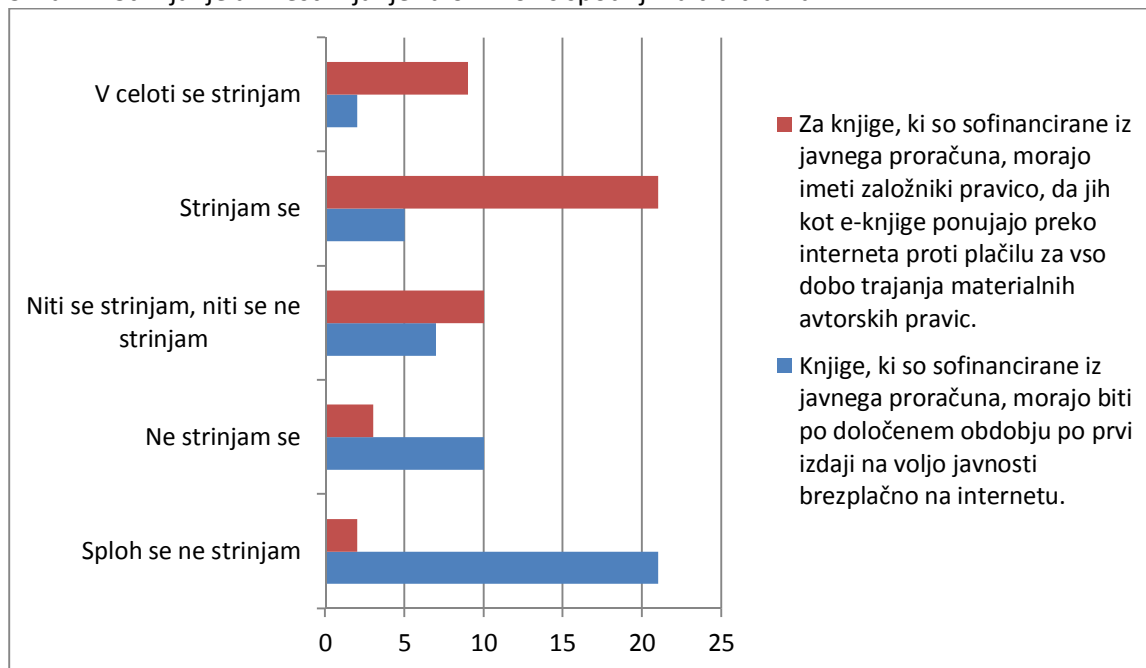
S strinjanjem ali nestrinjanjem s splošnima trditvama o e-založništvu – obe sta predstavljeni na sliki spodaj –, smo želeli preveriti, kako založniki ocenjujejo razvojne možnosti e-založništva. Zlahka je mogoče videti, da je za polovico anketirancev perspektiva e-založništva še vedno nejasna in se zato do teh vprašanj ni mogla opredeliti. Druga polovica založnikov, ki se je vendarle opredelila, pa ni ravno navdušena nad trditvijo, da mora knjižno založništvo čim prej preiti na izdajanje e-knjig in je še nekoliko bolj skeptična do tega, da bo e-založništvo izboljšalo možnosti preživetja založb.

Slika 13: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

N = 45

Slika 14: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjima trditvama

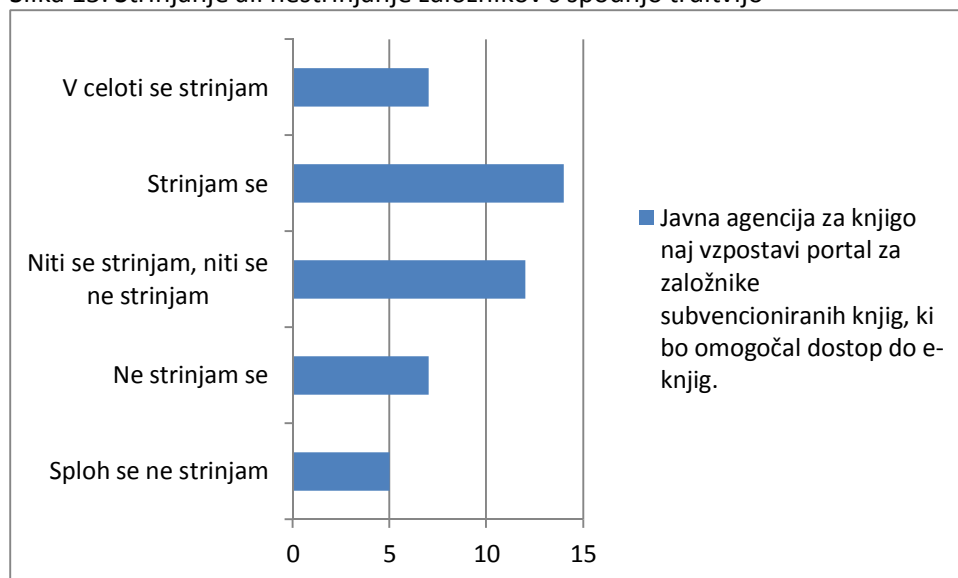

N = 45

Trditvi iz zgornje slike si nasprotujeta, zato smo po pričakovanju pri odgovorih dobili zrcalno sliko: založniki so se izrazito pozitivno odzvali na trditev, da za knjige, ki so sofinancirane iz javnega proračuna, morajo imeti založniki pravico, da jih kot e-knjige ponujajo preko interneta proti plačilu za vso dobo trajanja materialnih avtorskih pravic, in so bili zelo odklonilni do trditve, da morajo biti knjige, ki so sofinancirane iz javnega proračuna,

po določenem obdobju po prvi izdaji na voljo javnosti brezplačno na internetu. Iz zgornje slike lahko izpeljemo sklep, da založniki niso pripravljeni dati subvencioniranih e-knjig brezplačno na voljo javnosti oziroma da bi bila to pripravljena storiti le peščica založnikov.

Slika 15: Strinjanje ali nestrinjanje založnikov s spodnjo trditvijo

N = 45

Čisto na koncu smo preverili, kaj menijo založniki o tem, da bi morda Javna agencija za knjigo vzpostavila portal za založnike subvencioniranih knjig, ki bi omogočal dostop do e-knjig. Ugotovili smo, da večina to zamisel podpira (21 anketirancev), medtem ko je število nasprotnikov in neodločenih enako (12). Eden izmed možnih razlogov, da je trditev dobila tako močno podporo založnikov, je morda tudi v tem, da smo za morebitni JAK-ov portal povedali samo to, da naj bi »omogočal dostop« do e-knjig in nismo natančneje opredelili, ali naj bi bile subvencionirane knjige na tem portalu brezplačno na voljo javnosti ali pa bi se zanje zahtevalo plačilo. Glede na to, kako prepričljivo so založniki zavrnil trditev, da morajo biti knjige, ki so sofinancirane iz javnega proračuna, po določenem obdobju po prvi izdaji na voljo javnosti brezplačno na internetu (primerjaj sliko 14), bi lahko upravičeno domnevali, da bi bili podobno odklonilni tudi do JAK-ovega portala, če bi se od njih zahtevalo, da dajo subvencionirane e-knjige brezplačno na voljo javnosti ob sedanjih pogojih subvencioniranja knjig.

Na koncu ankete so anketirane založbe imele še možnost, da dopišejo predloge za ukrepe na področju e-založništva ali druge pobude v zvezi z e-založništvom. To možnost je izkoristilo 23 založb, skoraj polovica vseh anketiranih založb, ki so prispevali daljše komentarje. Vse komentarje navajamo v razpredelnici spodaj.

Razpredelnica 18: Želite dodati svoje predloge za ukrepe na področju e-založništva ali druge pobude v zvezi z e-založništvom? Vpišite svoj predloge, pobude ali komentarje.

1	Debata o e-knjigah pri nas presega njihovo realno težo. Najprej je treba urediti normalno vrednotenje intelektualnega dela, prenehati z državno vzpodbujenimi tatvinami (brezplačno fotokopiranje, prenizko knjižnično nadomestilo, brezplačno pojavljanje na spletu) in urediti položaj avtorjev. Pravica do informiranja ne sme biti v nasprotju z avtorskimi pravicami. Ko bo knjižni lok "papirnih" knjig spodobno urejen, storimo naslednji korak. E-knjige na Slovenskem so predvsem vprašanje zaščite slovenskega jezika.
2	JAK se vmešava v zadeve, ki niso njena domena. Vsaka založba mora sama poskrbeti, da bo javnosti omogočila nakup njenih knjig tako v tiskani kot v e obliki. Namen JAK-a, da bi naj v Sloveniji založništvo postopno prešlo v e založništvo, ni jasen. Kaj s tem JAK sploh želi? Kaj bo s tiskanimi izdajami? Ali JAK trdi, da bo s prehodom v e-založništvo povečalo branje leposlovja? Na terenu se namreč že govori, da je portal vzpostavila Študentska založba, JAK pa naj bi ji to financiral.
3	E-založništvo je primernejše za lažja branja, torej bolj za knjige, ki jih JAK sploh ne subvencionira. Za določene zvrsti je e-knjiga zaenkrat še zelo neprimerna. Branje iz e-knjig je tudi bolj površno. Pomembnejši bi bili drugi ukrepi, kot je spodbujanje branja knjig in kupovanja knjig, tematika e-knjig se zdi kot modna tema, ki prav nič ne pripomore k večjemu in kakovostnejšemu branju knjig.
4	Ker v Sloveniji v srednjeročnem obdobju ni pričakovati kake revolucije z e-založništvom, kaže najprej urediti razmere na knjižnem trgu nasploh, saj bo edino tako e-knjiga razumljena kot knjiga, ki tudi ima svojo ceno.
5	Iz vprašalnika ni jasno, kaj je e-založništvo oz. kaj naj bi bilo. Eno so tiskane knjige, ki jih pretvorite v e-format (najpogosteje pdf, npr. v Google Books, ali epub v Apple). Drugo so knjige, ki šele po objavi ali nikoli ne doživijo tiskane izdaje. Pri odgovorih na vprašanja, ki so spraševala o e-knjigah, sem sam pri odgovorih imel v mislih drugo kategorijo (tj. e-knjige, ki niso tiskane). Še ena načelna pripomba: vprašanje glede e-knjig ni vprašanje kvantitete in formatov, še manj želja in predstav. Vse to so znana dejstva, založniki izbiramo med znanimi/razpoložljivimi možnostmi. Temeljna vprašanja in naloge države glede e-knjig so po mojem povezana z dvema ne-možnostima. 1. Zakaj tiskana in e-knjiga nista enaki? - ISBN tiskane bi moral biti enak tudi v e-knjigi; zdaj za vse xy formate lahko/moraš pridobiti ISBN številko) - odpraviti 20 %+ davek na e-knjigo. 2. Zakaj z vsebino, ki jo je država podprla/plačala, država dejansko sploh ne razpolaga? - Vzpostaviti repozitorij e-gradiv, ki ga je kakorkoli kdajkoli podprla država, - to mora biti prodajni repozitorij (ker nobene publikacije ni podprla 100%), ki ga lahko trži TUDI država (tj. paketna prodaja/najem/izposoja) - država mora subvencionirati arhiviranje (tj. pridobivanje e-izdaj, digitalizacijo in pretvorbo v različne formate) - država mora sproti zbirati e-gradivo, kot to počne s tiskanimi izvodi (e-izdaja kot pogoj subvencije).
6	Predlagamo vzpostavitev skupne slovenske baze elektronskih knjig, s čimer - predvidevamo - bi se za založnike zmanjšali tudi stroški ustrezne tehnične priprave e-knjig.
7	Smiselno je, da našim bralcem ponudimo ne le sveže izdaje knjig v tiskani in elektronski obliki (s čimer začnemo v letu 2013), ampak tudi starejše izdaje knjig od leta 1996 naprej. Naše zbirke (TRANSformacije, Mediakcije in Posebne izdaje) doslej obsegajo 60 izvirnih in prevodnih knjig s

	področja teorij sodobnih umetnosti vrhunskih domačih in tujih avtorjev, ki jih je več kot smiselno poslati na naše tržišče tudi v elektronski obliki (naša ciljna publika uporablja različne e-bralnike), za kar pa bi potrebovali namenska sredstva, saj je zalogaj digitalizacije knjig zelo velik, zahteven in obsežen za vsakega malega založnika. Bilo bi smiselno, da JAK za pomoč pri digitalizaciji starejših knjižnih izdaj založnikom pomaga s posebnimi, namenski sredstvi.
8	NA vprašanja tipa "V kolikšni meri se strinjate ..." sem v glavnem odgovarjala, da se niti ne strinjam niti strinjam, ker kratko malo še nimamo izdelane strategije naše založbe glede tega vprašanja. Založba je specifična tako po tem, kaj izdaja, kakor po tem, kako izdaja. Tudi po tem, kakšne bralce ima (tradicionalne, za zdaj). Hkrati moram reči, da ne razumem ministrove ihte po vzpostavljanju e-založništva. Toliko stvari bi bilo treba prej narediti. Recimo, reformirati šolstvo tako, da bodo ljudje spet brali in razmišljali. Potem: nekaj bi bilo spremeniti politiko naročanja v knjižnicah. Ljudje veliko hodijo v knjižnice. Hkrati pa knjižnice nimajo nobene izobraževalne funkcije in s subvencijami (iz proračuna) kupujejo v glavnem plažo. Recimo: Petdeset odtenkov sive - v KOŽ 12 izvodov, v knjižnicah Šiška in Šentvid 7, Moste 5, Bežigrad 3. Rajši ne pogledam, koliko izvodov naših knjig imajo :-)
9	Predlagamo, da JAK za sofinancirane knjige pomaga sofinancirati pravice za e-knjige in omogoči brezplačno izdelavo e-pubov.
10	Ne strinjam se s povezovanjem elektronskih in tiskanih knjig. Cena pravic za e-knjigo je v tujini ponavadi višja od pravic za tiskano knjigo. Prav tako nastopi tu problem pravic do izposoje, ki jo v tujini zelo neradi dajo. Če ima tuja založba v lasti tudi pravice za e-knjigo, ne moremo nič zahtevati, da jo dobimo. Vse je treba lepo plačati. Nasploh me čudi povezovanje brezplačnosti in e-knjige, potem pa še računanje na to, da bomo le tako preživel. Seveda lahko knjige po nekem času postanejo brezplačne, vendar imamo to sedaj že rešeno s knjižnično izposojjo. Lahko pa postanejo tudi vse pravice brezplačne, vendar se mora s tem strinjati tudi avtor. Meni se zdi 70 let po smrti avtorja to edino sprejemljivo, razen če država prispeva bistveno več na knjigo, kot je to v praksi bilo do sedaj. Cilj e-knjig ne sme biti brezplačnost, temveč večja dostopnost.
11	Poskusno smo se vključili v Biblos, rezultatov še nimamo, računamo, da bomo na njihovi podlagi lahko oblikovali svoje predloge.
12	Glede na postavljena vprašanja je mogoče sklepati, da se avtorji ukvarjate z mislijo o prosti dostopnosti subvencioniranih e-knjig. V tem primeru bi država morala te knjige subvencionirati stoodstotno, vključujoč tudi založniško delo, česar pa seveda ni realno pričakovati. Prosta dostopnost e-knjig bi pomenila tudi uveljavitev mentalitete, da morajo biti te "zastonj" oz. brezplačne. V takšnem primeru se trg e-knjig sploh ne bo razvil, kar pomeni konec založništva na Slovenskem ali v najboljšem primeru njegovo amaterizacijo. Iz mentalitete, ki jo že imamo pri tiskanih knjigah (da si jih ljudje raje izposojajo kot kupujejo), se bo treba končno kaj naučiti, sicer se bo celoten sektor vrtel znotraj javnih sredstev (avtorji - založbe - knjižnice). Ljudje si bodo še naprej kupovali drage elektronske igračke, ki jih izdelujejo nadnacionalke, in kupovali e-knjige v angleščini, za slovenske pa ne bodo pripravljeni odšteti niti par evrov. Zavzemamo se za cenovno dostopne tiskane in e-knjige, nikakor pa ne za brezplačne, ker je to poniževanje tako avtorjev kot založnikov. Tistega, kar je zastonj, ljudje ponavadi ne cenijo. Odločitev o brezplačnosti je lahko usodna za knjigo v slovenščini.
13	Pri svojih ukrepih na področju e-založništva mora agencija upoštevati, da - založniki z e-izdajo skorajda nimamo nižjih stroškov kakor s tiskano izdajo; - distribucija ni vzpostavljena, sploh ne za vse bralne naprave, - zaščita je zahtevna in draga, - nekateri distribucijski kanali so nedostopni ali dragi, - stroški z e-založništvom so torej visoki, prihodki pa mizerni.
14	Javna agencija za knjige naj vzpostavi svoj SERVIS za postavljanje E-knjig za subvencionirane naslove. Tako dobljene E-knjige naj po petih letih - ko bi se knjiga lahko samo izposojala proti plačilu na tej platformi (plačilo bi šlo direktno na račun dotične založbe) - po petih letih torej pa bi se knjiga lahko brezplačno izposojala na tej strani JAK RS za vse uporabnike, za obdobje treh mesecev.

15	Predlog: če bodo založniki prisiljeni preiti na e-založništvo, lahko to za Slovenijo pomeni konec knjige. Ni dobro hiteti z idejami, ki zglejajo dobro v pisarni, na terenu pa se izkažejo za katastrofo.
16	V začetni fazi bi bilo dobro organizirati izobraževanja za tehnično izdelavo in zaščito vsebin, v nadaljnji fazi pa pripraviti ciljne razpise za sofinanciranje pretvorbe "back liste" v e-formate. Končni cilj bi moral biti, da znajo vsaj programsko financirane založbe same izdelovati ePube in dajati e-knjige na digitalne platforme, z metapodatki vred.
17	Javna agencija bi morala pripraviti standardizirano avtorsko pogodbo za knjižna dela z namenom, da bi zaščitili avtorje pred manipulacijami založb, pogodba pa bi vsebovala tudi klavzulo, da avtor s trenutkom, ko pogodba med založbo in avtorjem preneha, dovoli agenciji, da delo objavi v tiskani ali elektronski obliki za ustrezno nadomestilo. Na ta način bi zaščitili tudi javni interes. Zato bi bila obveza založbe, da predloži agenciji tudi elektronsko verzijo subvencionirane knjige, kar pa bi lahko bila tudi kontrola obsega knjige ob predpostavki, da agencija krije stroške avtorskega dela (iz programa kandidature za direktorja). Naloga Javne agencije je zaščititi javni interes – s pomočjo e-knjige se to lahko zgodi. Kot prvo bi to moral biti javno zasebno partnerstvo, lahko tudi v obliki zadruga ali GIZ-a. Preko aktivne udeležbe v portalu, bi Jak zaščitil JAVNO DOBRO, npr zahteval nižje rabate za knjige financirane s strani države, tako kot to sedaj počne pri Mladinski knjigi. S pripravo tipičnih pogodb za avtorje, ki bi jih morali sklepati avtorji in založbe za subvencionirane izdaje, bi zaščitili avtorje pred dvojnimi pogodbami (ena za Jak, ena pa ta prava), hkrati pa bi si omogočil, da delo, po preteku avtorske pogodbe med založbo in avtorjem, preide na JAK, objavijo na e-portal seveda za primerno nadomestilo, procent od prodaje. Tako bi dela še naprej živela in bi bilo zaščiteno Javno dobro, v katerega je bilo tudi investirano. Bojim pa se, da bo JAK podprl eno založbo, ki bo potem z javnim denarjem pritiskala na založbe.
18	Moti ločevanje po ključu "subvencionirani/nesubvencionirani naslovi", saj ogromno odlične literature nastaja izven podpore institucij, tako je bilo za Prešerna in tako je danes. Ostro nasprotujemo ločeni obravnavi knjig. Če se vzpostavlja nacionalni portal (kar bi lahko bilo odlično, vendar malo verjetno), mora biti odprt za vse knjige. Če že ločevanje, naj bo po vzoru "šund komisije" iz časa socializma, tako, da se izloči le eklatantno komercialne knjige, pornografijo in podobno, vendar za to najbrž ni ne političnega poguma niti drznosti. Slovensko knjigo je potrebno podpirati na vse strani. E-knjiga omogoča prodor v svet ... vendar ne duha ne sluha o viziji v slovenski kulturni politiki, še manj v načrtih JAK-a, za resničen prodor. Nesprejemljivo je tudi strogo ločevanje na slovenske in tuje založbe, saj s sodobnimi tehnologijami svet in trg postajata de facto globalna. Knjige, ki se prodajajo na Kitajskem ali v NY, se lahko delajo v Ljubljani. Skratka pričakujemo več odprtosti za drznejšo, pogumnejšo, smelejše delovanje, ki bo gradila na tem, da akterjem privošči uspeh, ne pa da deli zrna pogače ... ki so tako in tako vse bolj uboga in v številnih primerih ne zadoščajo več za preživetje. Predvsem pa: STOP korupciji, ki je globoko vraščena v slovenski prostor!
19	Subvencionirane elektronske izdaje knjige bi morale biti dostopne ne zgolj preko prodajnih kanalov, marveč tudi preko knjižnice mreže oziroma e-knjižnic.
20	Trenutno je bolj pereče vprašanje obstoja kvalitetnega založništva kot takega ter spletne prezentacije. Tem najosnovnejšim področjem bi bilo treba dati prednost in se šele potem lotiti tudi e-založništva.
21	Glede na to, da se naša založba z e-založništvom ne ukvarja in zaenkrat tudi ne namerava, nisem preveč seznanjen s področjem in nimam predlogov.
22	Tako kot povsod drugod, bo tudi tu trg povedal svoje.
23	Dobrodošle bi bile subvencije za pretvorbo klasičnih izdaj v elektronske, predvsem pa postavitev normativov in standardov za plačilo avtorskih pravic.

Povzetek ugotovitev iz ankete

K anketi o e-založništvu smo povabili vse založbe (49 založb skupaj), ki so v letu 2012 dobile subvencije Javne agencije za knjigo RS bodisi v programskem ali projektne razpisu. Odziv založb je bil 98 odstoten. Po podatkih ankete so te založbe doslej izdale 676 e-knjig, od tega v letu 2012 231 e-knjig. Vprašalnik je bil prilagojen založbam, ki že izdajajo e-knjige, ki imajo konkretne načrte za izdajo e-knjig in ki takih načrtov še nimajo.

Po anketnih podatkih je 14 založb doslej že izdalo e-knjige, toda le 6 založb je izdalo 5 naslovov in več. Pet med njimi izdaja e-knjige kot izdelke za prodajo, ena založba, založba javne raziskovalne institucije, pa e-knjige nudi brezplačno. Veliko večino e-knjig sta izdali le dve založbi (Študentska založba 406 in Mladinska knjiga 188), ki imata tudi lastni portal. Študentska založba je v času ankete že odprla svojo e-knjižnico tudi za druge založbe, a izmed anketiranih založb so se le tri odločile, da se vključijo v Biblos. Iz ankete lahko ugotovimo, da bralci e-knjige večinoma kupijo »za stalno«. Najbolj pogosti tuji distributer e-knjig je Appel. Največ e-knjig je doslej izšlo v ePub in pdf formatu, ki bosta najbolj priljubljena formata še naprej. Založbe, ki so že izdale e-knjige, jih izdelajo same, nekatere pa najemajo tudi zunanje izvajalce ali servise. 8 založb opremi e-knjige z metapodatki in 6 založb jih zavaruje z DRM zaščito. Zanimivo je tudi, da založbe, ki že izdajajo e-knjige ali ki jih še bodo, uporabljajo predvsem družbena omrežja in lastna spletna mesta za informiranje o novih izdajah.

17 založb ima po anketnih podatkih že načrte za izdajanje e-knjig, a veliko jih še ne ve, kje bodo distribuirali knjige (7), ali bodo imeli metapodatke (5) in ali bodo uporabljali DRM zaščito (7), zato so načrti skoraj polovice teh založnikov verjetno še na začetku. Več založb (12) bo najelo zunanji servis ali zunanje izvajalce za pretvorbo besedil v elektronske formate. Med formati bosta najbolj priljubljena ePub in pdf, število slovenskih založnikov v iBookStore pa se bo v prihodnosti verjetno povečalo.

17 založb, majhnih in srednjih, še ne namerava izdajati e-knjig. Najbolj pogosti razlogi, ki so jih navedli v komentarjih, so utemeljeni: da s prodajo e-knjig ne bi pokrili stroškov izdelave e-knjig, da nimajo sredstev za razvoj in da so njihove knjige manj primerne za pretvorbo v e-knjige, ker vsebujejo veliko slik ali imajo specifične vsebine. Rezultati ankete so nedvomno zavrnil domnevo, da se založbe ne bi odločale za e-založništvo, ker bi morale več

plačati za odkup avtorskih pravic ali ker ne bi dobili dovoljenja avtorjev. Dve tretjini založb v pogodbe s slovenskimi avtorji že vključi tudi dovoljenje za objavo e-knjig, čeprav jih to pravico izkorišča precej manj. Prepričljiv delež anketiranih založb je tudi zavrnilo trditev, da slovenski avtorji in prevajalci ne bi pristali na izid knjige v elektronski obliki; do trditve, ali bi zato morali plačati več ali ne, pa se niso mogli opredeliti. Samo 4 založbe so podprle trditev, da ne bodo odkupovali pravic od slovenskih avtorjev, ker ne nameravajo izdajati e-knjig. Skoraj polovica pa je podprla trditev, da ko bodo želeli izdajati e-knjige, bodo samo ustrezno razširili avtorske pogodbe.

Dobra polovica založnikov odkupi pravice za objavo e-knjige tudi od tujih avtorjev. V nasprotju s slovenskimi avtorji je večji delež založnikov podprl trditev, da tuji avtorji pričakujejo višji honorar, a hkrati je večji delež zavrnil trditev, da se tuji avtorji ne bi strinjali z objavo dela v elektronski obliki. Večina je tudi zavrnila trditev, da jih izdajanje e-knjig ne zanima in da zato ne bodo izdajali e-knjig tujih prevodov.

Med komentarji se argument višjih stroškov odkupa pravic za elektronsko izdajo pri slovenskih avtorjih pojavi samo enkrat, med komentarji pri tujih avtorjih se ponovi sicer večkrat, a to nikakor ni bil najbolj pogost argument, zakaj založniki ne odkupujejo avtorskih pravic za izdajanje e-knjig. Glavni razlog je banalen, da jih doslej niso potrebovali in nekatere je prav pogoj o sofinanciranju JAK, da morajo založbe izdati knjige tudi v ePub formatu, pripravil do tega, da bodo odkupovali pravice tudi za elektronsko izdajo knjige.

Založniki so predvidljivo v večini podprli trditev, da morajo založniki ohraniti pravice za ponujanje e-knjig na internetu proti plačilu za vso dobo trajanja avtorskih pravic, in na drugi strani so v večini zavrnilo trditev, da morajo biti knjige, ki so subvencionirane, po določeni dobi na voljo brezplačno. Neodločeni so bili, nasprotno, pri trditvi, da naj založništvo čim prej preide na izdajanje e-knjig. Precejšnja podpora pa je dobila trditev, da naj JAK vzpostavi portal e-knjig, kjer naj bi bile e-knjige po vsej verjetnosti na voljo proti plačilu, če upoštevamo, kako odločno so zavrnilo možnost, da bi bile subvencionirane e-knjige po določenem času na voljo brezplačno. Tudi v komentarjih na koncu ankete so anketirane založbe podprle idejo, da JAK sam ali v javno-zasebnem partnerstvu, v katerem ohrani kontrolo nad rabati, vzpostavi, kot ga imenujejo, prodajni repozitorij ali slovensko bazo elektronskih knjig ali servis. Pet založb je v komentarjih prispevalo kar obširne predloge v tej

smeri. Še eden je menil, da bi moral JAK poskrbeti za knjižnično izposajo subvencioniranih e-knjig.

Isto število založb je opozarjalo, da naj se z e-založništvom preveč ne hiti, in tisti, ki so navedli razlog, so menili, da je treba najprej spodbuditi kvalitetno založništvo, branje zahtevnejših knjig, spremeniti nabavno politiko v knjižnicah in da je treba zaščiti avtorje. Dva založnika sta bila proti temu, da se JAK vmešava v e-založništvo, češ da bo trg povedal svoje. Dva pa sta svarila, da če bi JAK hotel ponuditi e-knjige brezplačno, bi moral s subvencijo pokriti vse stroške izdaje, a s pripombo, da ljudje ne cenijo tega, kar je zastonj. Eden pa je opozoril, da izdaja e-knjig prinaša dodatne stroške, vendar mizerne prihodke.

Vsi drugi predlogi so bili konkretnjši. Večkrat se je pojavila pobuda, da bi JAK sofinanciral pretvorbo starejših izdaj v ePub. Predlog je bil tudi, da JAK organizira izobraževanje za tehnično izdelavo in zaščito vsebin, zato da bi bile založbe čim bolj samostojne pri izdelavi e-knjig.

STRUKTURA STROŠKOV IN PRIHODKOV: ALI BODO E-KNJIGE CENEJŠE?

Založniki so bodisi v intervjujih ali v anketi večkrat poudarili, da založniki z e-knjigami ne morejo zmanjšati stroškov produkcije do te mere, kot so bralci morda pričakovali ali bi si želeli. To vprašanje si bomo zato podrobneje pogledali na primeru subvencioniranih knjig: v kolikšni meri založnik zmanjša stroške, če bi se odločil zgolj za elektronsko izdajo pisnega dela, in koliko se mu stroški povečajo za samo izdelavo e-knjige.

Prihodki iz prodaje predstavljajo 20 odstotkov vseh prihodkov v prvem letu po izdaji

Subvencionirane knjige imajo prvi dve leti najbolj intenzivno življenje, ko se proda večina izvodov, in naslednjih nekaj let, ko se prodajajo le še posamični izvodi in še ti z znatnimi popusti, kot so povedali založniki v intervjujih (Breznik et al., 2010, 134-148). Raziskava o prodaji knjig v prvem letu po izdaji tiskane knjige je za subvencionirane knjige pokazala, da založbe v tem obdobju prodajo skoraj polovico naklade (Breznik et al, 2011). Podatki so v raziskavi izpred dveh let zajeli 312 subvencioniranih knjig iz 42 založb (se pravi, podatki se nanašajo na knjižne naslove, ki so izšli v letu 2010), med katerimi ni največje Mladinske knjige, ki ni želela dati ločenih podatkov o prodaji knjig za knjižnice in knjigarne: ti podatki prikazujejo, da založbe prodajo knjigarnam ali neposrednim kupcem 41 odstotkov izvodov, knjižnicam 39 odstotkov, brezplačno pa razdelijo okoli 20 odstotkov vseh knjig. V primerjavi s povprečno naklado, v prvem letu založniki prodajo kar polovico vseh natisnjenih izvodov, pozneje pa se prodaja zelo upočasni.

Na osnovi že citirane raziskave lahko naredimo okvirno oceno prihodkov subvencioniranih knjig za programske založbe v letu 2010. V tistem letu je povprečna subvencija JAK na knjižni naslov znašala 6.177 evrov. Subvencije drugih državnih institucij so v celoti predstavljale dober odstotek, zato jih v okvirnem izračunu lahko zanemarimo. V prvem letu so založbe povprečno prodale 270 izvodov na naslov, povprečna cena programsko financiranih knjig pa je bila 23,37 evrov. Založbe so za nameček brezplačno razdelile 54 izvodov. Za pavšalno oceno prihodkov bomo posplošili podatke o prodaji po prodajnih poteh tudi za Mladinsko knjigo in uporabili podatek, da so 49 odstotkov vseh prodanih izvodov kupile knjižnice in 51 odstotkov individualni kupci v knjigarnah ali neposredno na založbi. Založbe so torej skupaj prodale za 6.310 evrov knjig v prvem letu, od česar so plačale za rabat in davek, denimo, 40 odstotkov in jim je torej nazadnje ostalo 3.786 evrov od prodaje knjižnicam in individualnim kupcem. K izkupičku iz prodaje so knjižnice torej prispevale 1.855 evrov in individualni kupci 1.931 evrov, kakor je prikazano v razpredelnici spodaj.

Razpredelnica 19: Viri prihodkov subvencioniranih knjižnih naslovov pri programsko financiranih založbah v letu 2010

Prihodki	Vrednost v evrih	Vrednost v odstotkih
povprečna subvencija JAK	6.177	62
prodaja knjižnicam	1.855	18,61
prodaja individualnim kupcem	1.931	19,38
Skupaj	9.963	100

Podatki povzeti iz raziskave Maja Breznik in Aldo Milohnič, *Učinkovito javno subvencioniranje knjige: analiza stanja in predlog izboljšav*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2011.

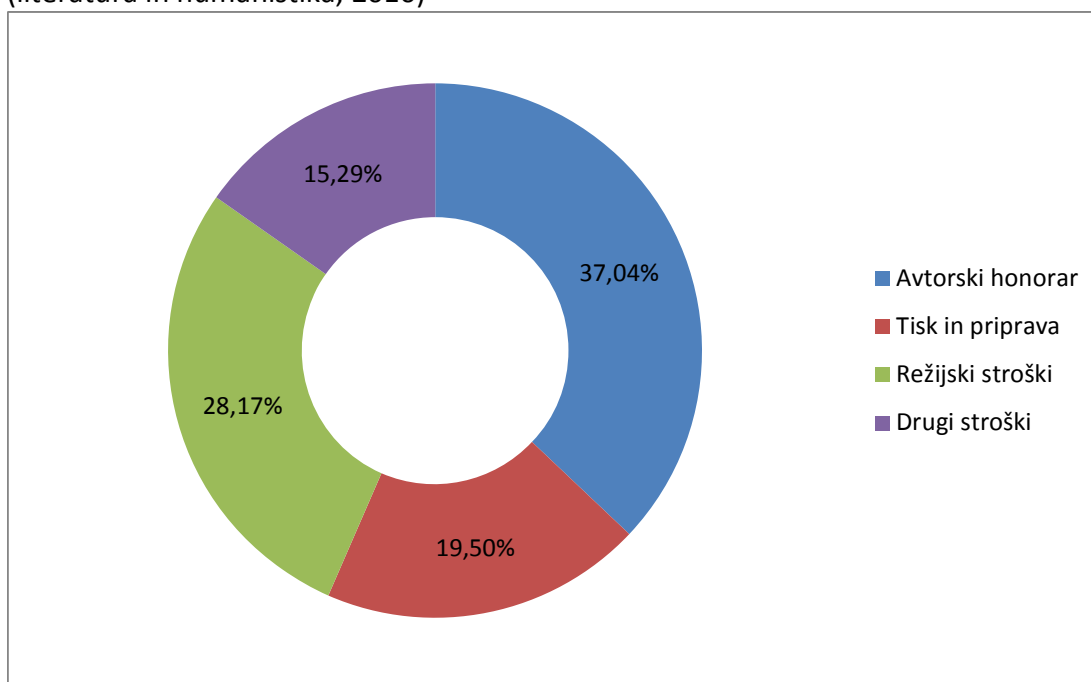
Če združimo prihodke iz javnih virov, subvencijo in odkup za knjižnice, subvencionirani naslov programske založbe dobi dobrih 80 odstotkov vseh prihodkov iz javnega financiranja v obdobju prvega leta po natisu.

Prihranek izdelave e-knjig, če bi opustili t-knjige, je 10 odstotkov

Spodnja slika prikazuje povprečno strukturo stroškov programsko sofinanciranih založb. Podatki so povzeti iz poročil in anket, ki so jih založniki pripravili za Javno agencijo za knjigo. Nekatere založbe so navajale zelo visoke stroške pod kategorijo »drugi stroški« – od 0 do

celo več kot tretjino vseh stroškov. Pri tej skupini stroškov (povprečno dobrih 15 odstotkov) ne vemo natančno, čemu so namenjeni. Največji delež vseh stroškov predstavljajo avtorski honorarji (37 odstotkov) in režijski stroški (28 odstotkov). Stroški za tisk so v primerjavi z njima nižji in predstavljajo slabih 20 odstotkov vseh stroškov.

Slika 16: Povprečna struktura stroškov (v %) programsko sofinanciranih založb (literatura in humanistika, 2010)

Vir: Založniška poročila in ankete v evidenci JAK (za leto 2010) po raziskavi Breznik et al, 2010, 47.

Če bi se založniki odločili, da pisna dela izdajajo le še v elektronski obliki, bi prihranili največ eno petino stroškov. Morali pa bi pokriti nove stroške za izdelavo e-knjige. Te je težko oceniti, ker so stroški priprave e-knjige deloma pokriti s pripravo t-knjige: oblikovanje besedila navadno poteka skupaj in se šele na koncu besedilo izvozi v program za postavitev v ePub formatu ali v format za tiskanje. Založniki so v intervjujih navajali zelo različne stroške, a za grobo oceno lahko uporabimo delež stroškov za izdelavo e-knjig pri Založbi FDV, ki znaša 10 odstotkov v vsej strukturi stroškov.

Če bi torej založniki opustili izdajanje t-knjig in izdajali le še e-knjige, bi prihranili samo 10 odstotkov vseh stroškov in izgubili skoraj 40 odstotkov dohodkov iz prodaje. Založniki si torej ne morejo privoščiti izdajati zgolj e-knjige ob trenutni pičli prodaji. Ugotovimo lahko tudi, da

cene e-knjig ne morejo biti bistveno nižje od cen tiskanih knjig, razen pod pogojem, da bi njihova prodaja bistveno presegla trenutno prodajo t-knjig. Ker pa je prodaja e-knjig skromna, stroški pa so večji, ni nenavadno, da toliko založnikov okleva pred odločitvijo, da začnejo z izdajanjem e-knjig celo vzporedno s tiskanimi knjigami.

E-knjiga je dražja tudi zaradi višjega DDV

Razpredelnica spodaj prikazuje DDV v nekaterih evropskih državah za tiskane in elektronske knjige.

Razpredelnica 20: DDV na t-knjigo in e-knjigo v nekaterih evropskih državah

Država/ DDV stopnja	t-knjiga	e-knjiga
Nemčija	7	19
Francija	5,5	7
Španija	4	21
Italija	4	20
Švedska	6	25
Danska	25	25
Norveška	6	21
Avstrija	10	20
Slovenija	9,5	22
Madžarska	5	27
Romunija	9	24
Velika Britanija	0	20
Luksemburg	3	3

Vir: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf.

Evropska komisija ima e-knjigo za elektronsko storitev, za katero ne sme veljati olajšava, ki sicer velja za knjigo. Iz tega razloga je e-knjiga veliko bolj obdavčena kakor tiskana knjiga, kljub temu da gre lahko za isto vsebino. Iz tega razloga visoka stopnja obdavčitve prispeva, da cena e-knjige ne more biti nižja. Evropska komisija je že leta 2012 začela razpravo, da bi bilo treba DDV na t-knjigo in e-knjigo do leta 2015 poenotiti bodisi navzgor ali navzdol. Dve državi, Francija in Luksemburg, sta januarja 2012 sami znižali davek na e-knjigo. Zelo nizek davek na e-knjigo, kot smo že govorili, je pritegnil v Luksemburg svetovne distributerje e-knjig, ki so Luksemburg izbrali za sedež evropskega podjetja in od tam distribuirajo e-knjige po Evropi. S tem se izognejo plačilu precejšnjega deleža davka v državah, ki imajo višjo stopnjo obdavčitve e-knjig. V vojni proti izogibanju davkov se je Evropska komisija odločila,

da obe državi toži, ker je njun ukrep proti načelu skupnega evropskega trga.¹⁸ Z januarjem 2015 bo začela veljati tudi direktiva, po kateri bodo elektronske storitve obdavčene po davčni stopnji v državi končnega kupca in ne po davčni stopnji države, kjer ima ponudnik storitev svoj sedež.¹⁹ S tem ukrepom namerava Evropska komisija stopiti na prste ponudnikom e-knjig, ki se na ta način izogibajo plačevanju davka.

¹⁸ Glej izjavo Evropske komisije za javnosti, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-137_en.htm.

¹⁹ Glej *Vat on electronic services*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/vat/traders/e-commerce/.

FORMATI IN METAPODATKI

Pri vprašanju o javnem interesu v povezavi z digitalnimi vsebinami ali odprtosti trga e-knjig za manjše založnike, se zastavlja vprašanje formatov in standardov zapisa, hranjenja in distribucije, ki so v največji meri neodvisni od (privatnih) lastniških formatov. To vprašanje zadeva tudi strojno in programsko opremo, ki omogoča prenosljivost in interoperabilnost (kompatibilnost z različnimi bralnimi sistemi). Govorimo torej o odprtih formatih (odprtih standardih). Teh je veliko, toda ko jih presoјamo na podlagi splošnosti, standardizacije, podpore pri strojni in programski opremi in dejanske razširjenosti, ugotovimo, da je relevantnih formatov le peščica: daisy, ePub, pdf in nekateri drugi formati, ki temeljijo na xml, kot sta FictionBook in tei. Če upoštevamo, da je daisy specializiran format in da FictionBook in tei nimata široke podpore, ostanemo pri dveh odprtih formatih, ePub in pdf, pomembnih za današnje e-založnike nespecializiranih e-knjig.

PDF

Portable Document Format je bil sprva lastniški format podjetja Adobe, namenjen dokumentom, pripravljenim za tisk. Zaradi razširjene programske opreme, ki je omogočala ogled in tiskanje dokumentov na različnih platformah, je pdf postal *de facto* standard za objavo dokumentov na spletu. Leta 2008 je podjetje Adobe objavilo specifikacijo formata kot odprtega standarda, za katerega od tedaj skrbi International Organization for Standardization.

Glavna pomanjkljivost formata pdf pri e-knjigah je, da se vsebina ne prilagaja zaslonu bralne naprave. Tako so pdf dokumenti, pripravljeni za tisk standardne velikosti papirja,

slabše berljivi na zaslonih drugačnih velikosti ali resolucij. Pri podjetju Adobe so to pomanjkljivost poskušali odpraviti in so programski opremi dodali funkcionalnost »prelivanja« vsebin glede na zaslon. Vendar to problem odpravlja le delno, ker »prelivanje« vsebin v pdf dokumentu ni tako fleksibilno kot pri drugih formatih, odvisno je od priprave dokumentov (kako so dokumenti strukturirani), zatika pa se tudi pri podpori tej funkciji na bralnih napravah (ki morda ne uporabljajo Adobe programske opreme za prikaz pdf formata).

Podobno velja za dostopnost pdf dokumentov – strukturirani pdf dokumenti (v angl. tagged pdf), ki ustrezajo specifikaciji pdf/A-1a, sicer omogočajo nekatere funkcionalnosti dostopnih digitalnih vsebin (npr. lahko jih berejo zaslonski bralniki, možno je »prelivanje« elementov dokumenta glede na zaslon, možno je povečanje), vendar je za to potrebno primerno pripraviti dokumente in jih shraniti kot strukturirane pdf-je (kar ni vedno privzeta opcija programske opreme). Problematični so tudi starejši pdf dokumenti in skenirani dokumenti, pri katerih zajem ni bil pretvorjen v besedilo. Leta 2012 je ISO sprejela standard pdf/UA za dostopne pdf dokumente, isto leto pa je ameriška Kongresna knjižnica ta format uvrstila na seznam formatov, primernih za arhiviranje digitalnih vsebin.

Čeprav pdf ni najprimernejši format za e-knjige, ki se samodejno prilagajajo bralnim napravam, pa ga zaradi njegove razširjenosti in popularnosti ne kaže odpisati. Upoštevati velja tudi to, da je v pripravi nova specifikacija formata pdf, ki naj bi bila objavljena leta 2015.

EPUB

Format ePub je nasprotno kot pdf zasnovan, da se vsebine prilagajajo zaslonu bralne naprave. ePub (okrajšava za electronic publication) je namenjen vsem vrstam zaključenih elektronskih publikacij, med drugim revijam, časopisom, pisarniškim dokumentom in e-knjigam. Nasledil je format Open eBook; standardizirana specifikacija formata (ePub2) je bila objavljena leta 2007, trenutna priporočljiva verzija (ePub3) pa leta 2011. Odprti format ePub vzdržuje International Digital Publishing Forum, ki ga v glavnem sestavljajo založniška in tehnološka podjetja (članov iz Slovenije ni). Od vseh formatov je ePub najbližje temu, da

postane mednarodni standard za e-knjige, sploh odkar je bila objavljena specifikacija tretje verzije formata, tj. ePub3.

Pri ePub formatu gre za skupek tehnologij, ki opredeljujejo načine distribucije in prikaza digitalnih publikacij, temelječih na spletnih standardih. ePub določa metode za prikaz, pakiranje in šifriranje strukturiranih in semantičnih spletnih vsebin, pripravljenih za distribucijo v eni datoteki (datoteka je dejansko arhiv, sestavljen iz več datotek). Založniki lahko bralcem ponudijo eno datoteko, ki ni odvisna od strojne ali programske opreme (je prenosljiva oziroma interoperabilna).

Oktobra 2011 je bila objavljena priporočena specifikacija formata ePub 3.0, ki je pomembna iz več razlogov:

- Uvedla je bistvene izboljšave pri oblikovanju in postavljanju elektronskih publikacij (npr. boljšo podporo delu s tipografijami, fiksni postavitvi strani, občutne izboljšave pri oblikovanju s prevzemom CSS3).
- Izboljšala je podporo jezikom (ePub3 podpira vertikalne pisave, jezike, ki se pišejo od desne proti levi ipd.).
- Uvedla je integracijo večmedijskih vsebin in interaktivnosti.
- Izboljšala je podporo dostopnim vsebinam z izboljšavami semantike, možnostjo sinhronizacije avdio ali video posnetkov z besedilnimi vsebinami, podporo za matematične simbole ipd.

Boljša podpora dostopnim vsebinam lahko založnikom bistveno olajša pripravo knjig za hendikepirane osebe – ni jim namreč treba pripravljati posebne verzije govoreče knjige v daisy formatu, ampak zadostuje primerno pripravljena e-knjiga. Formata daisy v prihodnje ne bi bilo več potrebno razvijati, saj ima ePub3 že funkcionalnosti, ki jih je imel format daisy.

Pomembna pridobitev formata ePub3 je tudi racionalizacija poteka dela in distribucije e-knjig – založnikom v bodoče naj ne bi bilo več potrebno pripravljati e-knjig v različnih formatih za različne prodajne kanale, ampak bi zadostovala ena sama datoteka. Zgoraj naštetih funkcij žal še ne moremo uporabljati, saj se podpora formatu ePub3 zatika tako pri prodajnih kanalih kot pri bralnih napravah, čeprav je bil format standardiziran že leta 2011.

Na pomanjkanje celovite podpore formatu ePub3 opozarjata tudi avtorja študije o interoperabilnosti e-knjižnih formatov. Po mnenju Bläsija in Rothlaufa (2013) naj bi se situacija bistveno popravila konec leta 2013, ko naj bi na trg prišlo kar nekaj bralnih naprav s celovito podporo formatu ePub3.

K uveljavitvi formata ePub3 bi lahko pomagala tudi odprtokodna pobuda Radium. Na pobudo International Digital Publishing Forum je bila februarja 2013 ustanovljena neprofitna organizacija, ki se ji je doslej pridružilo precej založnikov, založniških združenj (avgusta 2013 je format podprlo tudi Združenje ameriških založnikov, Association of American Publishers), izdelovalcev programske in strojne opreme ter mednarodnih združenj (npr. konzorcij DAISY).

Radium podpira tehnologije odprte spletne platforme, skladnost s standardi (posvetuje se z IDPF kot skrbnikom ePub formata in s konzorcijem W3C o splošnih spletnih standardih) in kompatibilnosti, ki niso odvisni od lastniških formatov in tehnologij. Namen pobude je pripraviti referenčni sistem za prikaz ePub3 publikacij in programski modul Radium, ki bo na voljo tudi drugim pri razvoju aplikacij. Prvi rezultat pobude je bil dodatek k spletnemu brskalniku Google Chrome, ki omogoča branje ePub3 datotek, organizacija pa se trenutno posveča JavaScript knjižnici, ki bo omogočala polno uporabo e-knjig v ePub formatu v vseh sodobnih spletnih brskalnikih. V načrtu je tudi DRM modul, ki bo omogočal lažjo obliko zaščite e-knjig.

Na format ePub3 je pozorna tudi Evropska komisija, ki v Digitalni agendi opredeljuje interoperabilnost kot enega izmed pomembnih ciljev. Interoperabilnost, v primeru e-knjig svobodna izbira bralcev med različnimi prodajalci in e-knjigarnami, je možna zgolj v primeru, da so formati e-knjige interoperabilni in da mehanizmi zaščite (DRM) omogočajo enostavni prenos datotek.

Študija Bläsija in Rothlaufa o interoperabilnosti e-knjižnih formatov, ki so jo naročili pri European and International Booksellers Federation in ki jo je Evropska komisija pozdravila, je poskušala odgovoriti na vprašanje, ali lahko odprti standard ePub zagotovi založnikom in avtorjem vse funkcije, ki jih zagotavljajo lastniški formati kf8 (Amazon), Fixed Layout ePub in ibooks (oba Apple), in mehanizme zaščite (DRM), ki omogočajo interoperabilnost.

Poglavitne ugotovitve študije so:

- Format ePub3 zagotavlja interoperabilnost e-knjižnih formatov med različnimi ekosistemi.
- Format ePub3 je format z največjo izrazno močjo in vsebuje vse funkcije lastniških formatov.
- Apple podpira odprti ePub standard in z iBooks bralno aplikacijo ponuja enega boljših programov za branje ePub3 formata. Vendar je Applov ekosistem zaprt – e-knjige, ustvarjene ali distribuirane preko Applovega ekosistema, ni mogoče prenašati na druge naprave. Glavni varuh Applovega ekosistema je mehanizem zaščite FairPlay DRM.
- Amazonov ekosistem je prav tako zaprt – uporabnikom ne omogoča, da e-knjige prenašali v drug ekosistem. Bralniki in bralne aplikacije kindle prikazujejo zgolj e-knjige, kupljene v Amazonovi e-knjigarni. V Amazonovi knjigarni je mogoče kupiti e-knjige zgolj za Amazonove bralnike in aplikacije. Nasprotno od Applla Amazon ne podpira formata ePub, ampak zgolj lastni format kf8, ki ni interoperabilen. To dela ekosistem še bolj zaprt, saj tudi datotek v formatu kf8, ki niso zaščitene z Amazonovim mehanizmom zaščite, ni mogoče uporabljati zunaj Amazonovega ekosistema.

Avtorja študije ugotavljata, da ni tehničnih ali funkcionalnih razlogov, zakaj formata ePub3 ne bi uporabljali kot interoperabilnega e-knjižnega formata.

Avtorja ob tem opozarjata, da bi široka uporaba formata ePub3 vodila k interoperabilnim e-knjižnim ekosistemom zgolj v primeru, da obstoječi zaprti ekosistemi postanejo odprti v polnem pomenu in ne zgolj glede vprašanja podatkovnega formata. Odprti ekosistemi bi uporabnikom omogočali prenašanje e-knjig iz enega v drugega. Da bi to dosegli, bi morali interoperabilnost omogočati tudi mehanizmi zaščite digitalnih pravic. Marlin, odprtokodni sistem za zaščito digitalnih pravic, bi omogočal tovrstno interoperabilnosti.

Uporaba formatov v Sloveniji

Ugotovitve ankete kažejo, da so se aktivni e-založniki v letu 2012 najpogosteje odločali za formata pdf in ePub, ki ju bodo uporabljali tudi v prihodnje. V tem času se je delež

založnikov, ki uporabljajo format ePub, izrazito povečal, zato lahko rečemo, da bodo v prihodnje vsi aktivni e-založniki pripravljali svoje e-knjige v odprtem formatu ePub,²⁰ ki ima v mednarodnem merilu največ možnosti, da postane privzeti standard za e-knjige. Polovica založnikov stavi hkrati tudi na prodajo preko Applove distribucijske platforme (priprava e-knjige v formatu ePub za prodajo preko Applove distribucijske platforme je nezahtevna). Amazonov ekosistem ne podpira slovenščine, kljub temu pa je delež Amazonovih formatov kf8, azw in mobipocket precej visok, skoraj 30 odstotkov. Založniki verjetno ne računajo toliko na prodajo preko Amazona kot na razširjenost Amazonovega Kindla med slovenskimi bralci, ki bodo pričakovali, da si lahko e-knjige naložijo na obstoječo bralno napravo oziroma, da jim ne bo treba v nakup druge naprave.²¹

Razpredelnica 21: Delež založnikov, ki (bo) uporablja(l) navedeni format e-knjige

Format	Aktivni e-založniki (n = 14)				Bodoči založniki (n = 18)	
	V letu 2012		V prihodnje			
daisy	0	0%	0	0 %	0	0 %
ePub	9	64%	13	93%	12	67%
golo besedilo	1	7%	1	7%	0	0 %
html	1	7%	1	7%	2	11%
iBooks (Apple)	2	14%	7	50%	5	28%
kindle (Amazon)	1	7%	3	21%	4	22%
mobipocket	1	7%	1	7%	0	0%
pdf	9	64%	11	79%	10	56%
Drugo	1 (tei)	7%	1 (tei)	7%	3 (se še odločajo)	17%

Navkljub pomanjkljivosti formata pdf, okrnjeni dinamični prilagodljivosti na zaslon, se mu založniki niso odrekli, nasprotno, njegova uporaba narašča. Možnih razlag je več:

- Založniki vztrajajo pri utečenih proizvodnih procesih (datoteko knjige, pripravljeno za tisk, je potrebno le malce prirediti in je primerna za objavo na spletu), uvedbi novih procesov se izogibajo zaradi povišanja stroškov, pomanjkanja znanja ipd.

²⁰ Glede na majhen vzorec je nevhvaležno posploševati ugotovitve, ki izhajajo iz odgovorov anketiranih založnikov. Možnost napačnih odgovorov in statistične napake je velika.

²¹ Odgovor založnikov, da so ali bodo pripravljali knjige v Amazonovih formatih, si je možno razložiti na dva načina – bodisi svoje knjige prodajajo preko Amazona, toda »preko« drugega jezika, bodisi so pri odgovarjanju imeli v mislih Kindle kot napravo in ne Amazonove formate, dejanski format njihovih e-knjig pa je mobipocket. E-knjige v mobipocket formatu je možno naložiti na Kindle na več načinov, tudi s t.i. *sideloadingom*, prenosom podatkov med dvema povezanimi napravama, npr. med namiznim računalnikom in e-bralnikom s pomočjo USB kabla, Bluetooth povezave ali zapisom na spominsko kartico bralne naprave.

- Razvoj strojne in programske opreme, skupaj z vedno večjo razširjenostjo tablic »prikriva« omenjeno pomanjkljivost formata pdf; na tablicah s kvalitetnimi zasloni je prebiranje pdf datotek relativno udobno.
- Priprava e-knjig z integriranimi multimedijskimi vsebinami je bila – vsaj do objave formata ePub3 – lažja v formatu pdf.
- Format je pripravnější tudi v primerih, ko založnik vztraja pri natančnem nadzoru nad prikazom (postavitvijo) elementov knjige (tipografije, položaja grafičnih elementov ipd.).

Odgovori bodočih e-založnikov se precej razlikujejo od aktivnih e-založnikov, kar moramo verjetno pripisati dejstvu, da še zbirajo informacije o e-založništvu. Zato bi bila bolj natančna interpretacija teh rezultatov tudi pretirana.

Formati, ki so najpogostejše v uporabi pri slovenskih e-knjigarnah, so ePub, pdf in mobi (na slednjem temeljita Amazonova formata azw in kf8, zato e-knjige v formatu mobipocket lahko beremo na Amazonovih e-bralnikih). Obstajajo tudi drugi formati, izmed katerih so nekateri že ostalina preteklosti in niso najboljša popotnica za prihodnje izdaje e-knjig (takšna sta npr. formata Sony media (.lrf) in Microsoft Reader (.lit), ki ju uporablja spletna knjigarna Ruslica, čeprav sta ju »matični organizaciji« že opustili).

Metapodatki

Metapodatki so digitalna verzija tega, kar običajno najdemo na platnicah in v kolofonu knjige, se pravi podatki o avtorju, naslovu, ISBN številka, naslovnica knjige, povzetek vsebine ipd. Digitalni metapodatki pa nudijo založniku več možnosti kot analogni. Med drugim omogočajo založnikom promocijo/trženje e-knjig in podrobno spremljanje bralcev in njihovih navad.

Knjižnični katalogi v digitalnem svetu še zdaleč niso več edini, kjer bralci iščejo informacije o knjigah. So le eden izmed virov in za bralca, ki raziskuje knjižno ponudbo, verjetno niti ne več prvi – prvi vir informacij so spletni iskalniki, kot je Google. Spletne vsebine pogosto temeljijo na strukturiranih podatkih, shranjenih v podatkovnih bazah. Spletnim iskalnikom (in drugim aplikacijam) neposredni dostop do tovrstnih strukturiranih informacij koristi, zato

morajo biti vsebine v html primerno označene. Podatki iz knjižničnih kataloških sistemov (npr. MARC, ISBD, OAI-PMH, RDA, Onyx) so eden od primerov strukturiranih podatkov, ki jih spletni iskalniki ne znajo učinkovito brati. Če bralec preko spletnega iskalnika išče neko knjigo, bo zaradi tega verjetno namesto zapisa iz knjižničnega kataloga med rezultati iskanja našel rezultate iz spletnih knjigarn in drugih spletnih mest, ki imajo vsebine pripravljene v obliki, da jih spletni iskalniki razumejo.

Enotnega standarda metapodatkov ni in različni členi v verigi pričakujejo različne metapodatke (spletne knjigarne Onyx, knjižnice MARC, bralni sistemi nekaj tretjega). Eden pomembnejših poskusov standardizacije predstavlja pobuda Dublin Core s svojim Dublin Core Metadata Element Set (DCMES), naborom petnajstih lastnosti, ki jih lahko uporabimo pri opisu nekega vira. DCMES je bistvenega pomena tudi za format ePub3, saj je vse te elemente možno vključiti v ePub3.

Na kakšen način bodo spletni uporabniki našli informacije o knjigah in kako informacije iz knjižničnih katalogov pripraviti, da jih bodo spletni iskalniki lahko prebirali, bo pomembno vplivalo na razvoj e-založništva. Z odpravo neskladja med tem, kar uporabnikom spleta lahko servirajo spletni iskalniki in med informacijami iz knjižničnih katalogov, bi pridobili vsi deležniki – bralci bi imeli na razpolago največji možni izbor informacij o knjigi, založniki, knjigarne in knjižnice pa bi se morda lahko izognili večkratni pripravi metapodatkov (za knjižnične kataloge, za spletne knjigarne ipd.).

Obstajajo pobude, ki si prizadevajo odpraviti ta razkorak s preходом na t.i. povezane podatke (angl. linked data). Ena takšnih je Schema Bib Extend Community Group, ki deluje pod okriljem konzorcija World Wide Web Consortium (W3C). Skupina si prizadeva oblikovati predloge za izboljšano predstavitev bibliografskih informacij v označevalnem jeziku html, ki je osnova odprte spletne platforme. Sheme html označevalcev, zbrane v schema.org, nudijo možnosti za označevanje spletnih vsebin, ki jih spletni iskalniki lahko prebirajo.

Kako se bo bibliografski ekosistem spreminjal v prihodnje in na kakšen način bodo bibliografske informacije predstavljene na spletu, bo nedvomno bistvenega pomena za vse vpletene.

Razpredelnica 22: Ali so/bodo vaše knjige opremljene z metapodatki

	Aktivni e-založniki (n = 14)		Bodoči e-založniki (n = 18)	
Da	8	57%	13	72%
Ne	2	14%	0	0%
Ne vem	4	29%	5	28%

Iz pogovorov z založniki in anketnih odgovorov izhaja, da zaradi skromne razvitosti e-založništva v Sloveniji, založniki niso posvečali pretirane pozornosti metapodatkom. Za e-knjige so pripravljali metapodatke, ki jih zahteva nacionalni knjižnični sistem ter omejen nabor metapodatkov, ki so jih rabila za postavljanje e-knjige v spletne knjigarne in na druga spletna mesta.

UPRAVLJANJE Z DIGITALNIMI PRAVICAMI

(DIGITAL RIGHTS MANAGEMENT, DRM)

Pri upravljanju z digitalnimi pravicami gre za skupek politik, tehnologij in orodij, namenjenih nadzoru nad uporabo digitalnih vsebin in naprav (zaščita pred kopiranjem, nadzor nad ogledom, kopiranjem, tiskanjem, ali spreminjanjem vsebin, spremljanje plačil in skladnosti le-teh z uporabo vsebin ipd.). Uporaba mehanizmov za zaščito digitalnih pravic pri e-knjigah ni obvezna; nekateri založniki uporabljajo DRM, nekateri ne, o potrebnosti teh mehanizmov pa poteka tudi živahna debata med zagovorniki in nasprotniki.

Bläsi in Rothlauf (2013:42) omenjata štiri tipe mehanizmov, s katerimi založniki in distributerji uveljavljajo zaščito avtorskih pravic pri e-knjigah:

- Sistem časti – pri tem ne gre za zaščito s tehničnimi sredstvi, ampak za poziv imetnika avtorske pravice bralcem, da spoštujejo zaščito vsebin. Bläsi in Rothlauf sta dala za primer pisatelja Stephena Kinga, ki je roman *The plant* izdajal po poglavjih in je naslednje poglavje objavil le, če je dovolj bralcev plačalo za prejšnje poglavje.
- Zaprti ekosistemi – ti uporabnikom ne omogočajo (preprostega) prenosa vsebin na druga strojna ali programska orodja, zaprtost ekosistema pa uveljavljajo z uporabo lastniških formatov – npr. format iBooks, v katerem datoteke shranjuje Applovo orodje za izdelavo e-knjig, iBooks Author, ki je dostopen zgolj v Applovem ekosistemu preko iBookStore in na Applovih napravah. Čeprav vsebine niso zaščitene s trdimi DRM ukrepi, pa prenos ni možen, ker druge naprave ne morejo brati tega formata.
- Digitalni vodni žig – ta omogoča *a posteriori* identifikacijo uporabnikov, ki se ne držijo določb o zaščiti avtorskih pravic. Pri nakupu e-knjige digitalni vodni žig doda informacije, specifične kupcu ali vsebini v vidni ali nevidni del podatkovnega zapisa e-knjige. Iz teh

informacij lahko založnik ali distributer ugotovita, ali ima kdo neavtorizirano kopijo e-knjige.

- Programska oprema za zaščito s šifriranjem – ta omejuje uporabo digitalnih vsebin na registrirane uporabnike, ki imajo dovoljenje. Digitalne vsebine so šifrirane, odklepanje pa je možno samo z ustreznim ključem za dešifriranje. Med kupcem/uporabnikom in digitalnimi vsebinami stoji posrednik za izmenjavo podatkov (v zaprtih ekosistemih je posrednik praviloma enak ponudniku vsebin), ki preverja uporabnikovo identiteto, bremeni njegov plačilni račun, poroča o transakcijah, dostavlja ključ za dešifriranje. Brez ključa dostop do vsebin ni možen. Da bi preprečili uporabo vsebin neavtoriziranim uporabnikom, ki so se dokopali do ključa za dešifriranje, so ti pogosto vezani na konkretno napravo (ki ima svojo serijsko/identifikacijsko številko) ali konkretnega uporabnika (ki se identificira z uporabniškim računom).

Obstajajo štirje večji programski sistemi mehanizmov za zaščito: Amazonov DRM, Applov FairPlay, Adobe Adept DRM in Marlin DRM.

- Amazonov DRM temelji na sistemu, ki so ga razvili v podjetju Mobipocket (Amazon je podjetje in z njim format mobi, na katerem temeljita Amazonova formata azw in kf8, kupil). Vse knjige, kupljene preko Amazonove Kindle Store, so opremljene s to zaščito, ki zagotavlja, da je njihove e-knjige mogoče brati zgolj na Amazonovih Kindle napravah in na Amazonovem programskem bralniku. Sistem, ki uporabniku dovoljuje zgolj uporabo vsebin, ki jih je sam pridobil, uporablja pri identifikaciji uporabnika njegovo identitetno številko. Od 2011 dovoljuje Amazon uporabniku prenos ene e-knjige za obdobje dveh tednov k drugemu Amazonovemu uporabniku.

- Apple FairPlay je sistem DRM, vgrajen v vse vsebine, ki jih prodajajo preko iBookStore, vgrajen pa je tudi v Applovo programsko opremo za večpredstavnostne vsebine QuickTime in programski bralnik iBooks. Kompatibilen je z e-knjižnimi formati, ki jih podpira iBookStore, se pravi ePub, iBooks in Applov Fixed Layout ePub. Tako kot pri Amazonu tudi pri Applu velja, da je e-knjige, kupljene preko iBookStore, mogoče uporabljati le na Applovih napravah in programskih bralnikih. Za razliko od Amazona pa je pri Applu dovoljen uvoz ePub in pdf datotek (z drugih

naprav in programskih bralnikov). FairPlay poleg šifriranja uporablja tudi digitalni vodni žig. Dovoljuje neomejeno število kopij e-knjige na eni Applovi napravi in istočasni uporabi e-knjige na največ 5 avtoriziranih napravah.

- Adobe Digital Experience Protection Technology (ADEPT) DRM se uporablja za zaščito formatov ePub, pdf in flash, tako šifrirane datoteke pa je mogoče brati s programsko opremo Adobe Digital Editions in nekaterimi drugimi bralniki. ADEPT dopušča uporabnikom, ki se prijavijo na Adobe ID, izmenjavo datotek med šestimi napravami. Tako kot Amazon ADEPT dopušča izposojlo knjige drugemu uporabniku za dva tedna (Bläsi, 2013:45).
- Marlin DRM razvija in vzdržuje Marlin Developer Community, ki so jo ustanovili leta 2008 Intertrust, Panasonic, Philips, Samsung in Sony. V skupini je trenutno okoli 30 podjetij. Za razliko od »velikih treh« je Marlin edini odprti format DRM, ki ima za cilj odprtost in interoperabilnost med različnimi ekosistemi (uporabniki lahko e-knjige prenašajo). Omogoča fleksibilno upravljanje z digitalnimi pravicami in ponuja vse funkcionalnosti drugih DRM sistemov. Uporablja se lahko za zaščito formata ePub kot tudi lastniških formatov. Težava s sistemom Marlin je, da ga ne uporablja nobeden od »največjih igralcev« na trgu.

Malce manj kot polovica slovenskih založnikov, ki so sodelovali v anketi, bodisi uporablja bodisi bo uporabljala DRM tehnologije za zaščito svojih e-knjig. Med bodočimi e-založniki je visok delež tistih, ki o tem še nimajo stališča.

Razpredelnica 23: Ali vaše e-knjige vsebujejo tudi tehnologije za nadzor nad uporabo ali varstvom pred kopiranjem vsebine (t.i. DRM tehnologije)?

	Aktivni e-založniki (n = 14)		Bodoči e-založniki (n = 18)	
Da	6	43%	8	44,5%
Ne	5	36%	2	11%
Ne vem	3	21%	8	44,5%

Izpeljevanje sklepov iz tako omejenega vzorca je težko, a vendarle odgovori kažejo, da je ozaveščenost o tem segmentu digitalnega založništva nizka (npr. samo eden od aktivnih e-založnikov je pravilno odgovoril na vprašanje, katero zaščito uporabljajo pri e-knjigah).

E-knjigarne na slovenskem tržišču uporabljajo različne DRM tehnologije:

- Biblos uporablja Adobovo DRM tehnologijo ADEPT; ker je Biblos hkrati tudi e-knjižnica Biblos Lib, ima izbira sistema DRM pomembne posledice tudi za sistem izposoje knjig v Sloveniji – uporaba Biblos Lib bo možna le na strojnih in programskih bralnih napravah, ki podpirajo Adobe Digital Editions.
- Eknjige.emka uporablja DRM tehnologijo podjetja Impelsys, ki je razvilo platformo iPublishCentral, na kateri temelji e-knjigarna Mladinske knjige.²²
- E-knjigarna Ptica (DP d.o.o.), e-knjiga.si (Genija d.o.o.) in e-preberi.si (Multima d.o.o.) ne uporabljajo DRM tehnologije.

²² Po besedah Mihe Kovača iz Mladinske knjige je podjetje Impelsys DRM tehnologijo razvilo na osnovi Adobove DRM tehnologije ADEPT (Intervju z Miho Kovačem, 21.6.2013).

DOSTOPNOST DIGITALNIH VSEBIN ZA OSEBE S TELESNIMI OVIRAMI

Ko govorimo o dostopnosti digitalnih vsebin (*web content accessibility*, krajše *accessibility*), merimo na temeljno značilnost spleta, da je zasnovan primerno za vse ljudi, ne glede na njihovo strojno ali programsko opremo, jezik, kulturo, lokacijo ali njihove fizične sposobnosti. Spletne vsebine so dostopne takrat, ko jih lahko uporabljajo vsi, ne glede na njihovo sposobnost sluha, vida, gibanja in zaznave. Prelomni potencial spleta je v dostopu do informacij in interakciji tudi za ljudi z različnimi hendikepi. S spletnimi tehnologijami je mogoče precej lažje odpraviti ovire, ki jih sicer predstavljajo tekstovne, zvočne ali vizualne vsebine tem osebam.

Možnost, da so digitalne vsebine dostopne vsem, ne glede na različne hendikepe in situacije, ima tudi e-knjiga. Omogoča, da tekstovnim vsebinam priložimo simultani glasovni/zvočni zapis, digitalni tekst je mogoče »prevesti« v Braillovo pisavo, ob ustrezni strojni in programski podpori je mogoče nastavljati velikost pisave, kontrast, video vsebine so lahko opremljene s podnapisi, avdio vsebine imajo lahko priložene transkripte ipd.

Vendar je zagotavljanje dostopnosti e-knjig zahtevno, saj je primerna priprava vsebin le eden izmed členov v verigi. Podporo dostopnosti morajo nuditi tudi bralni sistemi, programski in strojni. Pri pripravi dostopnih vsebin je pomembna izbira formata, saj ne nudijo vsi formati podpore vsem potrebnim funkcionalnostim – pomembno je, ali so podatki kvalitetni in primerno strukturirani, ali so vgrajene možnosti za navigacijo po vsebinah, ali je možno sinhronizirati tekstovne in zvočne vsebine, ali je možen sintetični govor ipd.

Četudi so vsebine primerno pripravljene, še ne pomeni, da jih bo uporabnik s hendikepom lahko uporabljal v skladu s svojimi potrebami. Podporo formatu in/ali funkcionalnostim (npr. povečanje prikaza, spremembo kontrasta) mora nuditi tudi bralni sistem, tj. programska in/ali strojna oprema. Zatakne se že pri strojni opremi, saj se doslej ne e-bralniki ne tablice

niso najboljše izkazali. Podrobnejši pregled programske in strojne opreme in izpolnjevanja funkcionalnih zahtev za dostopne vsebine sicer presega namen tega poročila, a na splošno bi lahko rekli, da so v rahli prednosti tablice, čeprav se nobena naprava ne more pohvaliti s popolnim naborom podpornih tehnologij.²³

Obstaja več pobud in standardov za zagotavljanje dostopnosti spletnih vsebin. Verjetno najbolj znana pobuda je Web Accessibility Initiative (WAI), ki je del konzorcija World Wide Web (W3C). V okviru te pobude so nastale smernice za dostopne spletne vsebine (Web Content Accessibility Guidelines; trenutna priporočljiva verzija smernic je 2.0),²⁴ ki se nanašajo na vse spletne vsebine, vključno z e-knjigami. Smernice, ki imajo tri nivoje skladnosti (A, AA in AAA), vsebujejo priporočila, kako spletne vsebine pripraviti, da so dostopne vsem, vključno s slepimi in slabovidnimi, občutljivimi na svetlobo, gluhi in naglušni, tistimi z učnimi in/ali govornimi nezmožnostmi, kognitivnimi ovirami, gibalno oviranimi ipd. Pobuda WAI je bila pomembna, da se je v preteklem desetletju podpora dostopnosti spletnih vsebin bistveno izboljšala, kar najboljše uteleša najnovejša specifikacija formata html, tj. html5. Odprti format ePub3 temelji na html5 in nudi založnikom dobro izhodišče za pripravo dostopnih e-knjig.

E-knjige so najprej tekstovne vsebine in v kolikor niso dostopne vsem, govorimo o »print disability« (nezmožnosti učinkovitega branja tekstovnih vsebin). »Print disabled« so tiste osebe, ki ne morejo »učinkovito brati tiska zaradi vizualnih, fizičnih, zaznavnih, razvojnih, kognitivnih ali učnih nezmožnosti«.²⁵ Pojem »print disability« se je uveljavil na pobudo konzorcija DAISY (Digital Accessible Information SYstem), katerega cilj je zagotavljanje enakovrednega dostopa do e-knjig za vse, istočasno in brez dodatnih stroškov. Mednarodni konzorcij²⁶ bedi nad odprtim standardom daisy za digitalne govoreče knjige, ki ga kot uradni standard priznava tudi (ameriška neprofitna organizacija) National Information Standards Organization. Slednja ima pomembno vlogo pri razvoju tehničnih standardov, ki veljajo pri izmenjavi podatkov v digitalnih okoljih.

²³ Glej Ken Petri, 2011. DIAGRAM Center (Digital Image and Graphic Resources for Accessible Materials) je objavil primerjalni pregled programske in strojne opreme in oceno o dostopnosti, »Product Matrices«, http://diagramcenter.org/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=28#eb_hardware

²⁴ W3C (2008) *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*, www.w3.org/TR/WCAG20. Slovenski prevod smernic ni na voljo.

²⁵ Pojem je skoval George Kerscher leta 1989; <http://www.daisy.org/glossary>.

²⁶ Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije je pridružena članica konzorcija DAISY.

Pri zagotavljanju dostopnosti digitalnih vsebin pa ne gre zgolj za t.i. »print disability«. E-knjige omogočajo tudi vključevanje multimedijskih vsebin, zato je potrebno poskrbeti tudi za njihovo dostopnost. Tako lahko zagotovimo, da lahko gluhi in naglušni razumejo avdio ali video vsebine (z uporabo transkriptov in/ali podnapisov), da interaktivne vsebine in animacije, ki temeljijo na uporabi barv, lahko konzumirajo tudi barvno slepi (z uporabo njim prilagojenih barvnih shem) ali pa da z uporabo glasovnih ukazov ne onemogočimo dostopa tistim z ovirami pri govoru.

Poleg tega je potrebno upoštevati tudi situacijski hendikep: da oseba, ki bi sicer lahko razumela digitalne vsebine, teh ne more uporabljati v zadovoljivi meri zaradi situacije, v kateri se nahaja. Takšne situacije so npr. branje daljših odsekov proze na majhnem ekranu pametnega telefona, branje na tablici ob močni svetlobi ali pa ogled video vsebin v glasnem okolju.

Različne oblike hendikepa pri konzumiranju digitalnih vsebin zahtevajo različne metode, s katerimi poskušamo te vsebine pripraviti na način, ki bo dostopen osebam s hendikepom. Metode, s katerimi bomo digitalne vsebine pripravili za osebe s hendikepom pri branju tekstovnih vsebin, niso nujno primerne za osebe z drugimi hendikepi.

Pri zagotavljanju dostopnosti digitalnih vsebin gre za to, da koristi vsem bralcem, ne glede na njihov hendikep – za nekatere je pomen dostopnih digitalnih vsebin bistvenega pomena, za vse nas pa koristno. Z dostopnimi vsebinami prispevamo k družbeni vključenosti oseb s hendikepom, starejših, tistih z omejenim dostopom do najnovejših tehnologij ipd. Če so dostopne vsebine za osebe s hendikepom nujne, pa so za vse druge koristne, če se prilagajajo potrebam uporabnika, na situacijo, v kateri se nahaja, in na tehnologijo, ki jo ima na razpolago.

Koristi prinašajo tudi producentom vsebin, založnikom in avtorjem – dobre prakse na področju zagotavljanja dostopnosti se pogosto srečajo s tistimi na področju spletnega oblikovanja (za prenosne naprave), neodvisnosti od strojne opreme, načrtovanja uporabnosti in optimizacije vsebin za spletne iskalnike. Dostopna spletna mesta so bolje rangirana pri rezultatih iskanja, vzdrževalni stroški spletnih mest so nižji, dosežejo širšo publiko ipd. V primeru e-knjig lahko primerno opremljene e-knjige (ob primerni strojni in programski podpori) nadomestijo pripravo posebnih govorečih knjig.

Pomemben vidik premisleka o dostopnosti vsebin pa so tudi zakonske zaveze in cilji politik. Pravica o enakovrednem dostopu do informacij in storitev za osebe z različnimi nezmožnostmi je sestavni del *Konvencije ZN o pravicah invalidov*, katere podpisnici sta tako Slovenija (od 2008) kot tudi Evropska unija v imenu držav članic (2010). 21. člen konvencije, ki govori o svobodi izražanja in dostopu do informacij, obvezuje države podpisnice, da »sprejmejo vse ustrezne ukrepe, da invalidom zagotavljajo uresničevanje pravice do svobodnega izražanja in mnenja, vključno s pravico, da enako kot drugi pridobivajo, sprejemajo ter sporočajo informacije in vsebine s katero koli obliko sporočanja po lastni izbiri«. Države podpisnice se s konvencijo obvezujejo, da bodo pri informiranju javnosti skrbele za to, da bodo vsebine v dostopni obliki in da bodo spodbujale zasebne subjekte, javna občila in ponudnike informacij na internetu, da »zagotavljajo informacije in storitve v oblikah zapisa, ki so invalidom dostopne in prijazne«.

Na ravni Evropske unije so zaveze o zagotavljanju dostopnih vsebin zapisane v *Evropski strategiji o invalidnosti za obdobje 2010–2020*, ki glede dostopnosti pravi:

»Dostopnost je predpogoj za sodelovanje v družbi in gospodarstvu, vendar mora EU na tem področju narediti še veliko, da bi to dosegla. Komisija predlaga uporabo zakonodajnih in drugih instrumentov, kot so standardizacija, za optimizacijo dostopnosti do grajenega okolja, prevoza in IKT v skladu s programom za digitalne tehnologije in vodilnimi pobudami Unije inovacij. Na podlagi načel za pametnejše predpise bo raziskala prednosti sprejema regulativnih ukrepov za zagotovitev dostopnosti izdelkov in storitev, vključno z ukrepi za pospešitev uporabe javnih naročil (kar se je v ZDA izkazalo za zelo učinkovito). Spodbudila bo vključevanje dostopnosti in 'oblikovanja za vse' v izobraževalne programe ter usposabljanja za relevantne poklice. Prav tako bo pospeševala razvoj trga za podporne tehnologije v EU. Komisija bo po nadaljnjih posvetovanjih z državami članicami in drugimi zainteresiranimi stranmi proučila predložitev predloga 'Evropskega akta o dostopnosti' do leta 2012. To lahko vključuje razvoj posebnih standardov za določene sektorje za znatno izboljšanje ustreznega delovanja notranjega trga za dostopne izdelke in storitve.«²⁷

Spodbujanje dostopnosti digitalnih vsebin je tudi eden od ciljev *Evropske digitalne agende* oziroma šestega stebra agende, ki je namenjen izboljšanju digitalne pismenosti, znanj in vključenosti. O pomoči osebam s hendikepom pri dostopu do digitalnih vsebin govori ukrep 65, ki opozarja na problem omejenega nabora vsebin, ki so dostopne ljudem s hendikepom.

²⁷ Evropska komisija (2010) *Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010–2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir*, COM(2010) 636, str. 5. Evropski akt o dostopnosti, ki bo predvidoma poskušal zapolniti vrzeli v obstoječih nacionalnih zakonodajah z jasnejšimi opredelitvami in zakonskim okvirjem za regulacijo dostopnega blaga in storitev, do septembra 2013 še ni bil objavljen.

Na pobudo Evropske komisije je bil 2010 podpisan Memorandum o soglasju glede čezmejnega kroženja knjig, dostopnih osebam, ki niso zmožne učinkovito brati tekstovnih vsebin. Cilj memoranduma je zagotoviti, da bi bila avtorskopravno varovana dela legalno dostopna v dostopnih formatih v vseh državah članicah, ne glede na omejitve nacionalnih zakonodaj s področja avtorskih pravic.

O dostopnosti digitalnih vsebin govori tudi *Kodeks spletnih pravic EU* v drugem poglavju o dostopu do storitev in aplikacij po izbiri.

*Vsak potrošnik invalid mora imeti možnost izbire med ponudniki elektronskih komunikacij in storitev, ki so na voljo večini potrošnikov. Ponudnike avdiovizualnih medijskih storitev se spodbuja, da potrošnikom z okvaro vida ali sluha postopno zagotovijo dostop do programov, kot so filmi, športni dogodki, situacijske komedije, dokumentarne oddaje, otroški programi, izvirne drame in reklamna sporočila. Ta obveznost velja ne glede na vrsto storitev in oddajanje, če je to odvisno od elektronskih komunikacijskih omrežij, torej zajema tudi avdiovizualne medijske storitve, kupljene na spletu.*²⁸

Neposrednih ukrepov države Slovenije na tem področju nismo zasledili. Na Ministrstvu za kulturo vodijo projekt »EU Si ti« s področja digitalne agende v kulturi, katerega cilj je izboljšati hrambo in povečati dostopnost digitalnih vsebin na spletu.²⁹ Toda pojem dostopnosti v okviru projekta razumejo v smislu dostopa (ang. access; avtorske pravice, licence, standardi metapodatkov) in ne v smislu dostopnosti (ang. accessibility), kakor si ta pojem razlagajo v kontekstu zagotavljanja dostopa do digitalnih vsebin vsem ljudem, ne glede na njihov hendikep. Tega gradiva delovne skupine za dostopnost niti ni omenjajo.³⁰

Oktobra 2009 je Evropska komisija objavila študijo »Web accessibility in European countries: level of compliance with latest international accessibility specifications, notably WCAG 2.0, and approaches or plans to implement those specifications« (Cullen in Kubitschke, 2012). Namen študije je bil ovrednotiti stanje na področju skladnosti spletnih vsebin s smernicami WCAG 2.0. Avtorji študije so ugotavljali, da ne samo, da so spletne vsebine le izjemoma skladne z omenjenimi smernicami, temveč je tudi skladnost s prejšnjo, manj ambiciozno verzijo smernic, šibka. V Evropski strategiji o invalidnosti za obdobje 2010-

²⁸ Evropska komisija (2012) *Kodeks spletnih pravic EU*, Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije, doi:10.2759/93870.

²⁹ Glej <http://www.evropa.gov.si/si/evropsko-leto-drzavljanov-2013/komunikacijska-kampanja/aktivnosti-izvajalcev/aktivnosti-ministrstev/eu-si-ti-o-digitalni-agendi/>.

³⁰ Glej materiale delovne skupine za dostopnost na <http://evsebine.ljudmila.org/Dostopnost>

2020 navajajo celo oceno, da naj bi zgolj pet odstotkov javnih spletnih mest v celoti izpolnjevalo standarde spletne dostopnosti.³¹ Ocenjujejo, da je podobno šibka podpora dostopnosti vsebin pri e-knjigah na »cvetočem (ameriškem) trgu«: le pet odstotkov e-knjig naj bi bilo pripravljenih v dostopnem formatu (Garrish 2012, 2). Čeprav naj bi se situacija počasi izboljševala, je skupni delež dostopnih e-knjig še vedno izjemno majhen in omejen predvsem na leposlovje.

Po drugi strani Royal National Institute of Blind People v svojem poročilu o dostopnosti prvih tisoč najbolj popularnih e-knjižnih naslovov poroča o precejšnjem napredku: če še v letu 2009 nobena od ocenjevanih e-knjig ni bila dostopna, se je ta delež že naslednje leto zvišal na 45 odstotkov, v letu 2011 na 73 odstotkov, leta 2012 pa je bilo kar 84 odstotkov e-knjig polno dostopnih uporabnikom s hendikepi. Kriterij za oceno dostopnosti e-knjige slepim in slabovidnim je bil, da vsebino lahko prebere sintetizator govora ali da je prikazana v velikem tisku brez dodatnih podpornih tehnologij in brez dodatne pomoči osebe, ki vidi. Kriterij za dostopnost uporabnikom elektronske brajice pa je, da e-knjiga omogoča slepi osebi uporabo s prikazovalnikom elektronske brajice, vendar brez pomoči osebe, ki vidi. Deleži dostopnih e-knjig se razlikujejo med žanri – med leposlovnimi deli za odrasle je bilo po poročanju avtorjev v letu 2012 dostopnih 99 odstotkov e-knjig, med ne-leposlovjem 77 odstotkov, med knjigami za otroke pa 43 odstotkov (Creaser, 2013).

Razpredelnica 24: Ali so vaše e-knjige dostopne (berljive) tudi tistim, ki zaradi telesnih ovir uporabljajo podporne tehnologije (npr. zaslonske bralnike)?

	Aktivni e-založniki (n = 14)		Bodoči e-založniki (n = 18)	
Da	5	36%	7	39%
Ne	2	14%	0	0%
Ne vem	7	50%	11	61%

Primerljivih informacij o slovenskih e-knjigah ni na voljo. Sklepamo lahko zgolj posredno, na primer preko ozaveščenosti ciljnih skupin, v tem primeru založnikov, o pomenu dostopnih digitalnih vsebin. Če je soditi po rezultatih vzorčne ankete, opravljene za potrebe tega poročila, je to precej šibko - v obeh primerih, med aktivnimi in bodočimi e-založniki, jih (več kot) polovica sploh ne ve, ali so (bodo) njihove e-knjige dostopne tistim, ki potrebujejo

³¹ Evropska komisija (2010) *Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010–2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir*, COM(2010) 636, str. 5

podporne tehnologije. Morda si lahko dovolimo sklep, da je glede na to, da ne vedo, ali so njihove e-knjige dostopne, precej verjetno, da vprašanju dostopnosti njihovih vsebin ne posvečajo posebne pozornosti.

JAVNO POSOJANJE E-KNJIG

Z e-založništvom so knjižnice izgubile možnost, da kupijo knjige na trgu in jih posojajo članom knjižnice. Pravica dajanja na voljo javnosti je pri e-knjigah postala izključna pravica imetnikov pravic (8. člen WIPO Copyright Treaty iz leta 1996, v slovenski zakonodaji je identično besedilo v 32.a členu *Zakona o avtorski in sorodnih pravicah*), zato se morajo knjižnice pogajati z imetniki avtorskih pravic o dostopu do e-knjig in pogojih za javno izposajo.³² Založniki, distributerji in posredniki izključno določajo pogoje o dostopu in načinih izposoje v javnih knjižnicah po licenčnih pogodbah, ki so se že uveljavile pri znanstvenem revijalnem tisku, lahko pa knjižnicam sploh ne dovolijo hranjenja in izposoje njihovih knjig.

V anketi European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA) so evropske javne knjižnice povedale, da so pogajanja z založniki in licenčni pogoji največja ovira za dostop do e-knjig v javnih knjižnicah.³³ Podobno ugotavlja tudi International Federation of Library Associations (IFLA) v *IFLA E-Lending Background Paper*, ki ga je februarja 2012 pripravila delovna skupina za področje e-knjig: »To postavlja pod vprašaj vlogo knjižnic pri zagotavljanju svobodnega dostopa do informacij za vse, ki izhaja iz prepričanja, da nakupna sposobnost bralca ali bralke ne sme vplivati, kdo lahko bere ali vidi določeno delo.«³⁴ Kljub opozorilom dokument tveganje nazadnje podceni. Ker imajo založbe, distributerji in posredniki vse tehnične možnosti, da sami organizirajo izposajo e-knjig, morda javne knjižnice v prihodnosti sploh ne bodo več potrebne in je z e-založništvom

³² »Pravica dajanja na voljo javnosti je izključna pravica, da se po žici ali brezžično, delo naredi dostopno javnosti na način, ki omogoča posameznikom dostop do njega s kraja in v času, ki ju sami izberejo ali da se delo pošlje posamezniku na podlagi ponudbe, ki je namenjena javnosti.« (Uradni list RS, št. 16/2007 z dne 23. 2. 2007: 32.a člen ZASP-UPB3.)

³³ EBLIDA Survey on eBooks availability in Europe, <http://indicotest.eblida.org/getFile.py/access?resId=0&materialId=7&confId=43> (stran pregledana 13. 8. 2013).

³⁴ *IFLA E-Lending Background Paper*, 22. februar 2012, <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>.

ogrožen sam obstoj javnih knjižnic.³⁵ Založbe zaradi svojega položaja lahko zahtevajo višje cene za izposajo e-knjig v javnih knjižnicah, ki neredko izhajajo iz načela, da je ena izposoja enakovredna enemu nakupu. Druga nevarnost je novi poslovni model, da knjižnicam sploh ne dovolijo nakupa knjig in založniki sami organizirajo izposajo, kot so platforme Nubico v Španiji, Scoobe v Nemčiji, Youboox v Franciji in Oysterin v ZDA.

EBLIDA je junija 2013 objavila javno pismo Evropski komisiji, v katerem zahteva, da vzpostavi jasne okvire avtorskega prava, v katerem bodo imele knjižnice še naprej pravico do prostega kupovanja in posojanja e-knjig članom knjižnic.³⁶ Zahteva, da se »izčrpanje pravic distribuiranja s prvo prodajo«, ki je veljala za tiskane knjige, razširi tudi na e-knjige. Ta določba je pomenila, da so lahko knjižnice svobodno kupovale knjige in jih posojale članom knjižnic. Z Direktivo Sveta 92/100/EGS z dne 19. novembra 1992 o pravici dajanja v najem in pravici posojanja (36. člen v ZASP-UPB3 v slovenskem pravnem kontekstu) so sicer morale avtorjem varovanih del plačati nadomestilo za javno posojanje, toda založniki niso mogli vplivati na izbor knjig v knjižnicah ne na način izposojanja. V primeru e-knjig, ker »izčrpanje pravic distribuiranja s prvo prodajo« ne velja tudi za e-knjige in da imajo imetniki pravic izključno pravico »dajanja na voljo javnosti«, se pravi, tudi do javnega posojanja, pa založniki odločajo, ali bodo knjižnicam dovolili nakup e-knjig in pod kakšnimi pogoji jih te lahko hranijo in posojajo. Ključna težava, s katero se soočajo javne knjižnice v novih pogojih e-založništva, je formalnopravni status e-knjige v primerjavi s tiskano knjigo. Javno posojanje tiskane knjige je povezano s »pravica distribuiranja« (24. člen ZASP-UPB3), saj gre za omogočanje uporabe proizvoda oz. materialnega objekta (le tovrstne objekte se lahko »distribuirajo«) v časovno določenem obdobju in za namen, ki ne prinaša posredno ali neposredno gospodarsko korist (v nasprotnem primeru bi govorili o »pravici dajanja v najem«, kar ureja 25. člen ZASP-UPB3). Po drugi strani pa je v okviru obstoječe pravne ureditve posojanje e-knjige »dajanje na voljo javnosti« (že prej citirani 32a. člen ZASP-UPB3), zato se je prejšnje distribuiranje materialnih objektov spremenilo v ponujanje spletnih storitev (»online service«). Prav zato, ker je e-posojanje (po sedanji ureditvi) storitev, pravilo »izčrpanja pravic distribuiranja s prvo prodajo« ni mogoče aplicirati na e-knjigo, kar pomeni, da so postale javne knjižnice povsem

³⁵ Na to nevarnost opozarja, med drugim, tudi primer Velike Britanije, kjer je prišlo do množičnega zapiranja javnih knjižnic zaradi »varčevalnih ukrepov« (Clarke 2013).

³⁶ EBLIDA Executive Committee & Task force on eBooks, *The right to e-read: An e-book policy for libraries in Europe*, Hague, 13. junij 2013, <http://www.eblida.org/about-eblida/the-right-to-read-task-force-on-e-books.html?PHPSESSID=b1b84add2d4ec193b271a77294a915e7>

odvisne od založnikov in drugih imetnikov pravic in je samo od njihove dobre volje odvisno, ali bodo knjižnice svojim članom zmožne ponuditi dostop do e-knjig, tako kot so jim ga lahko ponujale v primeru tiskanih knjig. Zato bo pritisk knjižničnih združenj na zakonodajalce (na nacionalni in nadnacionalni ravni), da se trenutno veljavna avtorskoppravna zakonodaja ustrezno spremeni in zagotovi knjižnicam pravico do nakupa e-knjig po njihovi lastni izbiri, usodnega pomena za prihodnost javnih knjižnic.

Stanje je potemtakem povsem kaotično, trenutni projekti in veljavni dogovori med založniki in knjižnicami so »začasni«, s katerimi pogajalca preizkušata cenovno »elastičnost« nasprotnika in popustljivost pri pogajanjih. Analiza stotih naključno izbranih pogodb, ki so jih razni založniki in distributerji ponudili v podpis Britanski knjižnici (British Library), je pokazala, da ponudniki pogosto poskušajo uveljaviti pogoje poslovanja, ki so v nasprotju z angleško avtorskoppravno zakonodajo.³⁷ Novejša raziskava *Libraries, eLending, and the Future of Public Access to Digital Content*,³⁸ ki jo je oktobra lani pripravil angleški inštitut Civic Agenda po naročilu IFLA in ob podpori Open Society Foundations, pa nazorno pokaže vso pestrost pogojev poslovanja velikih ponudnikov e-knjig (večinoma v angleškem jeziku), s katerimi se soočajo nabavni oddelki javnih knjižnic.³⁹ Pri tem moramo biti pozorni na pomembno razliko

³⁷ *Analysis of 100 Contracts Offered to the British Library* (2010) <http://pressandpolicy.bl.uk/imagelibrary/downloadMedia.ashx?MediaDetailsID=691>. Prim. tudi *Independent Review of Intellectual Property and Growth – Response by LACA: the Libraries and Archives Copyright Alliance* (2011), str. 7, <http://www.ipo.gov.uk/ipreview-c4e-sub-libraries.pdf> in Ian Hargreaves (2011) *Digital Opportunity: A Review of Intellectual Property and Growth*, str. 51, www.ipo.gov.uk/ipreview-finalreport.pdf. Skupna ugotovitev teh analiz in poročil je, da vlada mora preprečiti izigravanje zakonskih določb, ki urejajo izjeme in omejitve v okviru avtorskega prava, saj je nedopustno, da so določbe pogodb, ki jih založniki in distributerji vsiljujejo javnim knjižnicam in arhivom, v nasprotju z veljavnimi predpisi. Da so to vprašanje vzeli resno v Angliji kaže tudi novejši dogajanje: marca letos je angleška vlada (Department for Culture, Media and Sport) objavila neodvisno poročilo o e-izposoji v javnih knjižnicah in odgovor vlade, ki se je pozitivno odzvala na priporočila iz tega poročila. Prim. William Sieghart (2013) *An Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England in Government Response to the Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England* (2013), oboje dostopno na spletnem naslovu: <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>.

³⁸ Civic Agenda (2012) *Libraries, e-Lending and the Future of Public Access to Digital Content* <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-on-libraries-elending.pdf>

³⁹ Raziskovalci so analizirali poslovne modele velikih ameriških založnikov (Random House, Harper Collins, Penguin, Simon&Schuster, Hachette Book Group, Macmillan), spletnih založnikov in trgovcev z e-knjigami (Amazon, Apple, Sony ReaderStore, ePub Books, Kobo), distributerjev oz. »agregatorjev« (OverDrive, 3M, Ingram, Baker & Taylor, ebrary, Apabi, EBSCO), samozaložnikov (Pottermore, Smashwords, CreateSpace – Amazon, Kindle Direct Publishing – Amazon, Apple iBooks Author, Amanda Hocking kot študija primera), model delitve dobička (Bilbary), druge modele e-posojanja (24 Symbols, Amazon Kindle programi, Brain Hive), modele, ki izhajajo iz pobud knjižnic (Douglas Country Library, CALIFA) ter modele prostega dostopa do vsebin, ki jim je potekla avtorskoppravna zaščita (Digital Public Library of America – DPLA, Internet Archive / Open Library, HathiTrust, Google Books, Apple iBooks). Prim. Civic Agenda (2012) *Matrix: Models of Accessing Digital Content* <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>

med nakupom digitalne vsebine in nakupom licence, ki omogoča dostop do digitalne vsebine. Izraz »prodaja« je v teh poslovnih odnosih pogosto zavajajoč, saj e-knjige navadno niso last knjižnic; kadar knjižnica z nakupom licence dobi dostop do e-knjig, se te navadno hranijo pri posrednikih ali založnikih in člani knjižnic si knjige izposojajo na njihovih strežnikih. Nekateri veliki založniki, npr. Simon and Schuster, knjižnicam sploh ne dovolijo nakupa njihovih e-knjig, druge odvrčajo knjižnice od nakupa z veliko dražjimi cenami za odkup e-knjige v primerjavi z individualnim nakupom (npr. v letu 2012 Hachette za 220%, Random House pa celo za 300%), Penguin ne dovoli knjižnicam nakupa novih izdaj v prvih šestih mesecih od izida, Harper Collins »proda« knjižnicam svoje e-knjige za 26 izposoj (potem morajo knjižnice ponovno kupiti licenco, ki članom knjižnice omogoča dostop do teh knjig) ipd. Z licenčno pogodbo dobijo knjižnice pravico do posojanja knjig le za določen čas ali za določeno število izposoj, v pogodbah je pogosto določba, da lahko založnik kadar koli e-knjige umakne iz izposoje, če niso izpolnjene »določene zahteve«, in da lahko kadar koli »nadomesti, uredi ali spremeni vsebino« katere koli e-knjige.⁴⁰ Zadnja pravica založnikov je zelo problematična zahteva s stališča akademske znanstvene kulture, ki zahteva, da so viri sledljivi in preverljivi in da je vsak trenutek mogoče poiskati avtentično besedilo – če pa založnik lahko kadar koli vsebino spremeni, ni več mogoče nuditi nujno oporo znanstveni kritični metodi in kulturi citiranja.

Splošno stališče založnikov je, da izposoja v knjižnicah nadomešča nakup in da imajo zato pravico za odkup v knjižnicah, ki presega eno izposajo, zahtevati višjo ceno. Knjižnice tudi dobivajo mogočnega nasprotnika v velikih posrednikih e-knjig med založniki in knjižnicami za knjižnični odkup, ki (samovoljno ali sledeč zahtevam velikih založnikov) diktirajo pogoje odkupa in izposoje e-knjig: na angleškem trgu je glavni dobavitelj (t. i. agregator) e-knjig za knjižnice OverDrive,⁴¹ na nemškem Divibib. Nakup e-knjig prek velikih dobaviteljev

⁴⁰ Charles Hamaker (2011) *Ebook on Fire: Controversies Surrounding Ebooks in Libraries*, *Information Today*, let. 19, št. 10, december 2011, <http://www.infotoday.com/searcher/dec11/Hamaker.shtml>

⁴¹ OverDrive je že deset let vodilni ponudnik e-knjig knjižnicam v ZDA, saj njihove storitve uporablja 92 odstotkov ameriških knjižnic (prim. OCLC (2013) *The Big Shift: Public Library Strategies for Access to Information in Any Format*, http://www.oclc.org/content/dam/campaign-landing-pages/en/214936_the-big-shift.pdf). Leta 2012 je mednarodno podjetje 3M sprejelo izziv in knjižnicam ponudilo sistem 3M Cloud Library, ki je naletelo na dober odziv, saj za razliko od konkurenčnega OverDrive e-knjige knjižnicam dejansko prodajo in ne le posojajo oz. začasno licencirajo. Vstopni stroški za knjižnice so relativno visoki in znašajo okoli 20.000 USD, a velika prednost (in dodaten razlog za čedalje večjo priljubljenost) njihovega modela je v tem, da knjižnica sklene pogodbo z 3M za obdobje enega leta, če pa po izteku tega obdobja knjižnica zamenja distributerja, v lasti ohrani nakupljene e-knjige. Podjetje je razvilo tudi lasten bralnik 3M eReader, ki so ga članom knjižnic dali na voljo za brezplačno izposajo, v knjižnice pa so namestili tudi posebne terminale za lažje pregledovanje e-knjig (t.

knjižnicam ne zagotavlja stabilnih cen, saj založniki lahko kadarkoli zvišajo cene svojih e-knjig, ne glede na to, ali jih knjižnice kupujejo neposredno od založnikov ali prek velikih distributerjev. V teh pogojih je knjižnicam skoraj nemogoče načrtovati razvoj zbirk e-knjig in racionalno porabo sredstev, ki jih imajo na voljo za nakup digitalnega knjižničnega gradiva. Vse strani, ki so del tega kompleksnega ekosistema, morajo pozabiti na predsodke in si naliti čistega vina, pravijo raziskovalci Civic Agende: »Ustvarjalci vsebin in imetniki pravic morajo biti prepričani, da prihodnji poslovni modeli, ki podpirajo javni dostop, ne bodo škodovali njihovim pravicam, da učinkovito tržijo digitalne vsebine. Po drugi strani pa morajo tudi knjižnice pogumno in brez zadržka opozarjati na pomen javnega dostopa, pri čemer naj vendarle ostanejo odprte za razne možnosti, kako lahko to v praksi dosežejo« (Civic Agenda 2012, 26-27). Do zdaj takega kompromisa vpletenim še ni uspelo doseči.

Zadovoljivega dogovora ne morejo doseči založniki in knjižnice tudi v evropskih državah. Na Danskem so knjižnice in veliki založniki leta 2011 ustanovili osrednji portal eReolen.dk, da bi uporabniki imeli dostop do e-knjig z ene točke, a so že konec leta 2012 založniki iz projekta izstopili in ustanovili svojo storitev ebib.dk. V Franciji branje e-knjig strmo narašča – povečalo se je za 8 odstotkov samo v obdobju med marcem in septembrom 2012, toda izposoja e-knjig založnike, pravijo knjižničarji, ne zanima. V Nemčiji založniki vzpostavljajo storitve za izposajo e-knjig, med njimi tudi Amazon, ki ima svojo knjigarno.

V pogojih e-založništva torej založniki in razni posredniki narekujejo pravila igre, ki se jim javne knjižnice morajo prilagajati. Založniki najpogosteje uveljavljajo naslednje modele prodaje knjig za knjižnice in načine izposoje:⁴²

i. Discovery Terminals). »3M je izjemno prodoren sistem, ki je odpravil številne pomanjkljivosti svojih predhodnikov in tekmecev,« pravi Renata Zamida v članku »Preseganje ovir pri vzpostavljanju izposoje (in prodaje) e-knjig v Sloveniji« (*Šolska knjižnica*, 22 (2012) 3/4, str. 239) in nadaljuje: »Če strnemo njegove glavne prednosti, so to samodejna sinhronizacija med različnimi napravami, zelo preprosta izposoja, lastni bralniki in terminali, zelo intuitivna in pregledna programska oprema (aplikacije) ter seveda lasten razvoj na vseh področjih (aplikacije, DRM, strojna oprema), o čemer lahko pri nas le sanjamo. V enem letu obstoja so začeli počasi izpodrivati poprej vodilni ameriški e-knjižnični sistem OverDrive, in to kljub temu, da knjižnicam vstop v svoj sistem krepko zaračunajo.«

⁴² Seznam predstavljenih modelov smo sestavili z uporabo raznih virov, zlasti: Civic Agenda (2012) *Libraries, e-Lending and the Future of Public Access to Digital Content* <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-on-libraries-elending.pdf>, Civic Agenda (2012) *Matrix: Models of Accessing Digital Content* <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>, OCLC (2013) *The Big Shift: Public Library Strategies for Access to Information in Any Format*, http://www.oclc.org/content/dam/campaign-landing-pages/en/214936_the-big-shift.pdf, Renata Zamida (2012) »Preseganje ovir pri vzpostavljanju izposoje (in prodaje) e-knjig v Sloveniji«, *Šolska knjižnica*, 22 (3/4), str. 237-245.

1. Omejeno število bralcev, ki lahko istočasno berejo e-knjigo (1 licence 1 loan system)

Model deluje tako, da naenkrat ima lahko le en bralec dostop do e-knjige. Če knjižnica želi omogočiti dostop še drugemu bralcu, mora kupiti dodaten izvod. Čas izposoje je lahko omejen, npr. na dva tedna. To model uporabljajo posredniki OverDrive, 3M in Baker & Taylor, a tudi nekatere pobude samih knjižničarjev, kot je, denimo, platforma CALIFA, v katero je vključenih 220 ameriških knjižnic, nekateri samozaložniki, npr. Pottermore, Smashwords in drugi. Obstajajo tudi razne verzije tega osnovnega modela. Ingram, denimo, prepušča založnikom, da sami določijo število hkratnih uporabnikov njihovih e-knjig in čas izposoje. EBSCO ponuja razne »pakete«, ki omogočajo dostop do e-knjige naenkrat enemu, trem ali neomejenemu številu bralcev. Apabi ima pravilo, da en član knjižnice lahko dostopa do največ šest e-knjig hkrati za največ tri tedne itn. Izjema med posredniki je ebrary, ki nima omejitev glede hkratnega števila uporabnikov ene e-knjige, kar ni naključje, če vemo, da je ebrary usmerjen na uporabnike iz akademske sfere. Poseben primer je tudi Brain Hive, ki omogoča neomejeno simultano uporabo posameznega naslova, če se vsi bralci, ki ga naenkrat uporabljajo, nahajajo v stavbi šole (ta sistem je namreč specializiran za osnovnošolske knjižnice v ZDA).

2. Mikro-plaćila za vsako posamezno izposajo

Model ne zahteva plačila za licenco, temveč knjižnica plačuje enotni znesek za vsako izposajo e-knjige, ki je v bazi. Ta način plačila uporabljata, denimo, Elib, ki je največji distributer e-knjig na območju Skandinavije, ter Brain Hive, ki je specializiran za zalaganje ameriških osnovnošolskih knjižnic z e-knjigami. Za vsako izposajo Elib zaračuna 2 evra, Brain Hive pa 1 dolar. Ker je distributerju v interesu, da člani knjižnic naredijo čim več izposoj (več ko je izposoj, večji je zaslužek distributerja), število bralcev, ki lahko naenkrat berejo e-knjigo, ni omejen, je pa zato posamična izposoja omejena na 28 dni. Ta model je lahko stroškovno bolj ugoden kot plačilo licence, a samo v primerih, ko knjižničarji pravilno predvidijo kako pogosto bodo člani izposojali določeno e-knjigo; če se pri tej oceni zmotijo bo strošek za knjižnico večji, kot bi lahko bil v primeru nakupa licence.⁴³

⁴³ Kot poroča Renata Zamida (2012, 240-241) je prav to knjižnice na Švedskem »pošteno udarilo po prstih, saj so na nepričakovano visoki izposoji knjižne uspešnice založbe Bonnier, biografije nogometaša Zlatana Ibrahimovića (za primerjavo, v prvem mesecu dni je bilo prodanih skoraj pol milijona knjig) potrošile skoraj ves letni proračun, namenjen izposoji e-knjig, zato je Elib pozneje letos [2012] knjigo umaknil iz ponudbe za

3. Vnaprej določeno število izposoj za vsak izvod e-knjige

Založnik lahko določi maksimalno število izposoj enega izvoda e-knjige, nadaljnja izposoja pa je mogoča samo s ponovnim nakupom licence. Ta model uporablja založba Harper Collins od marca 2011. Po 26 izposojah mora knjižnica ponovno plačati za licenco, da lahko omogoči svojim članom dostop do e-knjige.

4. Odkup za knjižnice z zamikom (embargo)

Nekateri založniki knjižnicam ne dovolijo takojšnjega nakupa novih izdaj e-knjig, temveč z zamikom. Primer je založba Penguin, ki je določila šest mesečni embargo na prodajo novih naslovov knjižnicam. Poleg tega Penguin od knjižnic zahteva ponovno plačilo licence za uporabo e-knjige po enem letu, v zameno pa ponuja neomejeno število izposoj.

5. Delitev dobička

Ta poslovni model je razvil Bilbary. Če si član knjižnice želi izposoditi e-knjigo in knjižnica te knjige nima v svoji zbirki, sistem samodejno ponudi članu možnost nakupa te knjige prek sistema Bilbary. Za vsaki tako izvedeni spletni nakup dobi knjižnica 50 odstotkov dobička. Model je zvit, saj knjižnicam ponuja, poleg mamljive možnosti zaslužka, tudi neomejeni dostop do e-knjig, brez običajnih licenčnih omejitev.⁴⁴

knjižnice«. Na Švedskem sicer eksperimentirajo tudi z »dvojnim licenciranjem« starejših izdaj. Primer je pilotni projekt mestne knjižnice iz Stockholma, založbe Ordfront in založbe in distributerja e-knjig Publit, ki naj bi imel sinergične učinke in prinašal koristi vsem partnerjem v projektu: knjižnica pomaga založnikoma pri digitalizaciji njihovih starejših izdaj in si s to storitvijo zagotovi uporabo digitaliziranih starejših izdaj ter možnost dostopa do vseh njihovih novejših izdaj. Prim. Hannes Eder (2013) *The Swedish Model: Or How We Learned to Stop Worrying and Love Ebook Lending*, <http://www.theliteraryplatform.com/2013/08/the-swedish-model-or-how-we-learned-to-stop-worrying-and-love-ebook-lending/>.

⁴⁴ Ta model nekoliko spominja na poskuse založnikov, da bi uporabili razvejano mrežo javnih knjižnic za prodajo tiskanih knjig, zlasti v današnjih časih, ko se število knjigarn zmanjšuje. Pri teh poskusih združevanja knjigotrštva s knjižničarstvom bi torej knjižničarji kot del javnega sektorja (in torej z javnimi sredstvi) podpirali zasebni knjigotrški sektor. V zgodovini knjižničarstva sicer poznamo tudi obdobja, ko so se z izposojajo knjig ukvarjale zasebne komercialne knjižnice: najprej sredi 17. stoletja, ko so se z izposojajo knjig za plačilo ukvarjali knjigarnarji in knjigovezi v Nemčiji in Angliji, potem pa zlasti v 18. stoletju, ko je bila ta dejavnost že toliko komercialna, da se je lahko osamosvojila. Komercialna izposoja knjig je obstajala tudi v Sloveniji: najbolj znana je bila Kleinmayrjeva izposojevalnica knjig v Ljubljani, iz katere se je ohranil katalog knjig namenjenih izposoji, ki ga je ta knjigarnar natisnil leta 1795. Ignac Alojz Kleinmayr je očitno skrbno izbral knjige, ki si jih je bilo mogoče izposoditi v njegovi knjigarni, kajti tiste, ki so se tudi sicer dobro prodajale, so bile namenjene samo prodaji. Z razvojem izobraževalnega sistema so se razvile tudi javne knjižnice. Komercialne knjižnice so še nekaj časa obstajale poleg javnih, vendar so do 20. stoletja slednje povsem prevladale, »zasebna pobuda« pa se je še naprej ohranila na področju knjigotrštva. Prim. Anja Dular (2002) *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije in Aldo Milohnič (2011) *Quid*

Poslovni modeli, ki so jih razvili založniki in distributerji e-knjig, razen redkih izjem, ne podpirajo funkcij javnih knjižnic, ki so v veljavi že več stoletij.⁴⁵ Javne knjižnice imajo namreč naslednje temeljne naloge:

1. trajno hranjenje del za prihodnje generacije,
2. posojanje del članom knjižnic;
3. kopiranje odlomkov iz del v obsegu, ki ga določa avtorsko pravo;
4. medknjižnična izposoja;
5. prenos v druge formate, če je hramba in uporaba izvirnika ogrožena.

Razen zadnje funkcije, ki jo opravljajo nacionalne knjižnice v smislu hranjenja enega izvoda za prihodnje generacije z izjemno zaprtim dostopom do hranjenih del, drugih naštetih funkcij javnih knjižnic v e-založništvu ni mogoče zagotoviti. Založniki imajo navadno avtorske pravice, ki so teritorialno omejene, zato tudi zahtevajo, da so člani knjižnic le prebivalci na teritoriju, za katerega imajo avtorske pravice, nekateri pa tudi zahtevajo, da so uporabniki njihovih e-knjig izključno člani knjižnice, ki je zakupila licenco za posojanje. Striktno upoštevanje tega pravila preprečuje medknjižnično izposajo.⁴⁶ Trenutno veljavni predpisi omogočajo knjižnicam, da tiskane knjige (materialne objekte) reproducirajo in/ali prenesejo v druge formate, če je hramba in uporaba izvirnika ogrožena, pri e-knjigah pa to ni več mogoče. Ne dopušča pa tudi kopiranja del v obsegu, ki ga dopušča zakon o avtorskih pravicah, ne dopušča medknjižnične izposoje ali spremembe formata, da bi dela lahko bila dostopna hendikepiranim osebam. Popolnoma nesprejemljivo pa je, da imajo založniki –

pro quo ali o nekaterih anahronizmih slovenske založniške politike, v: Maja Breznik, *Posebni skepticizem v umetnosti*, Ljubljana: Sophia, str. 181-193.

⁴⁵ Ali celo dlje: čeprav ne v današnji obliki, knjižnice obstajajo že več tisočletij; od drugega tisočletja pred našim štetjem so jih poznali v Anatoliji, Egiptu, Indiji, Perziji, Rimu itn. Prim. Lionel Casson (2002) *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press.

⁴⁶ V tem kontekstu je zanimiva odločitev mestne knjižnice iz Dresdna, ki je od 2. avgusta letos dala možnost vsem prebivalcem Nemčije, ne glede na kraj stalnega ali začasnega bivanja, da se prek spleta včlanijo v njihovo knjižnico in tako dobijo možnost izposoje e-knjig iz njihove zbirke. Poteza knjižnice je možni izhod v sili, čeprav problema prepovedi medknjižnične izposoje e-knjig ne rešuje. Prim. Nate Hoffelder (2013) Dresden Municipal Library Expands Library eBook Program to Include All of Germany, <http://www.the-digital-reader.com/2013/08/02/dresden-municipal-libraries-expands-library-ebook-program-to-include-all-of-germany/>.

zavoljo zastarele in v tem primeru tudi neprimerne avtorskopravne ureditve – pravico prepovedati knjižnicam nakup nekaterih ali celo vseh njihovih e-knjig s pretvezo, da bi jim knjižnično posojanje teh del prizadejalo gospodarsko škodo. Zaradi kratkoročnih koristi delajo dolgoročno škodo: poleg tega, da s tem onemogočajo javne knjižnice pri opravljanju njihovega temeljnega poslanstva, škodujejo tudi sebi in avtorjem, katerih knjige objavljajo, kajti založniki niso nikoli bili tako dobri čuvaji literarne kulturne dediščine, kakor so to bile (in upajmo, da še bodo) javne knjižnice in arhivi.⁴⁷ Založniki, distributerji in knjižničarji bodo morali poiskati kompromis v prihodnjih medsebojnih dogovorih, pri čemer tudi zakonodajna veja oblasti, ki mora skrbeti za normativno varstvo javnega interesa, ne more sedeti križem rok. Tako meni tudi IFLA: »Da bi zagotovili možnost e-posojanja potrebujemo ustrezne licenčne rešitve, to je sporazume z založniškimi združenji o standardiziranih pravilih licenciranja, ki bodo omogočili knjižnicam, da po njihovi lastni presoji ter pod razumnimi in poštenimi pogoji, zagotavljajo svojim članom dostop do vseh del izdanih v elektronskih formatih. Da bi lahko ohranjali kulturno dediščino, potrebujemo pravno podporo, ki nam bo omogočila, da zbiramo, hranimo in zagotavljamo dostop do vseh del izdanih v elektronskih formatih.«⁴⁸ Celo poročilo OECD (2011, 61) opozarja na »affordable public access to digital forms of knowledge and culture« in zakonodajalcem priporoča ustrezne ukrepe. Dodatna težava za (zlasti manjše) javne knjižnice je tudi dokaj zahtevno administriranje številnih licenčnih aranžmajev, saj so poslovni modeli založnikov e-knjig, kot smo lahko videli zgoraj, zelo različni.

Situacija v Sloveniji morda še ni kritična, a če se želijo knjižnice ustrezno pripraviti na velike spremembe, ki jih prinaša povečan obseg e-knjig, bo nujno čim prej pripraviti celovito strategijo razvoja knjižničnih e-zbir, sprejeti nekatere nujne zakonske spremembe, ki bodo knjižnicam omogočile nemoteno izvajanje njihovega poslanstva tudi na tem področju, ter hkrati spodbuditi domače založbe k ustvarjanju večje in bolj pestre ponudbe e-knjig v slovenščini. Pri vsem tem že zamujamo, zato si pasivnosti v prihodnje ne moremo več privoščiti. »Nihče si ne želi,« pravi Renata Zamida, »da bi knjižnice, ki so pri nas ključne

⁴⁷ »Ni dopustno, da so založniki ali distributerji hkrati tudi 'garanti' trajne hrambe del, s katerimi [v obliki začasnih licenc] zalagajo knjižnice. [...] Arhiviranje bo najbolj zanesljivo opravljeno, če bo zaupano ustanovam, ki se primarno ukvarjajo s hrambo intelektualnih vsebin.« Charles Hamaker (2011) *Ebook on Fire: Controversies Surrounding Ebooks in Libraries*, *Information Today*, let. 19, št. 10, december 2011, <http://www.infotoday.com/searcher/dec11/Hamaker.shtml>

⁴⁸ Citat je sklepni odstavek dokumenta *IFLA E-Lending Background Paper*, 22. februar 2012, str. 14-15, <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>.

ustanove za razvoj bralne kulture, prehitela tuja podjetja, ki sama vzpostavljajo programe izposoje (npr. Amazonov *Kindle Lending Program*). Ko bodo te platforme začele tudi uradno omogočati izposajo e-knjig v slovenščini, bodo slovenske knjižnice le težka nadoknadile zamujeno, kar je predvsem resno opozorilo za (prepočasi) delujoča nacionalna telesa, ki delujejo na tem področju.« (Zamida 2012, 238)

DOSTOPNOST E-KNJIG V SLOVENSKIH KNJIŽNICAH IN JAVNIH ZBIRKAH

NUK

S trajnim ohranjanjem digitalnih virov ima NUK nalogo, da vzdržuje digitalni arhiv po referenčnem modelu OAIS (Odprti arhivski informacijski sistem) oziroma zaupanja vreden repozitorij (angl. trusted digital repositories). Ta programski paket omogoča vse postopke, ki so potrebni za trajno ohranjanje, vključuje celoten proces od prevzema, ohranjanja in prikazovanje gradiva, razloži Janko Klasinc v intervjuju julija 2013:

NUK praviloma prejme e-knjige v formatu, v katerem so bile objavljene. Najbolj primeren format za trajno ohranjanje je arhivski standard pdf/a, ki je seveda nekoliko omejen, saj določa, katere elemente sme datoteka vsebovati. V idealnih razmerah, ki jih najbrž nikoli ne bomo dosegli, bi že tisti, ki ustvarja datoteko (urednik, oblikovalec...) poskrbel za to, da je publikacija skladna s standardom pdf/a: da ne vsebuje elemente, ki jih po tem standardu ne bi smela vsebovati in bi kot tako publikacijo tudi izdal. Toda v praksi seveda ni tako. Veliko je navadnih pdf datotek in precej epub in mobi formatov. Zadnja formata nista problematična, saj gre v bistvu samo za grob tekst, za katerega je določeno, kako se prikazuje na različnih napravah, kar s stališča konverzije v druge, bolj obstojne formate ni problematično. Večji problem je navaden pdf, kajti ta res ni primeren za trajno ohranjanje in prav ta je najbolj pogost. Problem je predvsem, da lahko pri konverziji nekoliko »pokvarimo« grafično obliko. Ni nujno, da se to zgodi – odvisno je od tega, ali je kompleksen in v kolikšni meri je založnik vsebino oblikoval. Upamo, da bomo v prihodnje uspeli več narediti na osveščanju založnikov o tem, da že pri oblikovanju pomislijo na morebitne težave s trajnim ohranjanjem, saj nekaterih elementov oblikovanja pdf/a ne dopušča. Na Nizozemskem, kjer, denimo, nimajo zakona o obveznem izvodu, se je njihova nacionalna knjižnica, po mojem vedenju, dogovorila z zavezanci, da vse gradivo

oddajo v pdf/a formatu. Ne vem, kako jim je to uspelo, ampak to je res odlično z vidika trajnega ohranjanja.

1. Zbiranje e-knjig z obveznim izvodom

NUK pridobiva e-knjige preko sistema oddaje obveznih izvodov, kot je določeno v Pravilniku o hranjenju, uporabi in izločanju obveznih izvodov publikacij in v Pravilniku o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (oba sprejeta leta 2007). Preko spletnega mesta Svarog lahko zavezanci oddajo obvezni izvod, kot določa »Zakon o obveznem izvodu publikacij« (2006, popravki v letu 2009) oziroma 2. odstavek 7. člena Pravilnika o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod. V NUK-u se sicer trudijo, da bi čim več tega gradiva dobili preko Svaroga, a za zdaj dopuščajo tudi izročanje gradiva po elektronski ali navadni pošti. Ob oddaji gradiva se uporabniki portala Svarog lahko odločijo tudi o pogojih uporabe in o dostopu do gradiva, ki ga izročajo. Zavezanec mora izpolniti obrazec, v katerem označi, kateri dostop imajo lahko člani knjižnice do gradiva, ki ga izroča: omejen ali javni (prosti) dostop.⁴⁹ Obrazec izpolni za vsako publikacijo oziroma izvod (pri serijskih publikacijah, denimo, mora obrazec izpolniti za vsako številko). Omejeni dostop pomeni, da bodo imeli uporabniki dostop zgolj v prostorih knjižnice na računalniku, kot je povedal Janko Klasinc, brez optične enote, USB vhoda in povezave v svetovni splet.⁵⁰ Javni dostop je oddaljen dostop preko spleta do gradiva v digitalni knjižnici. Zavezanec pa se lahko odloči tudi za dostop z zamikom (določi, na primer, da je prvo leto dostop omejen, po preteku tega obdobja pa dovoli javni dostop). Če zavezanec odda gradivo po drugih poteh, mora izpolniti poseben obrazec, ki je objavljen na portalu dlib.si, v dveh izvodih in ga podpisanega poslati v NUK. S podpisom založnik ali imetnik avtorskih pravic da NUK-u dovoljenje za izbrano obliko dostopa. Če pa je neko gradivo opremljeno z licenco CC, lahko NUK da gradivo na voljo javnosti brez obrazca ali posebnega dogovora. Imetnik avtorskih pravic lahko pozneje zahteva, da se vključeno gradivo umakne iz javnega dostopa, ne more pa vplivati na omejen dostop v prostorih NUK-a.

⁴⁹ S to izjavo se zavezanec obveže, da je bil uredil prenos avtorskih pravic in da ima NUK pravico omogočiti javni (prosti) dostop. Če bi se pozneje izkazalo, da se je zavezanec motil, bi NUK delo umaknil, še vedno pa bi imel pravico do obveznega izvoda oziroma omejenega dostopa.

⁵⁰ Iz intervjuja je bilo mogoče ugotoviti, da v NUK-u razmišljajo, da bi obvezne izvode ponudili tudi na mobilnih napravah uporabnikov v prostoru knjižnice, a v tem primeru bi bilo preprečevanje morebitnih zlorab drago in zapleteno.

Po zakonu o obveznem izvodu morajo založniki umakniti morebitno elektronsko zaščito in omogočiti »uporabo obveznega izvoda vsaj v prostorih te organizacije ali za študijske in raziskovalne namene«.⁵¹ Lahko pa dovolijo širšo prosto uporabo svojih gradiv z dostopom preko interneta, s čimer dobi knjižnica pravico, da gradivo uvrsti v digitalno knjižnico. Digitalna knjižnica Slovenije dLib.si tako pridobiva avtorsko varovana dela, ki so jih imetniki pravic dovolili »dati na voljo javnosti« preko interneta.

2. Digitalizirane e-knjige

Način pridobivanja e-knjig je tudi digitalizacija vsebin na papirju ali drugih nosilcih. Nevarovana avtorska dela, se pravi, dela, ki so prosta avtorskih pravic, ker so starejša od zakonsko predpisanega trajanja avtorskih pravic, so bila tudi osnova za vzpostavitev osnovnega repozitorija digitalne knjižnice, ki je na voljo javnosti preko interneta brez omejitev in brezplačno. Za ta dela ima knjižnica nedvomno zakonsko podlago, da lahko dela digitalizira, jih hrani in daje na voljo javnosti.

Imamo različne kriterije, katere publikacije prej digitalizirati. Če je gradivo obrabljeno, če se več uporablja in je zaradi tega poškodovano in ogroženo, pride prej na vrsto za digitalizacijo. Razni oddelki NUK-a izbirajo pomembnejše gradivo s posameznih področij oziroma iz tematskih sklopov. Nekateri predlogi prihajajo tudi iz posebnih zbirk, ki jih imamo v NUK-u: v kartografski zbirki, na primer, vedo, kaj je pomembnejše s področja kartografije, v zbirki starih tiskov enako za svoje področje, glasbena zbirka določa prioritete pri notnem gradivu ipd. Strokovne kriterije imamo, nimamo pa zelo dodelane strategije digitalizacije. Naše ključno vodilo je, da se čim več digitalizira in da po možnosti digitaliziramo tiskano knjižnično gradivo v celoti. Pri tistih serijskih publikacijah, pri katerih so avtorske pravice že potekle, smo se že zelo približali cilju, saj bo vse iz naših zbirk kmalu digitalizirano. Potem gremo še na knjige.

⁵¹ Zakon o obveznem izvodu publikacij, 7. člen o elektronskih publikacijah:

- (1) Elektronske publikacije, ki so predmet obveznega izvoda, morajo biti predložene brez elektronske zaščite ali pa morajo zanje založniki ali drugi primerljivi subjekti zagotoviti nacionalni depozitarni organizaciji dostopno geslo za prevzem.
- (2) Dostopno geslo za prevzem elektronske publikacije z njenimi bistvenimi spremembami in dopolnitvami, ki ustrezajo pojmu izdaje iz 12. točke 2. člena tega zakona, zagotavlja nacionalni depozitarni organizaciji prevzem publikacije in njeno trajno hranjenje v pomnilniških kapacitetah organizacije.
- (3) Dostopna gesla za končne uporabnice ali uporabnike elektronskih publikacij in pogoji uporabe se določijo s posebnimi dogovori med založniki oziroma izdelovalkami ali izdelovalci (v nadaljnjem besedilu: izdelovalci) elektronskih publikacij in nacionalno depozitarno organizacijo, tako da je mogoča uporaba obveznega izvoda vsaj v prostorih te organizacije ali za študijske in raziskovalne namene.

Gradivo na krhkih nosilcih, pri katerih je trajna obstojnost vprašljiva, knjižnica lahko digitalizira, da prepreči izgubo gradiva, in ga hrani v svoji zbirki, vendar, če so gradiva avtorsko varovana, jih ne more dati na voljo javnosti. Avtorsko varovana dela so tako lahko dostopna v prostorih knjižnic na določenih računalnikih, podobno kot mikrofili.

V e-knjižnici dLib so med letoma 2009 in 2012 zbrali okoli 2.700 e-knjig v pdf formatu (Letno poročilo NUK, 2012, str. 64): to gradivo vključuje digitalizirano gradivo in knjige v izvirno digitalni obliki, če so imetniki avtorskih pravic dovolili objavo. Gradivo, ki je doslej na voljo v digitalni knjižnici, pregleduje in uporablja vse več ljudi: v letu 2012 so spletno mesto dLib obiskali 3,5 milijon krat.

Združenje slovenskih splošnih knjižnic

Poslovno združenje splošnih knjižnic vključuje vseh 58 splošnih knjižnic. Knjižnična mreža je razvejana po vsej Sloveniji. Med splošnimi knjižnicami je 10 osrednjih območnih knjižnic, ki za manjše knjižnice na območju, ki ga pokrivajo, opravljajo naloge, opredeljene v Pravilniku o osrednjih območnih knjižnicah, denimo, svetovalno službo. Združenje med drugim daje tudi pobude za različna povezovanja knjižnic, zato je bilo aktivno vključeno pri uvajanju e-knjige v knjižnice. V prvi polovici 2013, ko se je na pobudo Študentske založbe v splošnih knjižnicah pričela faza testiranja izposoje e-knjig na portalu Biblos, je Združenje delovalo kot »konzorcij« knjižnic. Knjižnice so že imele omejene izkušnje z delovanjem konzorcija, izposojajo e-knjig ali pogajanje z založniki za javno izposojajo e-knjig v preteklosti.⁵² A ponudba Študentske založbe je bila prva ponudba za večji obseg slovenskih leposlovnih e-knjig, ki so si ga splošne knjižnice, kot je povedala predsednica društva Vesna Horžen, želele že dalj časa ponuditi članom in članicam knjižnic.

⁵² Knjižnice so že pred skorajda desetimi leti ponudile zbirko e-knjig EBSCOhost s precej obsežno zbirko naslovov strokovnega gradiva v tujih jezikih. Gradivo so knjižnice pridobile preko konzorcija COSECProjekt eIFL *Direct* (Electronic Information for Libraries *Direct*), ki je nastal leta 1999 kot skupni projekt ustanov Zavoda za Odprto družbo (del omrežja Sorosovih skladov) in EBSCO Publishing, ki je eden največjih dobaviteljev elektronskih in tiskanih strokovnih in znanstvenih revij na svetu. Projekt eIFL *Direct* je od leta 2003 del mednarodnega konzorcija [eIFL.net](http://eifl.net) in konzorcija slovenskih knjižnic za nabavo – [COSEC](http://cosec.si). Dostop do baz podatkov servisa EBSCOhost imajo knjižnice, ki sodijo med neprofitne organizacije: visokošolske, splošne in specialne knjižnice. E-knjige (leposlovje v zelo omejenem številu) je pred leti ponudila tudi Mestna knjižnica Ljubljana, ki se je z e-knjigarno Ruslica pogodila za izposojajo okoli 100 naslovov. Knjižnica je hkrati ponudila tudi bralnike in tako prva raziskovala, kako bi bilo mogoče ponuditi e-knjige in bralnike v javnih knjižnicah.

Združenje je stopilo v pogajanja s Študentsko založbo spomladi 2013, medtem ko je potekalo testno obdobje portala Biblos v 10 splošnih knjižnicah.⁵³ Z Ministrstvom za kulturo so se knjižnice dogovorile, da nakup e-knjig sodi v okvir nakupa knjižničnega gradiva in da jih lahko kupijo s sredstvi, ki jih knjižnice dobijo od Ministrstva za kulturo za knjižnično gradivo. Kot je povedala Vesna Horžen, so knjižnice aktivno sodelovale pri oblikovanju modela javne izposoje s Študentsko založbo. Vloga Združenja je bila, da kot vmesni člen knjižnicam posreduje informacije iz založbe, zato da so vse knjižnice res dobile iste informacije, in da se je tako lahko oblikovalo skupno stališče vseh knjižnic. A na koncu je vsaka knjižnica pristopila k projektu po lastni presoji in podpisala pogodbo z založbo kot samostojen pravni subjekt. Naloga koordiniranih pogajanj je bila, da skupaj oblikujejo model, ki bi bil ustrezen za vse knjižnice, in da dosežejo tudi primerno ceno.

Študentska založba je knjižnicam najprej ponudila licence za posamične e-knjige, kar bi bilo za knjižnice dražje in manjše knjižnice tako ne bi mogle pridobiti celotne baze naslovov. Cilj Združenja je bil, kot je povedala Vesna Horžen,

da omogoči enako dostopnost do te baze e-knjig vsem prebivalcem v Sloveniji, v najmanjši ali največji knjižnici, zato so se dogovorili za model, ki vsem knjižnicam omogoča paketni nakup vseh naslovov, ki so na portalu. Uspelo se nam je dogovoriti za tak model, zato imamo vse knjižnice na voljo osnovni model, ki vključuje vse naslove na portalu, za katerega plačujemo enako ceno. Če knjižnica želi dodatno ponudbo, več izvodov neke e-knjige, lahko dokupi licenco, če ugotovi, da je povpraševanje po tem naslovu večje. Do 1. julija smo skupaj s Študentsko založbo in z upravnim odborom Združenja oblikovali pogodbo. Dogovorili smo se za polletno članarino, saj se je pogodba podpisala s 1. julijem, in da bo Študentska založba do konca leta zagotovila 500 naslovov e-knjig v paketu. K nakupu e-knjig je pristopilo 44 knjižnic. Cena za polletno naročnino za osnovni paket, v katerem so vsi naslovi po en izvod, je 1.500 evrov. Letna članarina ter nakup e-knjig in letni nabor naslovov bi bila podvojena v primerjavi s sedanjo polletno, če bi se takšen model obdržal tudi v bodoče.

Kot pravi predsednica Združenja, se bo model v prihodnje verjetno spremenil, ker niso dosegli pričakovanih rezultatov, s katerimi bi bili zadovoljni bodisi založba ali knjižnice. Z

⁵³ Javna izposoja e-knjig v sistemu Biblos se opira na povezavi portala Biblos in knjižničnega informacijskega sistema Cobiss. Pri povezavi obeh sistemov je sodeloval IZUM.

Vsa dela so bibliografsko popisali v Mestni knjižnici Ljubljana (MKL), predhodne zapise (CIP) so naredili v NUK,. Prenos v lokalne baze knjižnic je potekal paketno preko IZUMa.

vidika knjižnic »paketni nakup ni izpolnil pričakovanj glede izbire, ki je skromna po številu, pestrosti in atraktivnih naslovih, zato je bil tudi odziv uporabnikov skromen«.

»Knjižnice in uporabniki so nestrpno pričakovali ponudbo, kakršno je dala Študentska založba. A ko smo to možnost odprli [v času testnega obdobja], je bila izposoja večja, kot je zdaj. Vzroki so že zgoraj omenjeni – da je v bazi malo atraktivnih naslovov e-knjig –, zato se v knjižnicah redno izposoja od 500 obstoječih le 200 naslovov in 50 je takih, ki so za bralce res zanimivi. Novi naslovi se trenutno ne dodajajo.«

Problem naj bi bil predvsem v tem, da drugi založniki ne vidijo priložnosti za sodelovanje v sistemu Biblos. Predsednica združenja domneva, da založnikom verjetno ne ustreza poslovni model, da morda nimajo dovoljenja avtorjev ali pa se bojijo, da ne bodo več mogli prodati tiskanih izvodov, če bodo dali e-izdaje na voljo za javno izposajo. Knjižnice so zainteresirane pomagati razviti portal Biblos, ga podpirajo in bi želele, da iz njega nastane, kar si želita obe strani: da bi bil nabor pester, da bi v njem sodelovalo čim več založnikov, ki bi v njem videli interes ne le v tržnem smislu, temveč tudi v smislu dostopnosti gradiva. Želeli bi imeti model, ki bi izpolnil pričakovanja založnikov in knjižnicam omogočil čim večji dostop do gradiv. Vsi tudi upajo, da bo morda razpis Javne agencije za knjigo za izdajo e-knjig spodbudil založnike, da se bodo v večjem številu pridružili portalu Biblos.

S Študentsko založbo iz teh razlogov razmišljajo o začasni rešitvi, da odstopijo od paketnega nakupa in se pogovarjajo o nakupu posameznih licenc, kar bi, menijo knjižnice, morda bolj ustrezalo tudi založnikom. Pri trenutnem modelu licenčnega odkupa e-knjig knjižnice moti, da, ko poteče čas licenčne pogodbe in če pogodbe ne podaljšajo, nimajo pravice do arhivskega izvoda e-knjige. Zato bi rade dobile pravico, ki jo npr. omogoča italijanski ponudnik e-knjig MediaLibraryOnLine (Klemen 2013, 329), da knjižnice lahko obdržijo arhivski izvod tudi po prekinitvi licenčne pogodbe. Osrednja knjižnica Srečka Vilharja iz Kopra, kjer zagotavlja storitve za italijansko manjšino, ima pogodbo s tem italijanskim distributerjem e-knjig, s katero je pridobila pravico do arhivskega izvoda, ki bi jo rade knjižnice dobile tudi od slovenskega ponudnika.

Knjižnice se trenutno ukvarjajo z dostopom do e-knjig na ravni aktualnih in izvedljivih ukrepov, na primer vprašanja arhivskega izvoda, vprašanja nakupa licence ali celega paketa, o čemer se lahko pogajajo na konkretnem primeru s Študentsko založbo; z občimi problemi, s katerimi se ukvarjajo po celi Evropi, pravi predsednica, pa se ta trenutek ne ukvarjajo. Ker se spreminja Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, so knjižnice dale dve pobudi za

spremembo: knjižnice bi, prvič, rade dosegle, da bi jih izenačili z izobraževalnimi institucijami na področju pedagoškega dela, zato da jim ne bi bilo treba plačevati nadomestil za izobraževalne programe. In, drugič, dale so pobudo, da bi bila brezplačna uporaba gradiva, ki niso urejeno s prodajnimi ali licenčnimi pogodbami, na računalnikih v knjižnicah (t.i. javna priobčitev na terminalih v knjižnicah za raziskovalne namene ali za namene zasebnega študija).

Knjižnice se sicer, po zatrjevanju predsednice združenja, ne čutijo ogrožene ob omejitvah dostopa do e-gradiv za javno izposoj:

»Sporočila zadnjega Frankfurtskega sejma so bila, da e-knjige ne bodo izpodrinile tiskanih in če največji založnik reče, da imajo strategijo razvoja tiskanih knjig še za nadaljnjih 50 ali 100 let, bi veljalo o tem razmisliti. Knjižnice zato ne morejo biti obsojene na skorajšen propad, je pa tudi dejstvo, da poleg izposoje knjižničnega gradiva počnejo še veliko drugih stvari. V naši strategiji (Strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020) smo predstavili, kaj želimo biti v prihodnosti. Prihodnost knjižnic gradimo na tiskani in e-knjigi in vseh drugih storitvah za naše uporabnike: kulturnih dogodkih, računalniškem in informacijskem opismenjanju, vseživljenjskem izobraževanju, bralni kulturi ... V knjižnicah se od jutra do večera za vse skupine prebivalcev dogaja ogromno stvari. Knjižnice so edine institucije v lokalnih okoljih, ki so odprte od jutra do večera in v katere lahko stopi vsak brez evra v žepu in lahko vsak najde kaj zase.«

Portal Zgodovina Slovenije – Sistory

Portal je primer specialne zbirke e-gradiv za področje zgodovinopisja, ki ga ureja Inštitut za novejšo zgodovino (INZ) od leta 2006 (za javnost odprt od leta 2008).⁵⁴ Julija 2013 sta portal v intervjuju predstavila Mojca Šorn in Andrej Pančur, ki je za temo te raziskave zanimiv, ker objavlja digitalizirane e-knjige in e-knjige drugih izdajateljev. Portal se od leta 2008 neprekinjeno razvija in širi. Pred dvema letoma so ga celo temeljito prenovili in ga preolikovali v *content management system* z bazo podatkov, ki so razporejeni v več nivojih: vsak dokument razvrstijo po različnih mapah, ki se hierarhično delijo po določeni tektoniki.

⁵⁴ Portal se financira iz infrastrukturnih raziskovalnih programov: prvo obdobje programskega financiranja je bilo med letoma 2006 in 2009, drugo pa med letoma 2010 in 2014. Inštitut sodeluje z ZRC SAZU pri vzpostavitvi nacionalnega spletišča za humanistiko in umetnosti, Slovenija je partnerica evropske mreže za digitalno raziskovalno infrastrukturo na področju humanistike in umetnosti (t.i. DARIAH: Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities, glej link: www.dariah.eu), zato je portal vključen v načrt razvoja raziskovalnih infrastruktur 2011–2020 pristojnega ministrstva za znanost.

Na začetku naj bi portal rabil kot opora raziskovalcem inštituta in za promocijo njihovega dela, a že kmalu so vključili tudi druge zainteresirane organizacije v konzorcij, v katerem so Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Zavod za šolstvo RS in drugi. Portal zadovoljuje potrebe širše skupine uporabnikov, muzealcev, arhivarjev, študentov in laične publike, ki se zanima za zgodovinopisje. Uporabniki imajo dostop brez kakršnih koli omejitev do gradiva, po katerem lahko brskajo z osnovnim iskalnikom in nadgrajenim iskalnikom, ki omogoča iskanje po rubrikah oziroma klasifikacijah in iskanje po samih pdf dokumentih. Na portalu objavljajo raziskave, rokopise, dokumente, diplomska dela, disertacije ipd., skratka vsa gradiva, ki so zanimiva za raziskovalce s področja zgodovinopisja in celo širše s humanistike in družboslovja. Med e-knjigami objavljajo dela založbe INZ iz zbirk Razpoznavanja in Vpogledi ter revijo Prispevki za novejšo zgodovino. Vse publikacije objavljajo s triletnim zamikom. Na spletni strani pa imajo tudi okoli 100 e-knjig raznih izdajateljev, za katera morajo dobiti dovoljenje:

Ne omejujemo se samo na dela, ki so že v javni domeni, temveč se spopadamo tudi z urejanjem avtorskih pravic. Odziv avtorjev je res dober – v več kot 90 odstotkov primerov se avtorji hitro odzovejo in z veseljem dajo soglasja. (M. Šorn)

Če se omejim na publikacije, to počnemo individualno – navadno tako, da se obrnemo na posameznega urednika ali založbo s prošnjo po sodelovanju. Splošnega obrazca za ta namen nimamo, prosimo za pisno soglasje, da se strinjajo z umestitvijo določenega dela na portal Sistory. Avtorske pravice potem urejamo sami: obrnemo se na posameznega avtorja in mu pošljemo poseben obrazec, ki smo ga oblikovali skupaj s pravno službo. Kot sem že prej omenila, naše osnovno izhodišče je, da dela objavljamo s triletnim zamikom, čeprav je čedalje več zanimanja, da bi se revije objavljale z dvoletnim zamikom. (M. Šorn)

Z zanimanjem založnikov smo lahko zadovoljni: vključili smo publikacije raznih založb, npr. Mladinske knjige, Obzorja, Modrijan, DZS, Slovenska matica itn. Z založbo Modrijan imamo pogodbo, da lahko objavljamo njihove publikacije s triletnim zamikom. Kar imajo v pdf formatu, nam izročijo v tej obliki, starejše gradivo pa digitaliziramo. Govorimo sicer o gradivu, ki je tematsko s področja zgodovinopisja. (M. Šorn)

Gradivo dobijo v pdf formatu, lahko pa tudi v epub, mobi in xml. Na spletnem mestu Sistory so e-knjige navadno objavljene v pdf in xml formatu, ki se jim zdi z vidika trajnega hranjenja najbolj primeren:

Originalni, izvorni xml format bi bil najbolj primeren za trajno hrambo. V digitalni humanistiki je dosti razširjen format tei [Text Encoding Initiative, glej: <http://www.tei-c.org/index.xml>], ki je uporaben tudi za označevanje starih tekstov. Od drugih formatov osebno najbolj stavim na epub. Sicer pa ni nujno, da je publikacija prav na našem portalu, saj imamo narejene tudi povezave. (A. Pančur)

E-publikacije opremijo z metapodatki po nadgrajenem Dublin Core-u [Dublin Core Metadata Initiative, glej: www.dublincore.org], ki ga priporočajo tudi drugim, ker je postal že standard.

PREDLOGI RAZNIH MODELOV DOSTOPA

Naloga raziskovalne skupine je bila predlagati možne modele dostopa do subvencioniranih e-knjig. Predlagani modeli dostopa upoštevajo specifičnosti slovenskega knjižnega trga in institucionalne okvire. Upoštevajo tudi zametke poslovnih praks v Sloveniji in v drugih državah, za katere ne moremo trditi, da so si že zagotovili prihodnost, a jih jemljemo v premislek in jih dopolnjujemo z novimi rešitvami. Izhodiščno načelo je vključitev že obstoječih podpornih mehanizmov in storitev, zato da bi bile morebitne nove storitve čim bolj ekonomične in prijazne za uporabnike. Predlagani modeli morajo upoštevati tudi ekonomski in socialni kontekst, v katerem delajo vsi vpleteni v knjižni trg (založniki, avtorji, knjižnice ipd.), da bi bil model vzdržen tudi v okolju e-založništva.

V premislek o modelih e-založništva je po našem mnenju potrebno upoštevati kriterije, ki so predstavljeni v spodnji razpredelnici.

Kriteriji	Elementi	Pojasnila
Način financiranja	1. subvencionirane knjige 2. nesubvencionirane knjige	Do del, ki so financirana iz javnih sredstev, morajo založbe zagotavljati splošen dostop sorazmerno z deležem javnega financiranja in s tehničnim razvojem.
Avtorskopravno varstvo del	1. dela, ki niso več avtorskopravno varovana; 2. avtorskopravno varovana dela, ki so v prodaji; 3. avtorskopravno varovana dela, ki niso več »na zalogi«.	Dela iz prve skupine so lahko dostopna v čim večjem obsegu; dela iz drugih skupin morajo zagotavljati ravnovesje med interesi avtorjev/založnikov in splošno pravico dostopa do informacij.
Načini dostopa do del (brezplačni ali plačljivi)	1. Enkraten ogled na določeni lokaciji (npr. knjižnici). 2. Enkraten ogled dela preko interneta (streaming).	Med osnovnimi možnostmi je veliko hibridnih načinov dostopa.

	3. Delo je mogoče prenesti na bralno napravo, vendar dostop ni neomejen (npr. zaradi DRM zaščite). 4. Delo je mogoče prenesti na bralno napravo, dostop je neomejen.	
Poslanstvo javnih knjižnic	1. Trajno hranjenje del za prihodnje generacije, 2. posojanje del članom knjižnic, 3. kopiranje odlomkov iz del v obsegu, ki ga določa avtorsko pravo, 4. medknjižnična izposoja, 5. prenos v druge formate, če je hramba in uporaba izvirnika ogrožena.	Trajno hranjenje del v tem kontekstu ne vključuje zakonske obveznosti NUK in založnikov, da arhivirajo obvezni izvod e-knjige v NUK-u po Zakonu o obveznem izvodu publikacij.
Licenčni dogovori med založniki in knjižnicami	1. Naenkrat ima lahko le en bralec dostop do e-knjige. Knjižnica ima naenkrat toliko dostopov, koliko »izvodov« je kupila. 2. Mikro-plaćila za vsako posamezno izposajo. 3. Vnaprej določeno število izposoj za vsak izvod e-knjige. 4. Odkup za knjižnice z zamikom (embargo).	Založniki imajo navadno avtorske pravice, ki so teritorialno omejene, zato zahtevajo, da so člani knjižnic le prebivalci na teritoriju, za katerega imajo avtorske pravice. Knjižnice del običajno ne dobijo v last, ne morejo jih arhivirati in trajno hraniti; člani knjižnic pogosto dostopajo do del na strežnikih založnikov ali posrednikov/distributerjev.

Pri določanju dostopa do e-knjig sta najpomembnejša vidika, ki ju je treba upoštevati, avtorskopravno varstvo del in »življenje knjig« na založniškem trgu, se pravi, taki družbenoekonomski odnosi med vpletenimi avtorji, uredniki, prevajalci in založbami, ki ohranjajo in izboljšujejo pogoje za proizvodnjo novih dobrin, pisnih del v obliki (t- ali e-) knjig. Modeli zato izhajajo iz teh dveh predpostavk.

I. Dela, ki niso več avtorskopravno varovana

Po avtorskem pravu so to dela vseh avtorjev, ki so umrli leta 1944 ali prej (glej Bogataj Jančič, 2010), razen nekaterih izjem, ki jih določa Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. Med izjeme, se pravi, nevarovane stvaritve spadajo (a) ideje, načela, odkritja; (b) uradna besedila

z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja, pri čemer velja, da so prevodi teh besedil varovani, razen če so objavljeni kot uradna besedila in (c) ljudske književne in umetniške stvaritve.

Med nevarovanimi stvaritvami, za katera so avtorske pravice pretekle, so dela klasičnih literarnih, strokovnih in znanstvenih vsebin, za katera obstaja širše zanimanje iz literarnih, splošno-izobraževalnih in raziskovalnih vzgibov. Nekatere založbe že omogočajo dostop do teh del v formatih, ki so prilagojeni sodobnim tehnologijam. Založbi Genija d.o.o in Multima d.o.o. dajeta knjige slovenskih klasikov in sodobnih avtorjev na voljo brezplačno v formatih pdf, ePub in mobi, Študentska založba preko platforme Biblos za javno izposajo, Ruslica in Eknjigarna Ptica pa na prodaj za razmeroma nizko ceno. Zbirke teh založb obsegajo med 50 in 170 naslovov. Povpraševanje po brezplačnih naslovih je veliko večje (Genija d.o.o. poroča o tudi do 2.000 prenosih takih del), zlasti tistih, ki se uporabljajo v splošnem izobraževanju.

Interes več javnih institucij (splošnih knjižnic, izobraževalnih institucij, ministrstva za izobraževanje, Zavoda za šolstvo, ministrstva za kulturo, Javne agencije za knjigo, denimo) je, da so ta dela čim bolj dostopna javnosti, tudi v posodobljenih formatih, ki omogočajo večjo razširjenost in lažjo uporabo. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod za šolstvo in izobraževalne institucije imajo nedvomen interes, da so dela klasičnih avtorjev na voljo za potrebe izobraževalnega procesa s čim manjšimi stroški za šoloobvezne otroke. V javnih knjižnicah pa ta dela lahko predstavljajo jedro e-zbirke splošno-izobraževalne knjižnice, ki ima lahko zanje primerljiv pomen, kakršnega ima Gutenberg Project, Internet Archive ali World Public Library v mednarodnem okolju.

Pretvorba takih del v e-knjige ni ne zahtevna ne draga, zato je smiselno, da se jo podpre z namenom, da se ta dela lahko trajno hranijo v javnih knjižnicah in so neomejeno na voljo članom splošnih in šolskih knjižnic. Pri pripravi takega programa bi bilo potrebno tudi zagotoviti, da bi e-knjige upoštevale referenčne izdaje klasičnih avtorjev in da bi bile uredniško brehibno pripravljene. Iz vseh teh razlogov predlagamo, da omenjene institucije oblikujejo program sofinanciranja, ki bi omogočil izdajanje, hranjenje in neomejen dostop (vključno z dostopom za osebe s telesnimi ovirami) do e-knjig slovenskih klasičnih del. Knjižnice bi tako lahko razpolagale z osnovno zbirko, ki bi jim zagotovila prostor v svetu e-knjižnic, v katerem preživetje javnih knjižnic ni samoumevno.

V praksi bi omenjene institucije to lahko izvedle s programom financiranja za izdelavo e-knjig, za katere bi morali izvajalci v pogodbi o financiranju prenesti avtorske pravice na upravljavca zbirke ali izbrati eno izmed Creative Commons licenc, kar bi knjižnicam omogočilo prosto upravljanje z zbirko in dajanje e-knjig na voljo javnosti. Z vidika knjižnic bi lahko bil prenos avtorskih pravic neizključen, se pravi, izdajatelji teh del bi lahko obdržali pravico prodajanja, distribuiranja in ponujanja del javnosti na svojih spletnih straneh ali drugje. S takim programom bi si splošne knjižnice zagotovile mesto v svetu e-knjig, spodbujale bi e-založništvo in promovirale zgodovinsko poslanstvo javnih knjižnic.

E-knjige, ki niso več avtorskopravno varovane, verjetno niso zanimive za e-knjižnične platforme, kot je Biblos, ker je njihovo skladiščenje in servisiranje povezano z dodatnimi stroški. Zato bi se nam zdelo smiselno za te knjige zagotoviti distribucijo in skladiščenje (arhiviranje) preko platforme, ki bi lahko zagotavljala javni interes, tj. dostop do teh e-knjig, ne glede na to, da te knjige ne bi ustvarjale nobenih prihodkov.

S stališča infrastrukture bi bilo smiselno, da za te e-knjige obstaja enotni repozitorij, ki bi uporabnikom omogočal enostaven prenos na njihove bralne naprave. Enotni repozitorij bi bil smiseln tudi zaradi stroškov vzdrževanja in nadzora nad kvaliteto e-knjižnih izdaj. Upoštevajoč infrastrukturne zmožnosti in že uveljavljene rešitve bi se nam zdelo smiselna integracija repozitorija e-knjig s sistemom COBISS. COBISS že ima razpoložljive strežnike in sistem identifikacije uporabnikov, tj. članov knjižnic, ki bi omogočal nadzor nad dostopom do e-knjig. E-knjige ne bi potrebovale zaščite DRM, dostopne pa bi bile v formatu(ih), ki v največji meri omogočajo interoperabilnost (trenutno v tej vlogi vidimo format ePub3). Bralci bi si knjige prenašali na programske ali strojne bralne naprave po lastni izbiri, kar hkrati pomeni, da predlagana rešitev ne predvideva razvoja posebnih novih programskih bralnih aplikacij (in s tem povezanih stroškov). Tako bi prišli do odprtega e-knjižnega ekosistema, ki je ekonomičen, ker se opira na obstoječo infrastrukturo in ne predvideva razvoja novih bralnih aplikacij, temveč se zanaša na obstoječo izjemno pestro izbiro na trgu (plačljivih in prostodostopnih za najrazličnejše kombinacije strojne in programske opreme).

V tak repozitorij bi se za nameček lahko vključile tudi založbe, ki bi rade dale svoje knjige na voljo javnosti brezplačno. Med temi založbami lahko identificiramo predvsem znanstvene

založbe, ki že zdaj ponujajo veliko e-knjig brezplačno preko interneta (Založba FDV, Založba ZRC, Digitalna knjižnica Pedagoškega inštituta, knjižne izdaje Mirovnega inštituta ipd.).

II. Avtorskopravno varovana dela

To je skupina knjig, ki so avtorskopravno varovane vse obdobje 70 let po avtorjevi smrti. V okolju tiskanega založništva so založniki subvencioniranih programov izpolnjevali pogoj o dostopnosti teh del s cenovno dostopnostjo, navzočnostjo v fizičnih knjigarnah in dostopom knjig v javnih knjižnicah, ki opravljajo nalogo zagotavljanja dostopa do informacij vsem, ne glede na nakupno sposobnost posameznika ali posameznice. Po avtorskopravni zakonodaji so javne knjižnice izgubile pravico do prostega javnega posojanja e-knjig, ki je postala izključna pravica imetnikov avtorskih pravic. Nekatere mednarodne institucije, IFLA in OECD, opozarjajo na ta problem, EBLIDA pa je celo začela s kampanjo za zakonske spremembe, s katerimi bi knjižnice dobile pravico do prostega javnega izposojanja e-knjig. A v trenutnih okoliščinah lahko javne knjižnice izposojajo e-knjige pod pogoji, o katerih se uspe med pogajanjem dogovoriti z založniki. Iz odgovorov v anketi – ko so založniki subvencioniranih programov s prepričljivo večino podprli trditev, da morajo založniki ohraniti pravice za ponujanje e-knjig na internetu proti plačilu za vso dobo trajanja avtorskih pravic –,⁵⁵ izhaja, da naj bodo po mnenju založnikov subvencionirane e-knjige v javnih knjižnicah na voljo le proti plačilu za vso dobo trajanja pravic. Vprašanje je, ali bi bil to primeren model za subvencionirane knjige, v nastanek katerih država (agencija za knjigo in javne knjižnice z odkupom) vложи tudi do 80 odstotkov potrebnih sredstev. Vprašanje, na katerega si mora (so)financer javnih programov odgovoriti, je, ali je (so)financiranje e-knjig upravičeno že, ker gre za »deficitarne programe« na založniškem trgu, ali pa bi moral tudi bolj odločno poseči v vprašanje dostopnosti teh del – da bi imele, denimo, javne knjižnice več pravic pri javnem posojanju subvencioniranih e-knjig, a na način, ki ne bi oškodoval vzdržnosti subvencioniranega založniškega sistema.

Četudi bi vsi vpleteni akterji sprejeli splošno načelno stališče, je vzdržnost subvencioniranega založniškega programa odvisna od mnogih – tudi naključnih – dejavnikov,

⁵⁵ Hkrati so založniki večinoma zavrnili tudi trditev, da morajo biti knjige, ki so subvencionirane, po določeni dobi na voljo brezplačno.

ki se lahko skozi čas hitro spreminjajo, zato se bodo morali modeli dostopnosti sproti prilagajati skozi redno dogovarjanje, ki bo upoštevalo interese vseh akterjev: avtorjev, založnikov, e-knjigarn, e-knjižnic, javnih knjižnic oziroma javnosti in javnih (so)financerjev. Dogovori o modelih dostopnosti avtorskoppravno varovanih del so lahko različni glede na to, ali ima knjiga pri prodaji »aktivno življenje« ali je v »mirovanju«, t.j. kriterij, ki so ga upoštevali Google in tožniki pri dogovoru o projektu Library Project. Iz tega razloga to delitev peljemo naprej v razmišljanje o modelih dostopa do e-knjig.

1. Avtorskoppravno varovana dela, ki so še v prodaji

To je skupina knjig, ki so avtorskoppravno varovane in imajo »aktivno življenje«. Založniki so se s komentarji v anketi razdelili na dve skupini. Prva skupina so tisti, ki menijo, da se agencija ne sme vtikati v distribucijo in da bo trg sam našel najboljši način za zagotavljanje dostopnosti. Druga skupina pa so tisti, ki menijo, da bi se morala agencija bodisi bolj aktivno vključiti v vprašanje distribucije e-knjig ali celo, da naj vzpostavi svoj sistem za prodajo in izposojanje e-knjig.

Trenutno obstajata dva portala, e-knjižnica in e-knjigarna Študentske založbe (Biblos) in e-knjigarna (eKnjige.emka) Mladinske knjige z načrtom, da se razširi še na področje izposoje. S tem si bosta portala konkurirala za e-knjige drugih založnikov, ki jih želita vključiti v ponudbo, za večjo in atraktivnejšo ponudbo, in za uporabnike. Drugi založniki so na obe ponudbi odgovorili z zadržanostjo, kot so potrdili sogovorniki v intervjujih in rezultati ankete; odziv je do določene mere mogoče pojasniti z objektivnimi razlogi (pomanjkanje denarja za pretvorbe del v e-knjige, denimo), a ne povsem. V anketi so le maloštevilne založbe, ki že izdajajo e-knjige ali jih nameravajo, poročale, da jih bodo izposojale preko sistema Biblos, čeprav je ta v času izvajanja ankete že obstajal. Iz tega sklepamo, da so razlogi, zakaj več založnikov ne sodeluje v sistemu Biblos, poleg objektivnih razlogov, tudi nezaupanje. Portal ki ne bo mogel ponuditi dovolj široke ponudbe knjižnih naslovov, bo životaril. Morda bi bilo mogoče to stanje preseči, če bi se oba portala dogovorila o usklajenem nastopanju na trgu in založnike (a tudi druge akterje s področja knjige) vključila v oblikovanje poslovnega modela in skupnega interesa. Ne nazadnje je veliko podobnih tujih portalov nastalo s podporo konzorcija založnikov, ki bi oba portala nedvomno okrepilo. Pod temi pogoji bi se založniki

raje odločali za vključevanje svojih e-knjig v portala. Neodvisno od zgornjega predloga bi Javna agencija za knjigo lahko pri obeh lastnicah portala, ker sta obe založbi tudi subvencionirani založbi, dosegla ugodnejše pogoje za subvencionirane knjižne naslove.

Agencija se lahko odloči tudi za možnost, ki jo je predlagala druga skupina – da vzpostavi svoj portal za prodajo in izposajo e-knjig. A ker obstajata že dva, je verjetno bolj smiselno, da vsi vpleteni poiščejo smiselne rešitve za optimalno delovanje obeh portalov.

Agencija pa se lahko odloči, da model prodaje prepusti založnikom in spodbuja dostopnost e-knjig samo preko javne izposoje na načina, kot sta:

A. Javno financiranje knjig v celoti

Eden izmed založnikov je med komentarji iz ankete opisal ta model in ga tudi kritiziral: »Prosta dostopnost e-knjig bi pomenila tudi uveljavitev mentalitete, da morajo biti te 'zastonj' oziroma brezplačne. V takšnem primeru se trg e-knjig sploh ne bo razvil, kar pomeni konec založništva na Slovenskem ali v najboljšem primeru njegovo amaterizacijo ... Zavzemamo se za cenovno dostopne tiskane in e-knjige, nikakor pa ne za brezplačne, ker je to poniževanje tako avtorjev kot založnikov. Tistega, kar je zastonj, ljudje navadno ne cenijo. Odločitev o brezplačnosti je lahko usodna za knjigo v slovenščini.« A kakor koli, e-knjige bi bile lahko prosto na voljo, če bi javno financiranje pokrilo vse stroške izdaje e-knjig založnika, vključno z režijskimi stroški. V tem primeru bi agencija lahko zahtevala, da so subvencionirane knjige dostopne v javnih knjižnicah za izposajo. Povišani stroški financiranja izdaje e-knjig bi se deloma lahko krili iz sklada za nakup knjižničnega gradiva, ki so ga knjižnice doslej namenile odkupu tiskanih izvodov (po dostopnih podatkih, okoli 20 odstotkov prihodkov založnika subvencionirane t-knjige). S tem vložkom v financiranje e-knjig bi javne knjižnice vnaprej odkupile e-knjige za svoje zbirke za ves čas in neomejeno izposajo. Nepokriti del stroškov založnika subvencionirane knjige bi v tem primeru bil le še okoli 20 odstotkov, ki bi ga morala zagotoviti bodisi agencija ali knjižnice, da bi bili stroški izdelave knjig financirani v celoti. Založnik pa bi imel na drugi strani še vedno možnost, da prodaja tiskane in elektronske knjige.

B. Dostop e-knjig v knjižnicah z zamikom (embargo)

Kulturna politika se lahko odloči za zamik po izdaji knjige, ko knjižnice ne bi smele posredovati e-knjig v izposajo. S tem bi založniki pridobili ekskluzivnost in čas, da s prodajo pokrijejo del stroškov. Po tem času pa bi javne knjižnice lahko posredovale e-knjige v dogovorjenem obsegu. Model je problematičen z vidika javnega dostopa do informacij, saj bi v času embarga imeli dostop do informacij le tisti, ki jim kupna moč to dopušča, tiste z nižjimi dohodki pa bi ta model postavil v neenakopraven položaj. S tem se lahko postavljajo pod vprašaj temelji demokracije, v kateri morajo imeti državljani in državljanke dostop do vseh informacij, zato da lahko uveljavljajo svoje pravice in opravljajo dolžnosti. Dostop z zamikom ima portal Sistory, ki ima, kot so omenili v intervjuju, z nekaterimi založbami dogovor, da lahko knjige s področja zgodovinopisja tri leta po objavi dajo na svoj portal za brezplačen neomejen dostop.

2. Avtorskopravno varovana dela, ki niso več na zalogi

»Aktivno življenje knjig« na založniškem trgu se pri veliki večini knjig sklene najpozneje po petih letih po izdaji. Založniki lahko s sodobno tehnologijo omogočijo dostop tudi po izčrpanju naklade tiskanih izvodov s tiskom na zahtevo ali prodajo e-knjig, zato prehod iz aktivnega življenja v dobo »mirovanja« ni več jasno določen. Kljub temu je eden izmed možnih modelov, da agencija, založniki subvencioniranih naslovov in knjižnice sklenejo dogovor, ki upošteva življenjski lok tiskanih knjig. Po tem modelu bi knjižnice knjige v času aktivnega življenja izposojale po licenčnih pogodbah ali za neposredna plačila za vsako izposajo, ki bi veljal za vse knjige, tudi nesubvencionirane. Po tem obdobju pa bi za subvencionirane knjige veljal dogovor, da so na voljo v knjižnicah za prosto izposajo.

Za te knjige bi se lahko uporabljal repozitorij, ki smo ga predlagali za izdaje klasičnih del, ki niso več avtorskopravno varovana, in za izdaje sodobnih del na osnovi izrecnega dovoljenja imetnikov avtorskih pravic. Ta model bi se lahko uveljavil samo za naprej, saj je treba upoštevati, da morajo biti založniki pravočasno seznanjeni z natančnimi pogoji glede prostega dostopa do dela v elektronski obliki. Za uvrstitev v repozitorij morajo založniki pridobiti ustrezne pravice od avtorjev, zlasti pravico do dajanja na voljo javnosti, ki se pri založniških pogodbah ne prenaša rutinsko. Če naj bo delo v elektronski obliki trajno

dostopno v javni e-knjižnici, je potreben časovno neomejen prenos pravic, ni pa treba, da bi bil tak prenos izključen, zato lahko avtor na delu še vedno tudi sam ohrani vse pravice in možnost dovoljevanja uporabe pod drugačnimi pogoji.

Alternativna možnost, če založnik nikakor ne bi mogel zagotoviti ustreznega prenosa avtorskih pravic, da se knjižnici po petih letih po izdaji dovoli hraniti izvod subvencionirane knjige, ki bi ga knjižnice lahko prikazovale le na računalnikih v prostorih knjižnice.

A. E-izdaje starejših knjig

Znotraj te skupine bo nastala skupina e-knjig, ki jo lahko opišemo kot digitalizirane e-knjige starejših izdaj subvencioniranih knjig. Več založnikov je v anketi predlagalo, da agencija podpre pretvorbo knjig v e-izdaje starejših subvencioniranih knjig. Kot pravi eden izmed založnikov: »V začetni fazi bi bilo dobro organizirati izobraževanja za tehnično izdelavo in zaščito vsebin, v nadaljnji fazi pa pripraviti ciljne razpise za sofinanciranje pretvorbe "back liste" v e-formate. Končni cilj bi moral biti, da znajo vsaj programsko financirane založbe same izdelovati ePube in dajati e-knjige na digitalne platforme, z metapodatki vred.« JAK je to pobudo že podprl z razpisom JR10–E-KNJIGE–2013. Javno financirane izdaje starejših naslovov bi lahko bile na voljo v knjižnicah pod podobnimi pogoji kot zgornja skupina, le da bi bil zamik v tem primeru morda krajši.

PRIPOROČILA

V prejšnjem poglavju smo predstavili predloge o možnih modelih dostopov do e-knjig glede na specifične skupine (ali so avtorskopravno varovane ali ne in ali so nove ali starejše izdaje). V nadaljevanju predlagamo še nekaj bolj specifičnih priporočil.

Med komentarji v anketi so založniki dali več priporočil, vključno s priporočili, da naj se agencija ne ukvarja z e-založništvom in se raje posveti spodbujanju branja, varstvu avtorskih pravic, politiki naročanja v knjižnicah ipd. Njihova priporočila, ki zadevajo e-založništvo, so naslednja: vzpostaviti prodajni repozitorij/portal, kjer bi se knjige tudi izposojale ali bi bile po določenem času na voljo brezplačno; sofinancirati pretvorbo v ePub; pripraviti tipsko pogodbo z avtorji; sofinancirati nakup avtorskih pravic za e-izdaje.

Večkrat so predlagali razna usposabljanja, ki bi jih založniki potrebovali, da bi se usposobili za tehnično izdelavo e-knjig. Ta predlog bi dopolnili s seznamom znanj, ki bi jih založniki potrebovali:

- znanja o pomenu metapodatkov za najdljivost/trženje e-knjig, o njihovi pripravi in različnih standardih;
- znanja s področja »povezanih podatkov« (linked data), tj. povezavi (meta)podatkov iz knjižničnih katalogov na eni strani in spletnih na drugi;
- znanja o raznih možnosti digitalne zaščite avtorskih pravic;
- znanja o odprtih formatih tehnologij upravljanja z digitalnimi pravicami, ki bi jih JAK, po našem mnenju, moral spodbujati;
- znanja o omogočanju dostopnosti digitalnih vsebin (e-knjig) za hendikepirane osebe.

Ugotavljamo, da so bralke in bralci e-knjig premalo podprti s podpornimi dejavnostmi, ki bi jih spodbujale k branju in usmerjale v rabo e-knjig. Spodbujanje e-branja in odkrivanje novih knjižnih vsebin bi bilo mogoče zagotoviti:

- s kvalitetnimi spletnimi platformami, ki bi bile namenjene predstavljanju e-knjig, spodbujanju aktivne udeležbe širokega kroga bralcev (kot je, denimo, Good Reads, ki bralcem omogoča, da pišejo recenzije knjig, sestavljajo sezname priporočljivih knjig, razpravljajo o knjigah z drugimi bralci ipd.);
- s kvalitetno ponudbo tabličnih računalnikov, e-bralnikov, namiznih računalnikov za uporabnike knjižnic, ki bi povečali privlačnost knjižnic kot prostorov branja, in s primerno izobraženimi knjižničarji, ki bi lahko uporabnikom nudili ustrezno podporo;
- z uvedbo "medijskih postaj" v knjižnicah (npr. računalniških postaj z zasloni na dotik), ki so namenjene promociji e-knjig in obenem uporabnikom omogočajo enostavno izposajo e-knjig in njihov prenos na izbrane bralne naprave.
- z aktivno promocijo e-knjig v knjižnicah s promocijskimi materiali, kot so plakati, letaki, stojnice, QR kode.

Na ravni kulturne politike bi se Slovenija morala vključiti v proces odločanja v EU o davčni stopnji na e-knjigo. Namen Evropske komisije je, da z letom 2015 določi isto višino DDV za tiskano knjigo in e-knjigo. Odprto pa je vprašanje, ali bo za obe obveljal manjši ali višji DDV. Naš predlog je, da Slovenija podpre manjši DDV na e-knjigo in ji s tem prizna kulturni pomen.

Ocenjujemo tudi, da je pobuda EBLIDA, da se »izčrpanje pravic distribuiranja s prvo prodajo«, ki je veljala za tiskane knjige, razširi tudi na e-knjige, ključna za prihodnost javnih knjižnic. S tem bi se pravica in dolžnost javnih knjižnic, da omogočajo splošni dostop do informacij, ohranila tudi v digitalnem okolju. Tako bi lahko javne knjižnice še naprej zagotavljale temeljno poslanstvo omogočanja dostopa do kulturnih, izobraževalnih in znanstvenih vsebin vsem državljanom. Iz teh razlogov predlagamo, da Slovenija podpre to pobudo in jo zagovarja pri institucijah EU. Primeren predlog dostopa v javnih knjižnicah, ki ne bi oškodoval gospodarskega interesa založnikov ali avtorjev, bi bil, da so e-knjige dostopne v prostorih splošnih knjižnic. Tako bi lahko ohranili tudi razvejano mrežo javnih knjižnic z vsemi pozitivnimi stranskimi dejavnostmi za lokalne skupnosti.

Opazili smo, da subvencionirani založniki dajejo določena opravila (pretvorbe v ePub, gostovanje na strežnikih, izdelava aplikacij ipd.) podizvajalcem v države, kjer naj bi bili stroški dela manjši. Menimo, da to ni sprejemljivo in da bi morale javne subvencije spodbujati razvoj tehničnih kompetenc doma in spodbujati zaposlovanje v Sloveniji.

POVZETEK

V Sloveniji je okvirno na voljo okoli 1.300 e-knjig v ePub in drugih formatih. V nacionalni e-knjižnici dLib je še okoli 3.000 prostodostopnih knjig v pdf formatu, digitaliziranih ali izvirnih e-knjig, če so imetniki avtorskih pravic dovolili prosti dostop. Po podatkih ankete so subvencionirane založbe doslej izdale 676 e-knjig, največ Študentska založba (406) in Mladinska knjiga (188), ki imata tudi svoja portala: Biblos in eKnjige.emka. Svetovni ponudniki e-knjig niso neposredna konkurenca, kot na drugih trgih, pač pa zalagajo bralce s knjigami v tujih jezikih.

Med subvencioniranimi založbami dve tretjini že izdaja e-knjige ali jih namerava kmalu. Prodaja e-knjig je skromna in se prepočasi povečuje, več prenosov imajo le prosto dostopne e-knjige. Založniki e-knjig lahko le upajo, da bodo s prodajo pokrili stroške pretvorbe v e-knjigo, ostale stroške izdelave knjige še pokrivajo s prodajo t-knjig. Dodatna ovira je, da cene e-knjig ne morejo biti bistveno nižje od tiskanih: s stroški tiska lahko le malo privarčujejo (ena petina v strukturi stroškov), DDV za e-knjigo je višji od tiskane knjige (9,5 v primerjavi z 22 odstotki) in izdelava e-knjige je dodaten strošek. Urejanje samih avtorskih pravic ni največja ovira. Založniki se za e-založništvo za zdaj odločajo kot o naložbi za prihodnost.

Javne knjižnice bi lahko bile odločilna spodbuda za e-založništvo, toda dušijo jih zakonske omejitve in restriktivne licenčne pogodbe. Po obetavnem testiranju Biblosa so se uporabniki knjižnic ohladili, predvsem ker je ponudba e-knjig premalo pestra. V prihodnosti bo potrebno več delati na javni zbirki e-knjig in večji koordinaciji založnikov pri oblikovanju poslovnih modelov.

SUMMARY

We estimate that 1,300 ebooks in ePub and other formats are available in Slovenia. Moreover, the national e-library dLib holds about 3.000 freely available books in pdf format, digitalized or those new ebooks where copyright holders allow free access to their books. According to our survey, subsidized publishers have published 676 e-books till now, most of them Študentska založba (406) and Mladinska knjiga (188). The two publishers also have their own e-book stores: Biblos and eKnjige.emka. Global distributors of e-books do not directly compete with local providers, as is the case in other book markets; however, an indirect threat is the increasing demand for e-books in foreign languages.

Two thirds of subsidized publishers publish e-books or intend to do so soon. The number of sold e-books is low and is very slowly increasing; only freely available e-books may have a substantial number of downloads. Publishers may expect to cover the expenses of conversion into electronic format by selling the e-book; other costs are still covered by selling the print version. Additional barrier is that the price of e-book cannot be much lower than the price of a standard printed book. E-book saves on the cost of printing (printing now covers 20% in the cost structure of a book), VAT on e-books is higher than on print books (22% as against 9.5%) and conversion into electronic format is an additional cost. The authors' rights are not an important obstacle for e-publishing. For the time being, publishers undertake e-publishing merely as an investment for the future.

Public libraries could be a decisive incentive for e-publishing, but they are choked by legal restrictions and restrictive licensing agreements. After a promising test of public lending with Biblos, library users were cooled down, especially since the offer of e-books is not very differentiated. In the future, more work should be focused on building a public collection of e-books; publishers should better coordinate their efforts to develop appropriate business models.

LITERATURA

Analysis of 100 Contracts Offered to the British Library (2010) <http://pressandpolicy.bl.uk/imagelibrary/downloadMedia.ashx?MediaDetailsID=691>.

Anthony, Joya (2012). The Challenge of E-Book Growth in International Markets, *Publishing Research Quarterly*, 28.4: 273–284.

Band, Jonathan (2008). A Guide For The Perplexed: Libraries and The Google Library Project Settlement, American Library Association in Association of Research Libraries, 13. november 2008, <http://wo.ala.org/gbs/wp-content/uploads/2008/12/a-guide-for-the-perplexed.pdf>.

Bläsi, Christoph in Franz Rothlauf (2013). *On the Interoperability of eBook Formats*, Brussels: EIBF, april 2013, <http://wi.bwl.uni-mainz.de/publikationen/InteroperabilityReportGutenbergfinal07052013.pdf>.

Brad, Stone (2012). Taking the E-Book Revolution to Africa, *Bloomberg Businessweek*, 10. - 16. september.

Bratož, Igor (2013). Sebastijan Kopušar, Bralci in kupci knjig v vse večjem e-svetu, *Delo*, 18.07.2013.

Bratož, Igor, Marijan Zlobec, Valentina Plahuta Simčič (2011). Knjižni sejem: prvi val slovenskega vstopa v digitalno, *Delo*, 25. 11. 2011.

Breznik, Maja in Aldo Milohnič (2011). *Učinkovito javno subvencioniranje knjige: analiza stanja in predlog izboljšav*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Breznik, Maja, Maja Bogataj Jančič, Matija Damjan, Matej Kovačič in Aldo Milohnič (2010). *Upravljanje avtorskih in sorodnih pravic na internetu – vidik javnih institucij*, Mirovni inštitut in Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Campbell, Lisa (2012). Kobo to expand into Holland, *The Bookseller*, 24. januarja 2012.

Carreiro, Erin (2010) Electronic Books: How Digital Devices and Supplementary New Technologies are Changing the Face of the Publishing Industry, *Publishing Research Quarterly*, 26.3: 355–368.

Chen Jia and Xie Yu, Writer sues Google for copyright infringement, *China Daily*, 16. decembra 2009, http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-12/16/content_9184029.htm.

Civic Agenda (2012). *Libraries, e-Lending and the Future of Public Access to Digital Content*, <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-on-libraries-elending.pdf>.

Civic Agenda (2012). *Matrix: Models of Accessing Digital Content*, <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>.

Clarke, Angela (2013). A library is not just about books: it's also a place for the vulnerable. *The Guardian*, 20. 7. 2013, www.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/20/libraries-books-place-for-vulnerable.

Doctorow, Cory (2011). Stross: publishers' insistence on DRM "hands Amazon a stick with which to beat them", <http://boingboing.net/2011/11/29/stross-publishers-insistenc.html>.

Creaser, Claire (2013). *Accessibility of top 1,000 titles of 2012: Report*, London: Royal National Institute of Blind People, http://www.rnib.org.uk/aboutus/Research/reports/reading/Pages/accessible_titles_2012.aspx.

Cullen, K. in Kubitschke (2009). Web accessibility in European countries: level of compliance with latest international accessibility specifications, notably WCAG 2.0, and approaches or plans to implement those specifications. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/study-report-web-accessibility-european-countries-level-compliance-latest-international>. Bruselj: Evropska komisija. Raziskovalne institucije: Empirica Gesellschaft für Kommunikations- und Technologieforschung mbH (Bonn), Work Research Centre (Dublin) in EWORX S.A. (Atene).

Dular, Anja (2002). *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

EBLIDA (2013). Survey on eBooks availability in Europe, <http://indicotest.eblida.org/getFile.py/access?resId=0&materialId=7&confId=43> (stran pregledana 13. 8. 2013).

EBLIDA (2013). Executive Committee & Task force on eBooks, *The right to e-read: An e-book policy for libraries in Europe*, Hague, 13. junij 2013, <http://www.eblida.org/about-eblida/the-right-to-read-task-force-on-e-books.html?PHPSESSID=b1b84add2d4ec193b271a77294a915e7>.

Eder, Hannes (2013). *The Swedish Model: Or How We Learned to Stop Worrying and Love Ebook Lending*, <http://www.theliteraryplatform.com/2013/08/the-swedish-model-or-how-we-learned-to-stop-worrying-and-love-ebook-lending/>.

Evropska komisija (2010). *Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010–2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir*, COM(2010) 636.

Evropska komisija (2012). *Kodeks spletnih pravic EU*, Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije, doi:10.2759/93870.

Farrington, Joshua (2012). Kobo to enter Italian market with Mondadori, *The Bookseller*, 11. julija 2012.

Garrish, M. (2012). *Accessible EPUB 3*. Sebastopol: O'Reilly Media.

Garside, Juliette (2013). Amazon's record \$21bn Christmas sales push shares to new high, *The Guardian*, 30. januar 2013, <http://www.theguardian.com/technology/2013/jan/30/amazon-christmas-record-sales-profits>.

Gomez, Jeff (2008). *Print is Dead: Books in Our Digital Age*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

Government Response to the Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England (2013), <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>.

Antony Grafton (2011). *Ponarejevalci in kritiki: ustvarjalnost in zavajanje v zahodni humanistiki*, Ljubljana: Založba Sophia.

Hamaker, Charles (2011). Ebook on Fire: Controversies Surrounding Ebooks in Libraries, *Searcher*, let. 19, št. 10, december 2011.

Hargreaves, Ian (2011). *Digital Opportunity: A Review of Intellectual Property and Growth*, www.ipo.gov.uk/ipreview-finalreport.pdf.

Hladnik, Miran (2009). *Za elektronsko knjigo*, 17. maja 2009, <http://lit.ijs.si/zaeknjigo.html#7>.

Hoffelder, Nate (2013). *Dresden Municipal Library Expands Library eBook Program to Include All of Germany*, <http://www.the-digital-reader.com/2013/08/02/dresden-municipal-libraries-expands-library-ebook-program-to-include-all-of-germany/#.UitBBT8Xh0U>.

IFLA (2012). *IFLA E-Lending Background Paper*, 22. februar 2012, <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>.

Independent Review of Intellectual Property and Growth – Response by LACA: the Libraries and Archives Copyright Alliance (2011), <http://www.ipo.gov.uk/ipreview-c4e-sub-libraries.pdf>.

Kanič, Janez (2011). *E-knjiga – kaj je to?*, Biblioblog, 10. novembra 2011, <http://www.biblioblog.si/2011/11/e-knjiga-kaj-je-to.html> (pregledano 11. 7. 2013).

Klemen, Aleš (2013). Kako položiti elektronsko knjigo na polico splošne knjižnice?, *Knjižničarski izzivi: Vizija, strategija, taktika, 2003-2013-2023*, Ljubljana, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Kovač, Miha (2012). E-knjige: algoritem, ki me bere. *Delo*, 29. julij 2012.

Kovač, Miha (2012). Zares: zakaj še ni poplave slovenskih e-knjig? *Bukla* 82-83, 3.10.2012.

Laing, Audrey in Jo Royle (2013). Bookselling Online: An Examination of Consumer Behaviour Patterns, *Publishing Research Quarterly*, 29: 110–127.

Letno poročilo Mladinske knjige Založbe d. d. in Skupine Mladinska knjiga, 2012, Ajpes.

Letno poročilo NUK 2012, Ljubljana, 18. februar 2013, http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2013/Letno_porocilo_NUK_2012.pdf.

Mele, Jaka (2010). Kaj so elektronske knjige, *Moj Mikro*, januar 2010, http://www.mojmikro.si/v_srediscu/podrobneje_o/kaj_so_elektronske_knjige.

Meng, Siyu (2012). China's Book Publishing Industry: A Review of 2011, *Pub Res Q* (2012) 28:124–129.

Milohnič, Aldo (2011) Quid pro quo ali o nekaterih anahronizmih slovenske založniške politike, v: Maja Breznik, *Posebni skepticizem v umetnosti*, Ljubljana: Sophia, str. 181-193.

N. A. (2012). An electronic shock: How e-books are transforming the traditional world of publishing, *Strategic Direction* 2012, 7: 23–26.

- N. A. (2012). Elektronske knjige pri štirih domačih založbah, *MMC RTV SLO/STA*, 8. januar 2012.
- OECD (2011). *Ebooks: Developments and Policy Considerations*, Pariz: OECD.
- OCLC (2013). The Big Shift: Public Library Strategy for Access to Information in Any Format, http://www.oclc.org/content/dam/campaign-landing-pages/en/214936_the-big-shift.pdf.
- Page, Benedicte (2011). New York judge rules against Google books settlement, *theguardian.com*, 23 marec 2011, <http://www.theguardian.com/books/2011/mar/23/google-books-settlement-ruling>.
- Petri, Ken (2011). *Supplemental: Accessibility Issues in E-Books and E-Book Readers*, <http://wac.osu.edu/ebook-access-overview>.
- Repovž, Erika (2011). Slovenci smo z razvojem e-knjig pet let za Ameriko, *Delo*, 18.12.2011.
- Rigby, Rhymer (2012). A new Chapter for the Book. *Management Today*, januar 2012.
- Sieghart, William (2013). *An Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England*, <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>.
- Smith, Kelvin (2012). *The Publishing Business: From p-books to e-books*, Lausanne, AVA Publishing.
- Vassiliou, Magda in Jennifer Rowley (2008). Progressing the definition of »e-book«, *Library Hi Tech*, 26.3: 355–368.
- Thompson, John B. (2010). *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity.
- US v. Apple*, <http://assets.nationaljournal.com/img/us-v-apple.pdf>.
- Zakon o avtorski in sorodnih pravicah*, Uradni list RS, št. 16/2007 z dne 23. 2. 2007.
- Zamida, Renata (2012). E-knjige v slovenščini: luč na koncu tunela?, *Bukla* 82-83, 3. oktober 2012.
- Zamida, Renata (2012). Preseganje ovir pri vzpostavljanju izposoje (in prodaje) e-knjig v Sloveniji, *Šolska knjižnica*, 22 (3/4), str. 237-245.
- W3C (2008). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*, www.w3.org/TR/WCAG20.
- Wikipedia, Elektronska knjiga, http://sl.wikipedia.org/wiki/Elektronska_knjiga.
- Wikipedia, *Comparison of e-book formats*, http://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats.
- Wischenbart, Rüdiger (2011). *The Global eBook Market: Current Conditions & Future Projections*. O'Reilly Media, Inc., http://www.publishersweekly.com/binary-data/ARTICLE_ATTACHMENT/file/000/000/522-1.pdf.
- Wischenbart, Rüdiger (2013). *The Global eBook Market: Current Conditions & Future Projections*. O'Reilly Media, Inc., <http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/digital/content-and-e-books/article/59328-new-global-e-book-study-published.html>.
- Ya-ning Chen (2003). Application and development of electronic books in an e-Gutenberg age, *Online Information Review*, 1: 8–16.